

บทที่ ๒

เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง “การจัดการสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดสมุทรปราการ” ผู้วิจัยได้ใช้เอกสาร แนวคิด ทฤษฎี และผลงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัย ดังนี้

- ๒.๑ แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการจัดการ
- ๒.๒ ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการจัดการ
- ๒.๓ หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการ
- ๒.๔ แนวคิดและหลักการจัดการสำนักปฏิบัติธรรม
- ๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- ๒.๖ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๒.๑ แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการจัดการ

แนวคิดและหลักการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการนั้น ได้มีนักวิชาการหลายท่านได้การวิเคราะห์การจัดการ ความหมาย ปัจจัยหรือทรัพยากร การบริหารจัดการผู้วิจัยจะได้นำเสนอรายละเอียดดังต่อไปนี้

- ๒.๑.๑ ความหมายของการบริหารจัดการ
- ๒.๑.๒ แนวคิดของการจัดการ
- ๒.๑.๓ ปัจจัยหรือทรัพยากรการบริหารจัดการ
- ๒.๑.๔ กระบวนการบริหารจัดการ
- ๒.๑.๕ วัตถุประสงค์การจัดการ
- ๒.๑.๖ กฎระเบียบการจัดการ
- ๒.๑.๗ เป้าหมายของการจัดการ
- ๒.๑.๘ การจัดการเชิงพุทธ

๒.๑.๑ ความหมายของการบริหารจัดการ

การบริหารหรือการจัดการ เป็นศาสตร์แขนงหนึ่งที่มีความสำคัญและจำเป็นต่อการดำเนินกิจกรรมของหน่วยงานทุกระดับ โดยการบริหาร (Administration) นิยมใช้ในภาครัฐหรืองานที่เกี่ยวกับนโยบายและการจัดการ (Management) นิยมใช้ในภาคธุรกิจเอกชนซึ่ง The Encyclopedia Americana ได้ขยายความว่า การบริหารและการจัดการใช้ทดแทนกันได้ คำว่า “การบริหาร” เป็นการจัดการงานบริหารระดับสูง ส่วน “การจัดการ” เป็นศิลปะของการประสานองค์ประกอบหรือปัจจัยการผลิตเพื่อมุ่งความสำเร็จตามเป้าหมายขององค์การเป็นความสำเร็จตามวัตถุประสงค์โดยอาศัยแรงงาน วัสดุและเครื่องจักร

นักวิชาการหลายท่านได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการที่มีความหมายคล้ายคลึงกัน และมีความแตกต่างกัน ดังนี้

การบริหารจัดการ หมายถึง ความแตกต่างระหว่างคำดังกล่าวกับการจัดการเชิงวิทยาศาสตร์ (Scientific Management) ว่า การบริหารจัดการจะให้ความสนใจประเด็นที่เกี่ยวข้องกับวิธีการจัดโครงสร้าง องค์กร โดยภาพรวม ในขณะที่การจัดการเชิงวิทยาศาสตร์จะสนใจการจัดการกับงานและคนงาน ซึ่งอาจสรุปได้ว่าผู้ที่ใช้ในความหมายแตกต่างกัน ส่วนใหญ่จะเห็นว่า คำว่า การบริหาร ครอบคลุมภาพรวมขององค์กรในขณะที่การจัดการมุ่งไปที่การจัดการกับทรัพยากร เพื่อให้บรรลุจุดหมาย และคำว่า “การบริหาร” ในที่นี้จะใช้ในความหมายว่า เป็นความพยายามใช้ศาสตร์และศิลป์ของทั้งในและนอกองค์กร ให้ร่วมมือร่วมใจดำเนินกิจกรรม เพื่อให้ องค์กรประสบความสำเร็จทั้งในเชิงประสิทธิผลและประสิทธิภาพสำหรับการวิจัยในครั้งนี้จะใช้ทั้งสองคำในลักษณะที่แทนกันได้เพื่อความเหมาะสม^๑ และทำให้งานต่างๆ ขององค์กรสำเร็จได้ โดยอาศัยคนอื่นเป็นผู้ทำ การบริหารหรือการจัดการเป็นการดำเนินงานของบุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไป ร่วมกันปฏิบัติงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยอาศัยปัจจัยทั้งหลาย ได้แก่ คน เงิน วัสดุสิ่งของ ซึ่งนับว่าเป็นอุปกรณ์ของการจัดการนั้นๆ รวมถึงกระบวนการจัดหน่วยงานและการใช้ทรัพยากรต่างๆ ให้การทำงานบรรลุเป้าหมายร่วมกัน^๒ เป็นการทำงานให้สำเร็จโดยบุคคลอื่น^๓ นอกจากนั้นยังเป็นการจัดการทำให้เกิดความสำเร็จและเห็นว่าการบริหารเป็นการระดมให้บุคคลดำเนินการให้ไปสู่เป้าหมาย^๔ การพัฒนาองค์การเปลี่ยนแปลงจากการเป็นสาขาจำกัดอยู่เฉพาะองค์การทางธุรกิจและอุตสาหกรรม ไปเป็นสาขาเปิดกว้างกับองค์การ หมายความว่า แต่ก่อนการพัฒนาองค์การเป็นแนวคิดและวิธีการที่ใช้กับองค์การธุรกิจและอุตสาหกรรม^๕

การจัดการ เป็นกระบวนการที่ทำให้เป้าหมายขององค์การประสบความสำเร็จโดยผ่านหน้าที่หลัก ๔ อย่าง คือการวางแผน การจัดองค์การการใช้ภาวะผู้นำการควบคุม^๖ ที่องค์การสามารถบรรลุเป้าหมายโดยประสิทธิผลและประสิทธิภาพของการวางแผน การจัดองค์การ ภาวะผู้นำและการควบคุมองค์การในด้านบุคลากร กายภาพ งบประมาณและแหล่งข้อมูล^๗ นอกจากนั้นยังเป็นศาสตร์

^๑สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, **โครงการหนึ่งโรงเรียน หนึ่งโรงเรียนในฝัน**, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๔๖), หน้า ๖๙.

^๒วันชัย มีชาติ, **การบริหารองค์การ**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๑๒.

^๓สมคิด บางโม, **การจัดการองค์การ**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : วิทยพัฒน์, ๒๕๕๑), หน้า ๒๒.

^๔เสนาะ ดิเยาว์, **หลักการบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔), หน้า ๒๘.

^๕บรรยงค์ ไตจินดา, **องค์การและการจัดการ**, (กรุงเทพมหานคร : รวมสาส์น, ๒๕๔๕), หน้า ๓๓-๓๔.

^๖Warren W. Burke, **Organization Development in Transition**, (Reading Mass :AddisonwesleyPublishing Co. 1976), p. 22.

^๗จันทร์ธานี สงวนนาม, **ทฤษฎีและแนวปฏิบัติในการบริหารสถานศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : บุ๊คพอยส์, ๒๕๔๕), หน้า ๔๕.

^๘ธงชัย สันติวงษ์, **หลักการจัดการ**, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๕), หน้า ๓๗.

ของการกระทำสิ่งต่างๆ โดยผ่านการกระทำของบุคลากร ดังนั้นการบริหารจัดการ (Management) จึงหมายถึง ชุดของหน้าที่ต่างๆ (A Set of Functions) ที่กำหนดทิศทางในการใช้ทรัพยากรทั้งหลายอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล เพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายขององค์กร การใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ (Efficient) หมายถึง การใช้ทรัพยากรได้อย่างเฉลียวฉลาดและคุ้มค่า (Cost-effective) การใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ (Effective) นั้น หมายถึงการตัดสินใจได้อย่างถูกต้อง (Right Decision) และมีการปฏิบัติการสำเร็จตามแผนที่กำหนดไว้ ดังนั้นผลสำเร็จของการบริหารจัดการจึงจำเป็นต้องมีทั้งประสิทธิภาพและประสิทธิผลควบคู่กัน^๙

การบริหาร หมายถึง กิจกรรมต่างๆ ที่บุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไปร่วมมือกันดำเนินการ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ อย่างหนึ่งอย่างใดหรือหลายๆ อย่าง ที่บุคคลร่วมกันกำหนดโดยใช้กระบวนการอย่างมีระบบและใช้ทรัพยากร ตลอดจนเทคนิคต่างๆ อย่างเหมาะสม^{๑๐} และยังเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ เป็นศาสตร์ (Science) เพราะเป็นองค์ความรู้ที่เกิดจากการสืบค้น หาความรู้ใหม่ๆ ด้วยวิธีการเชิงวิทยาศาสตร์ มีการรวบรวมข้อมูลวิเคราะห์และประมวลผลข้อมูล มีการตั้งสมมุติฐาน และทดสอบสมมุติฐาน เป็นศิลป์ (Art) เพราะบุคคลต้องใช้ทักษะและความรู้ทางการบริหารที่ได้รับ การพัฒนามาเป็นอย่างดี จากการทำงานร่วมกันกับบุคคลอื่นเพื่อให้บรรลุจุดหมายที่ตั้งไว้^{๑๑} ให้มีประสิทธิภาพว่าการคิดเชิงระบบ (Systematic Thinking) จะนำไปสู่การจัดการอย่างเป็นระบบ (Systematic Management) ซึ่งจะเป็นผลดีต่อการบริหารงานเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากระบบเป็นรากฐานของประสิทธิภาพที่จะช่วยเพิ่มความสามารถในการแข่งขันให้แก่องค์กร^{๑๒} ซึ่งศิลปะในการทำงานให้บรรลุเป้าหมายร่วมกับผู้อื่น คือ ศิลปะในการทำให้สิ่งต่างๆ ได้รับการกระทำจนเป็นผลสำเร็จ กล่าวคือ ผู้บริหารไม่ใช่เป็นผู้ปฏิบัติ แต่เป็นผู้ใช้ศิลปะทำให้ผู้ปฏิบัติทำงานจนสำเร็จตามจุดหมายที่ผู้บริหารตัดสินใจเลือกแล้ว^{๑๓} เป็นกระบวนการประสานกิจกรรมหรืองานต่างๆ เข้าด้วยกันทำให้งานสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพภายใต้การดำเนินงานของคนอื่น^{๑๔} จึงรวมไปถึงกิจกรรมของกลุ่มบุคคลที่ร่วมมือแรงร่วมใจกันปฏิบัติเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ร่วมกัน^{๑๕}

^๙ สมคิด บางโม, **การประกอบธุรกิจ**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๑๒.

^{๑๐} สมศักดิ์ คงเที่ยง, **หลักการบริหารการศึกษา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๒), หน้า ๑.

^{๑๑} วิโรจน์ สารรัตน์, **การบริหาร หลักการ ทฤษฎีและประเด็นทางการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : ทิพย์วิสุทธิ, ๒๕๔๕), หน้า ๓-๔.

^{๑๒} ทองทิพภา วิริยะพันธุ์, **มนุษย์สัมพันธ์กับการบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร : อินโฟรมีเดีย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๕๖-๑๕๗.

^{๑๓} Campbell f Roald, **Introduction to Educational Administration**, (Boston : Allyn and Bacon, 1997), p. 6.

^{๑๔} Robbins Stephen, **Management**, (New Jersey : Prentice Hall International, 2002), p. 6.

^{๑๕} Herbert Simon, **Administration Behavior**, (New York : The macmillan Company, 1947), p. 3.

สรุปได้ว่า การบริหารจัดการ หมายถึง การดำเนินงานขององค์กรที่ต้องมีคนตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป ร่วมกันปฏิบัติงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยนำปัจจัยทางการบริหารจัดการ ได้แก่ บุคลากร งบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ และการจัดการ มาใช้อย่างเป็นกระบวนการโดยผ่านหน้าที่หลัก คือ การวางแผน การจัดองค์การ การเป็นผู้นำและการควบคุมให้การทำงานบรรลุเป้าหมายร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๒.๑ สรุปความหมายของการบริหารจัดการ

นักวิชาการหรือแหล่งข้อมูล	แนวคิดหลัก
สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, (๒๕๔๖ : ๖๙)	เป็นความพยายามใช้ศาสตร์และศิลป์จูงใจผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งในและนอกองค์การ ให้ร่วมมือร่วมใจดำเนินกิจกรรม เพื่อให้องค์การประสบความสำเร็จทั้งในเชิงประสิทธิผลและประสิทธิภาพ
วันชัย มีชาติ, ๒๕๔๙ หน้า ๑๒)	การบริหาร คือ การทำให้งานต่างๆ ขององค์การสำเร็จได้ โดยอาศัยคนอื่นเป็นผู้ทำ
สมคิด บางโม, ๒๕๕๑ หน้า ๒๒.	การบริหารหรือการจัดการ เป็นการดำเนินงานของบุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไปร่วมกันปฏิบัติงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยอาศัยปัจจัย ได้แก่ คน เงิน วัสดุสิ่งของ
เสนาะ ตีแยว, ๒๕๔๔ หน้า ๒๘	การบริหาร หมายถึงการทำงานให้สำเร็จโดยบุคคลอื่น
บรรยงค์ โตจินดา, ๒๕๔๕ หน้า ๓๓-๓๔.	การบริหารเป็นการจัดการทำให้เกิดความสำเร็จและเห็นว่าการบริหารเป็นการระดมให้บุคคลดำเนินการให้ไปสู่เป้าหมาย
ธงชัย สันติวงษ์, ๒๕๔๕ หน้า ๓๗	การจัดการเป็นกระบวนการที่ทำให้เป้าหมายขององค์การประสบความสำเร็จโดยผ่านหน้าที่หลัก ๔ อย่าง คือการวางแผน การจัดองค์การการใช้ภาวะผู้นำการควบคุม
สมคิด บางโม, ๒๕๔๕ หน้า ๑๒	การจัดการเป็นกระบวนการที่องค์การสามารถบรรลุเป้าหมายโดยประสิทธิผลและประสิทธิภาพของการวางแผน การจัดองค์การ ภาวะผู้นำและการควบคุมองค์การในด้านบุคลากร กายภาพ งบประมาณและแหล่งข้อมูล
บรรยงค์ โตจินดา, ๒๕๔๕ หน้า ๓๓-๓๔	การจัดการ หมายถึง ชุดของหน้าที่ต่างๆ (A Set of Functions) ที่กำหนดทิศทางในการใช้ทรัพยากรทั้งหลายอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล เพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายขององค์กร
สมศักดิ์ คงเที่ยง, ๒๕๔๒ หน้า ๑	การบริหาร หมายถึง กิจกรรมต่างๆ ที่บุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไปร่วมมือกันดำเนินการเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์

ตารางที่ ๒.๑ (ต่อ)

นักวิชาการหรือแหล่งข้อมูล	แนวคิดหลัก
วิโรจน์ สารัตนะ, ๒๕๔๕ หน้า ๓-๔	การบริหารจัดการเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ เป็นศาสตร์ (Science) เพราะเป็นองค์ความรู้ที่เกิดจากการสืบค้น หาความรู้ใหม่ๆ ด้วยวิธีการเชิงวิทยาศาสตร์ มีการรวบรวมข้อมูลวิเคราะห์และประมวลผลข้อมูล มีการตั้งสมมุติฐานและทดสอบสมมุติฐาน เป็นศิลป์ (Art) เพราะบุคคลต้องใช้ทักษะและความรู้ทางการบริหารที่ได้รับการพัฒนามาเป็นอย่างดี จากการทำงานร่วมกันกับบุคคลอื่นเพื่อให้บรรลุจุดหมายที่ตั้งไว้
ทองทิพภา วิริยะพันธุ์, ๒๕๔๖ หน้า ๑๕๖-๑๕๗	การบริหารงานให้มีประสิทธิภาพว่าการคิดเชิงระบบ (Systematic Thinking) จะนำไปสู่การจัดการอย่างเป็นระบบ (Systematic Management) ซึ่งจะเป็นผลดีต่อการบริหารงานเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากระบบเป็นรากฐานของประสิทธิภาพที่จะช่วยเพิ่มความสามารถในการแข่งขันให้แก่องค์กร
Campbell F Roald (1997, p. 6)	เป็นศิลปะในการทำงานให้บรรลุเป้าหมายร่วมกับบุคคลอื่น
Warren W. Burke (1976, p.22)	การพัฒนาองค์การมีการเปลี่ยนแปลงได้จากการเป็นสาขาจำกัด อยู่เฉพาะองค์การจากการพัฒนาการบริหารจัดการ
Robbins Stephen (2002, p. 6)	กระบวนการประสานกิจกรรมหรืองานต่างๆ เข้าด้วยกันทำให้สำเร็จ
Herbert Simon (1947, p. 3)	กิจกรรมของกลุ่มบุคคลที่ร่วมมือแรงร่วมใจกันปฏิบัติเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์

๒.๑.๒ แนวคิดการจัดการ

จากการศึกษาแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการจัดการ (Management) เมื่อศึกษาแล้วจะเห็นได้ว่า การจัดการ ได้มีนักวิชาการได้ให้แนวคิดแตกต่างกันออกไป เพื่อประโยชน์แก่การศึกษา ผู้วิจัยจะได้นำเสนอรายละเอียดที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

การจัดการเป็นกิจกรรมที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่งของมนุษย์ มนุษย์ต้องรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งคนเพียงคนเดียวย่อมทำให้เกิดสัมฤทธิ์ผลไม่ได้ การจัดการจึงเป็นสิ่งสำคัญในการรวมกลุ่มของบุคคลและสังคม เมื่อกลุ่มและสังคมขยายตัวขึ้น งานของผู้บริหารก็ยิ่งมีความสำคัญขึ้นเรื่อยๆ สำหรับคำว่า การจัดการ (Management) เน้นการดำเนินงานให้เป็นไปตามนโยบายที่วางไว้ นิยมใช้กับการจัดการธุรกิจทั่วไป การจัดการเป็นกระบวนการออกแบบ และรักษาซึ่งสภาวะแวดล้อม ซึ่งบุคคลทำงานร่วมกันในกลุ่มให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพ หรือหมายถึงกระบวนการเพื่อให้บรรลุจุดหมายขององค์การโดยการวางแผน การจัดองค์การการบริหารงานบุคคล การอำนวยการ และการควบคุมมนุษย์และสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ การเงิน ทรัพยากรธรรมชาติ ข้อมูลข่าวสาร การจัดการเป็นกระบวนการของกิจกรรมที่ต่อเนื่องและ

ประสานงานกัน ซึ่งผู้จัดการต้องเข้ามาช่วยเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายขององค์การ ประเด็นสำคัญของการจัดการมีลักษณะสามารถที่จะประยุกต์ใช้กับองค์การใดองค์การหนึ่งได้ เป้าหมายของผู้บริหารทุกคนคือการสร้างกำไร การจัดการเกี่ยวข้องกับผลผลิตที่มีประสิทธิภาพ การจัดการนำมาใช้สำหรับผู้บริหารในระดับชั้นขององค์การ^{๑๖} การจัดการ ซึ่งจะเกี่ยวข้องกับการพัฒนาความรู้ (ศาสตร์) โดยใช้หลักเหตุผลทางวิทยาศาสตร์เพื่อปรับปรุงประสิทธิภาพในการทำงานของบุคลากร ความเชี่ยวชาญในการทำงาน และการผลิตจำนวนมาก ซึ่งประกอบด้วย (๑) กฎของการเคลื่อนไหวและเครื่องมือการทำงานที่มีมาตรฐาน (๒) การคัดเลือกและการฝึกอบรมแรงงานอย่างระมัดระวัง และ (๓) การให้การสนับสนุนการบังคับบัญชาแรงงานที่เหมาะสม^{๑๗}

อย่างไรก็ตาม คำว่าการบริหารและการจัดการใช้ทดแทนกันได้ โดยคำว่าการบริหารเป็นการบริหารงานในภาคราชการและองค์การที่มีได้มุ่งหวังผลกำไร คำว่าการจัดการเป็นเรื่องของการบริหารงานในภาคธุรกิจเอกชน แต่ในความเป็นจริงแล้วบทบาทภาคธุรกิจได้ขยายตัวเติบโตมากขึ้นพร้อมกับงานภาครัฐก็คาบเกี่ยวกับภาคเอกชนอย่างใกล้ชิดจนไม่สามารถแยกออกจากกันได้ เมื่อสภาพการณ์เป็นเช่นนี้ทำให้การบริหารงานของทั้งสองภาคธุรกิจเหมือนกันและแลกเปลี่ยนกันได้ตลอดเวลา คำว่าการบริหารและการจัดการ จึงใช้แทนกันได้และน่าจะมีความหมายในลักษณะเดียวกัน^{๑๘} ในอดีตการศึกษาวิชาภาคธุรกิจยังไม่แพร่หลายเหมือนทุกวันนี้ ผู้คนมักนิยมใช้คำว่าการบริหารและเห็นได้ชัดในการบริหารราชการแผ่นดิน ทั้งในส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่น เมื่อการศึกษาวิชาการด้านธุรกิจขยายตัวขึ้นในสถานศึกษาต่างๆ ตำราที่ใช้ส่วนใหญ่แปลและเรียบเรียงมาจากภาษาอังกฤษซึ่งนิยมใช้คำว่าจัดการในวงการธุรกิจมากกว่าคำว่าการบริหาร คำว่าการจัดการเป็นศัพท์ทางธุรกิจเชิงสร้างผลประโยชน์กำไรเชิงพาณิชย์ในบริษัท ห้างร้านทั่วไป ดังนั้น การบริหารและการจัดการจะใช้ในความหมายเดียวกัน^{๑๙}

แนวคิดการจัดการตามหลักวิทยาศาสตร์ (Scientific Management) เฟรดเดอริก เทย์เลอร์ (Frederick Taylor) เป็นผู้มีบทบาทสำคัญมากในการเกิดขึ้นของมุมมองนี้ ด้วยเหตุนี้ เขาจึงได้รับการยกย่องว่าเป็นบิดาของการจัดการตามหลักวิทยาศาสตร์ ตามความหมายในยุคแรกเริ่มนั้น การจัดการตามหลักวิทยาศาสตร์หมายถึงการจัดการตามมาตรฐานการดำเนินงานที่ถูกสร้างขึ้นจากข้อเท็จจริงที่ได้จากการสังเกตอย่างมีแบบแผน การทดลอง หรือการใช้เหตุผล ซึ่งจะเห็นว่ามุมมองการจัดการนี้เกิดจากการศึกษาและทดลองที่คล้ายกันกับหลักศึกษาวิทยาศาสตร์ จึงทำให้มุมมองการจัดการเช่นนี้ถูกเรียกขานว่าการจัดการตามหลักวิทยาศาสตร์ โดยที่เฟรดเดอริก เทย์เลอร์ ซึ่งในขณะนั้นทำงานเป็นหัวหน้าวิศวกรเครื่องจักรกลในสำนักงานที่บริษัทมิดเวลล์ สตีล (Midvale Steel) ได้สังเกตและพบว่า คนงานยังทำงานได้ไม่เต็มศักยภาพ ซึ่งที่เฟรดเดอริก เทย์เลอร์ เรียกสิ่งที่เกิดขึ้นนี้

^{๑๖} สุรพล สุยะพรหม และคณะ, **ทฤษฎีองค์การและการจัดการเชิงพุทธ**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๔๐.

^{๑๗} Schemerhom, John R. Jr., **Management**, (5th ed), (USA : John Wiley & Sons, 1999), p. 8.

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑.

^{๑๙} อ้างแล้ว, หน้า ๔๒.

ส่วนเกิน (Soldiering) ตั้งข้อสังเกตว่าเหตุการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นจากเหตุผลหลัก ๓ ประการ คือ ประการที่หนึ่ง พนักงานกลัวว่าหากเพิ่มผลในการทำงานแล้ว ความต้องการจำนวนพนักงานในโรงงานจะลดลง ซึ่งจะทำให้คนงานและเพื่อนร่วมงานคนอื่นๆ อาจสูญเสียงาน ประการที่สอง เกิดจากระบบการจ่ายค่าแรงที่ไม่จูงใจพนักงาน และประการสุดท้าย คือ วิธีการทำงานที่ใช้กันอยู่ยังไม่มีประสิทธิภาพ ดังนั้น เฟรดเดอริก เทย์เลอร์ จึงได้นำเอาหลักวิทยาศาสตร์เข้ามาช่วยศึกษาและปรับปรุงการจัดการ และเสนอหลักของการจัดการตามหลักวิทยาศาสตร์ เป็นการให้การสังเกตทดลองเพื่อหาวิธีการทำงานที่ดีที่สุด (One Best Way) สำหรับการทำงานนั้นๆ นอกจากนั้น เขายังเป็นผู้บุกเบิกการศึกษาเวลาและการเคลื่อนไหว (Time and Motion Study) ในการหาวิธีการที่ดีที่สุดในการทำงานหนึ่งๆ โดยวิเคราะห์ว่าในการทำงานนั้น ต้องประกอบด้วย การเคลื่อนไหวใดบ้างที่จำเป็น การเคลื่อนไหวใดไม่จำเป็นก็จะถูกตัดออกไป หาเวลาในการทำงานนั้น และกำหนดผลผลิตที่ควรจะได้ต่อวัน^{๒๐}

แนวคิดการจัดการตามหลักการบริหาร (Administrative Management) มุ่งเน้นที่การจัดการองค์การในภาพรวมเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพ การจัดการตามหลักการบริหาร มองว่าผู้จัดการและผู้บริหารมีความรับผิดชอบในการประสานกิจกรรมต่างๆ ของกลุ่ม และส่วนงานต่างๆ ในองค์การ นักคิดคนสำคัญของการจัดการตามหลักการบริหาร คือ เฮนรี ฟาโยล์ (Henry Fayol) ค.ศ. ๑๘๔๑-๑๙๒๕^{๒๑} เฮนรี ฟาโยล์ (Henry Fayol) เป็นนักอุตสาหกรรมชาวฝรั่งเศส เป็นบุคคลที่โดดเด่นในการจัดการตามหลักการบริหาร เขาเป็นผู้เขียนหนังสือพื้นฐานการจัดการอุตสาหกรรมทั่วไป (General and Industrial Management) เขามุ่งหวังที่จะดึงเอาประสบการณ์ของตนเองออกมาเผยแพร่เป็นวิธีการปฏิบัติทางด้านการจัดการอย่างเป็นระบบเพื่อให้ผู้จัดการคนอื่นๆ ใช้เป็นแนวทางในการบริหาร โดยเขาได้นำกระบวนการจัดการพื้นฐานไว้ ๕ ประการ ได้แก่ การวางแผน การจัดองค์การ การสั่งการ การประสานงาน และการควบคุมเป็นต้น^{๒๒} นอกจากนั้น ได้กำหนดการจัดการไว้ ๑๐ ข้อดังตารางต่อไปนี้

^{๒๐} พิชลรี ชมพุดำ, **องค์การและการจัดการ**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แมคกรอ-ฮิล, ๒๕๕๕), หน้า ๒๔.

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖.

^{๒๒} Price, Alan, **Human Resource Management**, In a Business Context, 2 edition, (London: 2004), p. 110.

ตารางที่ ๒.๒ หลักการจัดการ ๑๔ ประการของเฮนรี ฟาโยล์

ข้อที่	หลักการจัดการ ๑๔ ประการ
๑	การแบ่งงานกันทำ (Division of Work) งานควรถูกจัดแบ่งออกและมอบหมายงานนั้นให้พนักงานแต่ละคนรับผิดชอบ
๒	อำนาจหน้าที่ (Authority) อำนาจหน้าที่ที่ควรถูกมอบหมายไปพร้อมกับความรับผิดชอบในส่วนงานแต่ละส่วน
๓	ระเบียบวินัย (Discipline) ซึ่งแจ้งความคาดหวังและบอกผลที่จะตามมา หากพนักงานทำไม่ได้ตามความคาดหวัง
๔	เอกภาพของสายบังคับบัญชา (Unity of Command) พนักงานแต่ละคนควรรายงานขึ้นตรงต่อหัวหน้าเพียงคนเดียว
๕	เอกภาพในแนวทาง (Unity of Direction) วัตถุประสงค์ขององค์การ ควรมุ่งที่แนวทางเดียวกัน
๖	ผลประโยชน์ส่วนบุคคลเป็นรองผลประโยชน์ส่วนรวม (Subordination of Individual Interest to the General Interest) ผลประโยชน์ขององค์การควรมาก่อนผลประโยชน์ส่วนตัว
๗	ผลประโยชน์ตอบแทน (Remuneration) แรงพยายามที่ช่วยส่งเสริมการบรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การ ควรได้รับการตอบแทน
๘	การรวมอำนาจ (Centralization) ควรมีการกำหนดว่าใครเป็นผู้บังคับบัญชาและผู้ใต้บังคับบัญชา
๙	สายการบังคับบัญชา (Scalar Chain) การสื่อสารระหว่างส่วนต่างๆ ภายในองค์การควรเป็นไปตามสายบังคับบัญชา
๑๐	ความเป็นระเบียบ (Order) ความเป็นระเบียบในการทำงาน

แนวคิดการจัดการแบบราชการ (Bureaucratic Management) โดยนักคิดชาวเยอรมันชื่อแมกซ์ เวบเบอร์ (Max Weber) แนวคิดของแมกซ์ เวบเบอร์ เกิดขึ้นจากการที่เขาได้เห็นข้อบกพร่องขององค์การในช่วงเวลานั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเขาเห็นว่าคนในองค์การได้รับอำนาจหน้าที่เพราะความที่ตนเกิดในตระกูลที่สูงหรือมีฐานะทางสังคม ไม่ใช่เพราะความสามารถในการทำงานซึ่งทำให้องค์การส่วนใหญ่ไม่สามารถดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น เขาจึงเสนอรูปแบบองค์การที่จะสามารถช่วยแก้ปัญหานั้นได้ โดยเขาเรียกว่าเป็นรูปแบบราชการ (Bureaucratic) ซึ่งเขาก็ตระหนักว่าเป็นรูปแบบองค์การในอุดมคติ ที่ดำเนินงานอย่างหลักการและเหตุผลเต็มที่ และมีประสิทธิภาพในการทำงาน โดยเขากำหนดให้องค์การแบบดังกล่าวมีลักษณะดังต่อไปนี้^{๒๓}

๑. มีการแบ่งงานกันทำอย่างชัดเจน งานถูกจัดแบ่งออกมาสำหรับคนงานอย่างชัดเจน ซึ่งจะช่วยให้คนงานมีความเชี่ยวชาญในการทำงานนั้นๆ

๒. มีลำดับชั้นของอำนาจหน้าที่อย่างชัดเจน อำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบของแต่ละตำแหน่งถูกระบุอย่างชัดเจน และแต่ละตำแหน่งรายงานขึ้นตรงต่อผู้อยู่ในลำดับที่สูงขึ้นไปอีกหนึ่งลำดับ

๓. กระบวนการทำงานและกฎที่เป็นทางการ มีการกำหนดแนวทางด้านพฤติกรรมและการตัดสินใจไว้เป็นลายลักษณ์อักษรและเก็บบันทึกข้อมูลที่เกิดขึ้นไว้

๔. ไม่เลือกปฏิบัติ กฎและกระบวนการทุกอย่างใช้กับคนอย่างเท่าเทียมกัน

^{๒๓} อ่างแล้ว, หน้า ๒๘.

๕. ความเติบโตในอาชีพขึ้นอยู่กับความสามารถ คนงานถูกคัดเลือกเข้ามาและก้าวหน้าตามความสามารถและผลการทำงาน

อย่างที่กล่าวข้างต้นว่า ถึงแม้ว่าแมกซ์ เวบเบอร์ จะเห็นว่าองค์การที่มีลักษณะดังกล่าวจะสามารถดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่เขาก็คิดว่าคงจะเป็นองค์การในอุดมคติที่จะเกิดขึ้นจริง เช่นนั้นได้ยาก และในปัจจุบันคำว่าองค์การแบบราชการกลับให้ความหมายในทางลบของการมีเส้นสาย (Red Tape) นั่นคือ เต็มไปด้วยเอกสารการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นไม่ทันเวลา ยึดถือตามกฎหมายมากเกินไป ทั้งๆ ที่ปัจจุบันความต้องการของลูกค้าและปัจจัยต่างๆ มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วแนวคิดแบบร่วมสมัย (Contemporary Prespective) เป็นแนวคิดการจัดการเชิงระบบ คือ การที่องค์การประกอบไปด้วยส่วนต่างๆ ที่ความสัมพันธ์กัน ส่วนต่างๆ ในองค์การนั้นสามารถแบ่งออกได้เป็น ๓ กลุ่มใหญ่ๆ ประกอบด้วย^{๒๔}

๑. สิ่งนำเข้า (Input) ได้แก่ทรัพยากรในการจัดการ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของคน เงิน สินทรัพย์ทางกายภาพ เป็นต้น

๒. กระบวนการ (Process) ได้แก่องค์การได้ใช้การจัดการและเทคโนโลยีในการที่เปลี่ยนสิ่งนำเข้าให้ออกมาเป็นผลลัพธ์

๓. ผลลัพธ์ (Output) ซึ่งผลลัพธ์ขององค์การ ได้แก่ผลิตภัณฑ์ การบริการ ผลกำไร ขาดทุน รวมไปถึงความพอใจของพนักงานต่างๆ เป็นต้น

แนวคิดการจัดการเชิงระบบมองว่า องค์การเป็นระบบเปิด (Opened System) นั่นคือ องค์การได้รับผลกระทบและมีปฏิสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมภายนอกอยู่ตลอดเวลา เมื่อมีเหตุการณ์ภายนอกเกิดขึ้นก็จะมีผลกระทบต่องค์การ เช่น เมื่อสภาพเศรษฐกิจไม่ดีก็มีผลทำให้องค์การดำเนินงานได้อย่างยากลำบากมากขึ้น ต้องพยายามลดต้นทุน ทำให้ช่วงเศรษฐกิจไม่ดีมีองค์การที่ต้องปรับลดจำนวนพนักงานลงโดยการปลดคนออกซึ่งแสดงให้เห็นว่าองค์การได้รับผลกระทบจากสภาพแวดล้อมภายนอก ดังนั้น องค์การจะต้องศึกษาให้เข้าใจสภาพแวดล้อมภายนอกเพื่อตนเองจะได้วางแผนรับมือและปรับตัวกับสภาพแวดล้อมได้ดียิ่งขึ้น ซึ่งตรงข้ามกับระบบปิด (Closed System) ที่จะได้รับผลกระทบจากสภาพแวดล้อมภายนอกน้อยมากหรือแทบจะไม่มีเลย ซึ่งองค์การธุรกิจโดยทั่วไปไม่มีองค์การใดที่เป็นระบบปิด ทุกองค์การธุรกิจเป็นองค์การระบบเปิดแทบทั้งสิ้นดังตารางต่อไปนี้

^{๒๔} อ่างแล้ว, หน้า ๓๕.

ตารางที่ ๒.๓ สรุปแนวคิดการจัดการ

นักวิชาการหรือแหล่งข้อมูล	แนวคิดหลัก
สุรพล สุยะพรหม และคณะ, ๒๕๕๕ หน้า ๔๐	เป้าหมายของผู้บริหารทุกคนคือการสร้างกำไร การจัดการเกี่ยวข้องกับผลผลิตที่มีประสิทธิภาพ การจัดการนำมาใช้สำหรับผู้บริหารในระดับชั้นขององค์การ
พัชลีรี ชมพุดำ, ๒๕๕๕ หน้า ๒๔	การจัดการตามหลักวิทยาศาสตร์หมายถึงการจัดการตามมาตรฐานการดำเนินงานที่ถูกสร้างขึ้นจากข้อเท็จจริงที่ได้จากการสังเกตอย่างมีแบบแผน การทดลอง หรือการใช้เหตุผล
Schemerhorn, John R. Jr. (1999, p. 8)	ทักษะการจัดการซึ่งจะเกี่ยวข้องกับการพัฒนาความรู้ (ศาสตร์) โดยใช้หลักเหตุผลทางวิทยาศาสตร์
Price, Alan (2004, p. 110)	หน้าที่ของผู้บริหาร ๕ ประการ ประกอบด้วยกิจกรรมทางด้านการจัดการของผู้บริหาร

สรุปได้ว่า การจัดการ หมายถึงกระบวนการจัดการที่ต่อเนื่องและประสานงานกัน ผู้จัดการจะต้องเข้ามาช่วยให้บรรลุจุดมุ่งหมายขององค์การ ประเด็นสำคัญของการจัดการมีลักษณะสามประการที่ประยุกต์ใช้กับองค์การใดองค์การหนึ่งได้ เป้าหมายของผู้บริหารทุกคนคือการสร้างกำไร การจัดการนำมาใช้สำหรับผู้บริหารในทุกระดับชั้นขององค์การ เป็นกระบวนการออกแบบและรักษาซึ่งสภาพแวดล้อม ซึ่งบุคคลทำงานร่วมกันในกลุ่มให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ โดยมีปัจจัยนำเข้า (Input) ได้แก่ทรัพยากรในการจัดการ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของคน เงิน สินทรัพย์ทางกายภาพ เป็นต้น โดยมีกระบวนการ ได้แก่องค์การได้ใช้การจัดการและเทคโนโลยีให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสิ่งที่นำเข้าให้ออกมาเป็นผลลัพธ์ โดยมีกระบวนการจัดการได้แก่ การวางแผน การจัดองค์การ การบริหารบุคคล การอำนวยการ และการควบคุมมนุษย์และสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ การเงิน ทรัพยากรธรรมชาติ ข้อมูลข่าวสาร แล้วจะได้ผลลัพธ์ออกมาได้แก่ผลิตภัณฑ์ การบริการ ผลกำไร ขาดทุน รวมไปถึงความพอใจของพนักงาน เป็นต้น

๒.๑.๓ ปัจจัยหรือทรัพยากรการบริหารจัดการ

การบริหารจัดการทุกประเภทจำเป็นต้องอาศัยปัจจัยหรือทรัพยากรทางการบริหารจัดการที่สำคัญ ได้แก่ บุคลากร (Man) งบประมาณ (Money) วัสดุอุปกรณ์ (Material) และการจัดการ (Management) หรือที่เรียกย่อ ๆ ว่า 4M's ถือเป็นปัจจัยพื้นฐานที่ใช้ในการบริหาร เพราะการบริหารจะประสบผลสำเร็จตามเป้าหมาย ต้องอาศัยบุคลากรที่มีคุณภาพมีปริมาณเพียงพอ ต้องได้รับงบประมาณสนับสนุนการดำเนินการเพียงพอ ต้องมีวัสดุอุปกรณ์ที่เหมาะสมกับความต้องการของแผนงานและโครงการและต้องมีระบบ การจัดการที่ดีมีประสิทธิภาพเพื่อให้ทรัพยากรที่มีอยู่จำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุด^{๒๕} ซึ่งยังได้กล่าวถึงปัจจัยในการจัดการที่เป็นมูลเหตุที่สำคัญและผู้บริหารทุกคน

^{๒๕} ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ, การบริหารตลาดยุคใหม่ฉบับปรับปรุงใหม่ปี ๒๕๕๒, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสาร, ๒๕๕๒), หน้า ๕๕.

ต้องสนใจในงานด้านการบริหารจัดการ คือ ๑) คน (Man) ทรัพยากรบุคคลที่ถือได้ว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งที่จะก่อผลสำเร็จให้กับกิจการได้อย่างมาก ทั้งนี้ในแง่ของปริมาณและคุณภาพ ๒) เครื่องจักร (Machine) คือ เครื่องจักร อุปกรณ์ที่จัดหาและซื้ออย่างพิถีพิถัน เพื่อใช้ปฏิบัติงานให้เกิดประโยชน์สูงสุดและคุ้มค่า ๓) เงินทุน (Money) นับเป็นปัจจัยที่สำคัญที่ให้การสนับสนุนในการจัดหาทรัพยากรเพื่อหล่อเลี้ยง และเอื้ออำนวยให้กิจกรรมขององค์การดำเนินไปโดยไม่ติดขัด และ ๔) วัสดุสิ่งของ (Material) ถือเป็นปัจจัยที่มีปริมาณและมูลค่าสูงไม่ต่างไปจากปัจจัยตัวอื่นๆ เพราะวัตถุดิบและสิ่งของเหล่านี้จะต้องมีการจัดหาใช้ดำเนินการผลิต^{๒๖} ส่วนทรัพยากรองค์การ ได้แก่ ทรัพยากรมนุษย์ ทรัพยากรทางการเงิน ทรัพยากรที่เป็นวัตถุดิบของและทรัพยากรสารสนเทศ^{๒๗} และการจัดการเป็นเรื่องของการผสมผสานหรือบูรณาการทรัพยากรการจัดการ ประกอบด้วย คน (Man) เงิน (Money) วัสดุอุปกรณ์ (Material) วิธีการ (Method) ตลาด (Market) ข้อมูลข่าวสาร (Information) และเวลา(Time)^{๒๘}

นอกจากนี้หลักการ 4M's ได้แก่ ๑) ด้านบุคลากร หมายถึง ผู้บริหารสถานศึกษา ครู และบุคลากรทางการศึกษา ซึ่งเป็นผู้ทำหน้าที่ให้บริการหรือปฏิบัติงานเกี่ยวเนื่องกับการจัดกระบวนการเรียนการสอน การนิเทศ การบริหารการศึกษาในสถานศึกษาเป็นผู้จัดหาและใช้ทรัพยากรการบริหารอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นเงิน วัสดุอุปกรณ์ และการจัดการเพื่อนำสถานศึกษาไปสู่ความเจริญก้าวหน้า บุคลากรจะต้องมีความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการในการใช้เทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ เพื่อให้การดำเนินงานและการจัดการเรียนการสอนของสถานศึกษามีคุณภาพสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ๒) ด้านงบประมาณ หมายถึง แผนการเงินของโรงเรียนที่จัดทำขึ้นโดยการกำหนดรายรับ รายจ่ายของงาน โครงการต่างๆ ที่จะดำเนินการ เพื่อให้การจัดสรรทรัพยากรเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ในการบริหารจัดการเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์เพื่อการเรียนการสอนของสถานศึกษา จะต้องมีการจัดสรรทรัพยากรและบริหารงานงบประมาณอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อจัดหา พัฒนา ปรับปรุง ซ่อมแซม และใช้เทคโนโลยีคอมพิวเตอร์อย่างประหยัดสุด เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาคุณภาพการเรียนการสอนสูงสุด ๓) ด้านวัสดุอุปกรณ์ หมายถึง การจัดซื้อการเรียนการสอน และนวัตกรรมที่มีคุณภาพและเพียงพอต่อการเรียนการสอน โดยมีระบบการจัดหาและบำรุงรักษาที่มีประสิทธิภาพ พร้อมทั้งมีการบริการและส่งเสริมการใช้อย่างทั่วถึงและเป็นระบบการบริหารงาน วัสดุอุปกรณ์ที่ดีจะนำไปสู่การบริหารจัดการเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์เพื่อการดำเนินงานและการจัดการเรียนการสอนที่มีคุณภาพทำให้การใช้วัสดุอุปกรณ์เป็นไปอย่างเหมาะสมและ เกิดคุณค่าตรงกับความต้องการของผู้บริหาร ครูและนักเรียน และ ๔) ด้านการจัดการหมายถึง กิจกรรมต่างๆ ที่กลุ่มบุคคลร่วมกันดำเนินการเพื่อพัฒนาสมาชิกของสังคมในทุกๆ ด้าน นับตั้งแต่บุคลิกภาพ ความรู้ ความสามารถ พฤติกรรมและคุณธรรม เพื่อให้มีค่านิยมตรงกันกับ

^{๒๖} สมคิด บางโม, องค์การและการจัดการ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : วิทย์พัฒน์, ๒๕๕๕), หน้า ๖๑-๖๒.

^{๒๗} ตะวัน สาดแสง, สร้างคนสร้างองค์การ, (กรุงเทพมหานคร : ส.เอเชียเพรสจำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๔๑.

^{๒๘} ณัฐพันธ์ เขจรนันท์, การจัดการทรัพยากรบุคคล, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๕.

ความต้องการของสังคมโดยกระบวนการต่างๆ ที่อาศัยการควบคุมสิ่งแวดล้อมให้มีผลต่อบุคคล และอาศัยทรัพยากรตลอดจนเทคนิคต่างๆ อย่างเหมาะสม เพื่อให้บุคคลพัฒนาไปตรงตามเป้าหมายของสังคมที่ตนดำเนินชีวิตอยู่ การจัดการที่เหมาะสมและคำนึงถึงบุคลากร งบประมาณ วัสดุ อุปกรณ์จะทำให้เกิดการจัดสรรทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพและนำไปสู่การพัฒนา รูปแบบการบริหารจัดการเทคโนโลยีและการสื่อสารตามเป้าหมายที่วางไว้^{๒๙} ดังนั้น ในทางบริหารการศึกษา 4M เป็นทรัพยากรที่เป็นปัจจัยพื้นฐานเช่นเดียวกัน กล่าวคือ การบริหารการศึกษาจะประสบความสำเร็จตามเป้าหมาย ต้องอาศัยบุคลากรที่มีคุณภาพและปริมาณเพียงพอ ต้องได้รับงบประมาณสนับสนุน ดำเนินงานมากพอ ต้องมีวัสดุสิ่งของตามความต้องการของโครงการและแผนงานและจะต้องมีระบบบริหารที่ดีและมีประสิทธิภาพเพื่อใช้ทรัพยากรที่มีอยู่จำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุด^{๓๐} ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๒.๔ สรุปปัจจัยหรือทรัพยากรการบริหารจัดการ

นักวิชาการหรือแหล่งข้อมูล	แนวคิดหลัก
ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ, ๒๕๕๒ หน้า ๕๕	การบริหารจัดการทุกประเภทจำเป็นต้องอาศัยปัจจัยหรือทรัพยากรทางการบริหาร จัดการที่สำคัญ ได้แก่ บุคลากร(Man) งบประมาณ (Money) วัสดุอุปกรณ์ (Material) และการจัดการ (Management) หรือที่เรียกย่อ ๆ ว่า 4M's
สมคิด บางโม, ๒๕๔๕ หน้า ๖๑-๖๒	ปัจจัยในการบริหารงาน คือ ๑) คน (Man) ๒) เครื่องจักร (Machine) ๓) เงินทุน (Money) และ ๔) วัสดุสิ่งของ (Material)
ตะวัน สาดแสง, ๒๕๔๘ หน้า ๔๑	ทรัพยากรองค์การ ได้แก่ ทรัพยากรมนุษย์ ทรัพยากรทางการเงิน ทรัพยากรที่เป็นวัสดุสิ่งของและทรัพยากรสารสนเทศ
ณัฐพันธ์ เขจรนันท์, ๒๕๔๑ หน้า ๑๕	การจัดการทรัพยากร ประกอบด้วย คน (Man) เงิน (Money) วัสดุ อุปกรณ์ (Material) วิธีการ (Method) ตลาด (Market) ข้อมูลข่าวสาร (Information) และเวลา(Time) ^{๓๑}
นงนุช วงษ์สุวรรณ, ๒๕๕๒ หน้า ๓๐	การจัดการที่เหมาะสมและคำนึงถึงบุคลากร งบประมาณ วัสดุ อุปกรณ์จะทำให้เกิดการจัดสรรทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพและนำไปสู่การพัฒนา

^{๒๙} นงนุช วงษ์สุวรรณ, การบริหารทรัพยากรมนุษย์, ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : จามจุรีโปรดักท์, ๒๕๕๒), หน้า ๓๐.

^{๓๐} ปรีชา คัมภีรปกรณ์, การบริหารทรัพยากรการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : สุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๑), หน้า ๑๐.

^{๓๑} อ้างแล้ว, หน้า ๑๕.

ตารางที่ ๒.๔ (ต่อ)

นักวิชาการหรือแหล่งข้อมูล	แนวคิดหลัก
ปรีชา คัมภีรปกรณ, ๒๕๔๑ หน้า ๑๐.	การบริหารการศึกษาจะประสบความสำเร็จตามเป้าหมาย ต้องอาศัยบุคลากรที่มีคุณภาพและปริมาณเพียงพอ ต้องได้รับงบประมาณสนับสนุนดำเนินงานมากพอ ต้องมีวัสดุสิ่งของตามความต้องการของโครงการและแผนงานและจะต้องมีระบบบริหารที่ดีและมีประสิทธิภาพเพื่อใช้ทรัพยากรที่มีอยู่จำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุด

๒.๑.๔ กระบวนการบริหารจัดการ

กระบวนการบริหารจัดการอาจจำแนกในรูปแบบที่แตกต่างจากกัน จำแนกกระบวนการบริหารจัดการเป็น ๕ หน้าที คือ ๑) การวางแผนงาน (Planning) ๒) การจัดองค์การ (Organizing) ๓) การบริหารงานบุคคล (Commanding) ๔) การอำนวยการ (Coordinating) และ ๕) การควบคุม (Controlling)^{๓๒} และนอกจากนั้นยังมีการจำแนกกระบวนการบริหารจัดการเป็น ๗ หน้าที ประกอบด้วยขั้นตอนที่เรียกกันย่อๆ ว่า POSDCORB^{๓๓} คือ ๑) การวางแผน (Planning) หมายถึง การวางแผนหรือวางแผนโครงการอย่างกว้างๆ ว่ามีงานอะไรบ้างที่จะต้องปฏิบัติตามลำดับ พร้อมด้วยวางแผนวิธีปฏิบัติ ระบุวัตถุประสงค์ของการปฏิบัติงานนั้นๆ ก่อนลงมือปฏิบัติการ ๒) การจัดองค์การ (Organizing) หมายถึง การจัดรูปโครงสร้างหรือเค้าโครงของการบริหาร โดยกำหนดอำนาจหน้าที่ของหน่วยงานย่อยหรือของตำแหน่งต่างๆ ของหน่วยงานให้ชัดเจน พร้อมทั้งกำหนดลักษณะและวิธีการติดต่อประสานสัมพันธ์กันตามลำดับชั้นแห่ง อำนาจหน้าที่สูงต่ำลดหลั่นกันไป ๓) การจัดบุคลากร (Staffing) หมายถึง การบริหารงานบุคคลของหน่วยงาน ตั้งแต่การแสวงหา การบรรจุ แต่งตั้ง การฝึกอบรมและพัฒนา การบำรุงขวัญ การเลื่อนขั้น ลดชั้น ตลอดจนการพิจารณาให้พ้นจากตำแหน่งงานรวมทั้งการบำรุงรักษาสภาพของการทำงานที่ดีให้มีอยู่ตลอดไป ๔) การสั่งการ (Directing) หมายถึง การวินิจฉัยสั่งการหลังจากที่ได้วิเคราะห์และพิจารณาโดยรอบคอบแล้วรวมทั้งการติดตามและให้มีการปฏิบัติงานตามคำสั่งนั้นๆ ในฐานะที่ผู้บริหารเป็นผู้นำหรือผู้บังคับบัญชาของหน่วยงาน ๕) การประสานงาน (Coordinating) หมายถึง การประสานงานหรือสื่อสารสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงานย่อยหรือตำแหน่งต่างๆ ภายในองค์การให้เข้ากันได้ เพื่อให้งานเดินและเกิดประสิทธิภาพ ไม่มีการทำงานซ้ำซ้อนหรือขัดแย้งกัน ทำให้ทุกหน่วยงานประสานกลมกลืนกันเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์หลักขององค์การร่วมกัน ๖) การรายงาน (Reporting) หมายถึง การเสนอรายงานให้ผู้บริหารที่รับผิดชอบต่างๆ ทราบความเคลื่อนไหว ความเป็นไปเป็นระยะๆ ทั้งผู้บังคับบัญชาและผู้ใต้บังคับบัญชาได้ทราบความก้าวหน้าของ

^{๓๒}อุทัย บุญประเสริฐ, องค์การ (Organization). (กรุงเทพมหานคร : เอสพีการพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๒๕.

^{๓๓}รัชยา ศาสติยานนท์, รูปแบบการบริหารจัดการที่ดีในมหาวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๖๑.

งานของตนอยู่เสมอ การเสนอรายงานจำเป็นต้องมีการบันทึกไว้เป็นหลักฐานมีการวิจัย การประเมินผล และมีการตรวจสอบเป็นระยะๆ เพื่อการปรับปรุงได้ทันทีหรือการปรับปรุงในอนาคต ๗) การงบประมาณ (Budgeting) หมายถึง การจัดทำงบประมาณการเงิน การวางแผนหรือโครงการใช้จ่ายเงิน การทำบัญชี และการควบคุมดูแลการใช้จ่ายเงินโดยรอบคอบและรัดกุม ได้พยายามประยุกต์เอาทฤษฎีการบริหารด้านธุรกิจและรัฐศาสตร์มาใช้ในการบริหารการศึกษา ซึ่งประกอบด้วยขั้นตอนดังนี้ การวางแผน (Planning) การจัดองค์การ (Organizing) การวินิจฉัยสั่งการ (Directing) การประสานงาน (Coordinating) และการควบคุม (Controlling) นอกจากนั้นยังได้มุ่งความสำคัญที่หน่วยงานย่อยในองค์การเป็นหลัก ซึ่งมีกระบวนการบริหารงานโดยสรุปสาระสำคัญของกิจกรรมเป็น ๑๐ ประการ คือ ๑) กำหนดความมุ่งประสงค์และจุดประสงค์ให้กระจ่างชัด ๒) จัดทำโครงสร้างการบริหารงาน ๓) กำหนดบทบาท หน้าที่ความรับผิดชอบและอำนาจให้บุคลากร ๔) มอบหมายอำนาจ โดยอาศัยหลักการกระจายอำนาจ ๕) ควบคุมการปฏิบัติงาน ๖) รักษาปริมาณและคุณภาพของงานอย่างเสมอต้นเสมอปลาย ๗) จัดให้มีคณะกรรมการต่างๆ เป็นตัวประสานงานในหน่วยงาน ๘) บำรุงขวัญและกำลังใจ ๙) ประเมินผลการปฏิบัติงาน และ ๑๐) เตรียมวางแผนงานในอนาคตกระบวนการบริหารเป็นเรื่องของการตัดสินใจ (Decision-making) ที่จะมีผลเกื้อกูลต่อการปฏิบัติงานของคนในองค์การเพื่อบรรลุผลความสำเร็จ โดยผู้บริหารต้องตัดสินใจในเรื่องต่อไปนี้ คือ ๑) การระบุหน้าที่ของบุคคลให้ชัดเจนว่าขอบข่ายหน้าที่งานของบุคคลคืออะไร ๒) การแบ่งอำนาจเพื่อกำหนดว่าบุคคลใดในองค์การหรือหน่วยงานนั้นๆ ที่มีอำนาจตัดสินใจให้แก่ปัจเจกบุคคล ๓) การวางแผนขอบเขตจำกัดในการให้บุคลากรจะเลือกทำสิ่งใดตามความต้องการของตน และให้มีการประสานงานด้านกิจกรรมของบุคคลในองค์การหรือหน่วยงาน รูปแบบการบริหารที่เน้นการกระตุ้นและจูงใจผู้ปฏิบัติงาน ได้แก่ ๑) การวางแผน ๒) การกำหนดอำนาจหน้าที่ ๓) การตัดสินใจสั่งการ ๔) การเสนอรายงาน ๕) การใช้อิทธิพล ๖) การประสานงาน และ ๗) การประเมินผลงาน^{๓๔} ส่วนกระบวนการจัดการ (The Management in ๔-D) เป็นลักษณะมิติ กล่าวคือในองค์การหนึ่งๆ จะเริ่มต้นด้วยองค์ประกอบพื้นฐานสามประการ คือ ๑) ความคิด (Ideas) ๒) สิ่งของ (Things) และ ๓) คน (People) ดังนั้นการจัดการองค์ประกอบพื้นฐานเหล่านี้ โดยประการแรก ผู้บริหารต้องมีโน้ตทัศน์ (Concept) หรือวิสัยทัศน์คือ การวางแผนองค์การให้เจริญก้าวหน้า ประการที่ ๒ ผู้บริหารจะต้องบริหาร (Administration) งานที่เป็นสิ่งของ (Things) วัสดุครุภัณฑ์ อาคารสถานที่ ให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่องค์การ และประการที่ ๓ ผู้บริหารต้องใช้ภาวะผู้นำ (Leadership) สร้างแรงจูงใจให้คน (People) ในองค์การร่วมแรงร่วมใจกันทำงานดังตารางต่อไปนี้

^{๓๔} สมยศ นาวิการ, การบริหารมีส่วนร่วม, (กรุงเทพมหานคร : บรรณกิจ ๑๙๙๑, ๒๕๔๕), หน้า ๒๘.

ตารางที่ ๒.๕ สรุปกระบวนการบริหารจัดการ

นักวิชาการหรือแหล่งข้อมูล	แนวคิดหลัก
อุทัย บุญประเสริฐ, ๒๕๔๒ หน้า ๒๕.	กระบวนการบริหารจัดการ ๕หน้าที่ คือ ๑) การวางแผนงาน ๒) การจัดองค์การ ๓) การบังคับบัญชา ๔) การประสานงาน และ ๕) การควบคุม
รัชยา ศาสติยานนท์, ๒๕๔๔ หน้า ๖๑.	จำแนกกระบวนการบริหารจัดการเป็น ๗ หน้าที่ ประกอบด้วย ขั้นตอนที่เกี่ยวข้องกันย่อยๆ ว่า POSDCORB คือ ๑) การวางแผน (Planning) ๒) การจัดองค์การ ๓) การจัดบุคลากร (Staffing) ๔) การสั่งการ (Directing) ๕) การประสานงาน (Coordinating) ๖) การรายงาน (Reporting) ๗) งบประมาณ (Budget)
สมยศ นาวิการ, ๒๕๔๕ หน้า ๒๘	รูปแบบการบริหารที่เน้นการกระตุ้นและจูงใจ ผู้ปฏิบัติงาน ได้แก่ ๑) การวางแผน ๒) การกำหนดอำนาจหน้าที่ ๓) การตัดสินใจสั่งการ ๔) การเสนอรายงาน ๕) การใช้ อิทธิพล ๖) การประสานงาน และ ๗) การประเมินผลงาน

๒.๑.๕ วัตถุประสงค์การจัดการ

จากการศึกษาวัตถุประสงค์ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการ (Management) เมื่อศึกษาแล้วจะเห็นว่า การจัดการ ได้มีนักวิชาการได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์แตกต่างกันออกไป เพื่อประโยชน์แก่การศึกษา ผู้วิจัยจะได้นำเสนอรายละเอียดที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

วัตถุประสงค์ขององค์การ เป็นการดำเนินงานขององค์การตามวัตถุประสงค์ขององค์การ ให้ชัดเจนเหมาะสม ซึ่งแสดงให้เห็นถึงผลงานในการดำเนินงาน องค์การที่จัดตั้งขึ้นอาจจะคำนึงถึงการกำหนดวัตถุประสงค์ไว้ในหลักการดังต่อไปนี้^{๓๕}

๑. เพื่อสร้างคุณค่าที่สังคมพึงปรารถนา โดยคำนึงถึงองค์การที่เน้นการให้บริการแก่ประชาชนเป็นสำคัญ

๒. เพื่อตอบสนองความต้องการของสมาชิกแต่ละคนและแต่ละกลุ่มในองค์การ เพื่อร่วมกันทำงานให้สำเร็จประโยชน์

๓. เพื่อความดำรงอยู่และความเจริญรุ่งเรืองขององค์การนั่นเอง กล่าวคือองค์การจะเจริญก้าวหน้าหรือล้มเหลว ส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับผลการดำเนินการ หรือไม่ดำเนินการตามวัตถุประสงค์ขององค์การนั้น

๔. เพื่อกำหนดจุดมุ่งหมายของงานที่จะทำในองค์การนี้ให้ชัดเจน ไม่เลื่อนลอย ทำให้ทุกคนที่ทำงานในองค์การทราบและดำเนินการไปสู่จุดมุ่งหมายเดียวกัน

๕. เพื่อจัดกลุ่มกิจกรรมให้เป็นระบบแบบแผนเดียวกัน นั่นคือ วัตถุประสงค์จะเป็นตัวชี้วัดให้เห็นด้วยการนำหมวดหมู่ของกิจกรรมที่องค์การนั้นต้องดำเนินการมากำหนดไว้ในวัตถุประสงค์หลัก

^{๓๕} อ้างแล้ว, หน้า ๙.

๖. เพื่อกำหนดในการจัดความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่างๆ ขององค์การให้มีความเกี่ยวเนื่องกันไปด้วยกัน ทั้งเรื่องของหน่วยงาน บุคคล อำนาจหน้าที่ การบังคับบัญชา การติดต่อสื่อสาร การรายงาน และการประชุมเป็นต้น ซึ่งล้วนแต่ต้องจัดความสัมพันธ์ที่ดี โดยมีวัตถุประสงค์ขององค์การที่ตั้งไว้ ก็สามารถแสดงนัยที่นำไปสู่การปฏิบัติเช่นนี้ได้

วัตถุประสงค์ของการจัดการทรัพยากรมนุษย์ เป็นวัตถุประสงค์หลักด้านการจัดการทรัพยากรมนุษย์โดยแบ่งออกเป็น ๔ ประการ ได้แก่^{๓๖}

๑. การสรรหา (Recruitment) หมายถึงผู้จัดการได้แสวงหาบุคคลเพื่อเลือกสรรให้ได้คนที่มีความรู้ ความสามารถเหมาะสมกับงาน และที่สำคัญที่สุดก็คือสามารถปรับตัวเข้ากับวัฒนธรรมของบริษัทหรือองค์การได้

๒. การพัฒนา (Development) หมายถึงผู้จัดการดำเนินการที่จะส่งเสริมให้พนักงานมีความรู้ ความสามารถ ทักษะและประสบการณ์เพิ่มขึ้นในรูปแบบของการฝึกฝนอบรม การศึกษาของพนักงาน การพัฒนาพนักงาน เพื่อให้พนักงานสามารถปฏิบัติงานในตำแหน่งปัจจุบันได้อย่างมีประสิทธิภาพ ขณะเดียวกันก็ดำเนินการพัฒนาอาชีพพนักงานให้พร้อมที่จะรับผิดชอบหรือเติบโตในตำแหน่งสูงขึ้น รวมถึงการปรับหรือพัฒนาองค์การให้เป็นองค์การที่ชนะในการแข่งขันได้ในที่สุด

๓. การรักษาพนักงาน (Retention) หมายถึงผู้จัดการพยายามที่จะทำให้พนักงานพึงพอใจในการปฏิบัติงาน ด้วยการสร้างบรรยากาศให้ผู้ปฏิบัติงานมีขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติมีโอกาสดำเนินงานในหน้าที่การงานด้านตำแหน่ง และมีรายได้พอเพียงกับความเป็นอยู่ ทั้งนี้ เป็นความพยายามของบริษัทในการบริหาร เพื่อสนองความต้องการของพนักงานให้ได้มากที่สุดภายใต้กฎระเบียบและหลักเกณฑ์ที่จะอำนวยให้สิ่งตอบแทนและบริการต่างๆ ที่หน่วยงานจัดให้พนักงานซึ่งเป็นสิ่งจูงใจในการปฏิบัติงานอย่างหนึ่ง

๔. การใช้ประโยชน์ (Utilization) หมายถึงผู้จัดการใช้คนให้ได้ประโยชน์สูงสุดตามแนวทางในการจัดแผนกำลังคน การขยายขอบเขตงานหรือการปรับปรุงงาน การตรวจสอบหรือวินิจฉัย ด้านทรัพยากรมนุษย์ ทั้งนี้เพื่อจัดคนหรือใช้คนให้ตรงกับงานให้ปฏิบัติให้เหมาะสมกับความรู้ความสามารถและทำลายคน รวมถึงการไม่ให้คนต้องอยู่ว่างเปล่าโดยไม่มีหน้าที่ความรับผิดชอบจะทำ

๕. การแต่งตั้งคณะกรรมการการพัฒนาวัดควรจะได้ดำเนินการไปในรูปแบบของคณะกรรมการ เพื่อระดับความคิดและความร่วมมือร่วมกัน ซึ่งอาจประกอบด้วยพระสงฆ์ภายในวัดประมาณ ๕-๗ รูป คฤหัสถ์ประมาณ ๗-๑๐ คน โดยคัดเลือกบุคคลที่มีความรู้ความสามารถและที่สำคัญจะต้องพร้อมที่จะให้ความร่วมมือด้วยดี เมื่อติดต่อหาพบเป็นการภายในเรียบร้อยแล้ว จึงประกาศแต่งตั้งเป็นลายลักษณ์อักษร และปิดประกาศให้ทราบทั่วกันทั้งวัดและหมู่บ้าน และจัดทำสำเนาเอกสารส่งให้เจ้าคณะปกครองเหนือตนทราบตามลำดับ

๖. การชี้แจงพระภิกษุ สามเณร การประชุมชี้แจงแก่พระภิกษุ สามเณร และศิษย์วัดเป็นสิ่งจำเป็นที่ท่านเจ้าอาวาสควรกระทำเป็นระยะๆ ประมาณเดือนละ ๑ ครั้ง การชี้แจงนั้น คือ การแจ้งความเปลี่ยนแปลงพัฒนาของวัดและความก้าวหน้าในการพัฒนาวัดให้ทราบโดยทั่วกันและขอ

^{๓๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๑.

ความร่วมมือจากบุคคลในวัดทุกประเภท ถ้าวัดมีโรงเรียนตั้งอยู่ในวัดก็ให้แนะนำแก่ครูและนักเรียนด้วย เช่น เมื่อวัดเริ่มทำความสะอาดบริเวณวัด ก็ให้ทุกคนรู้จักช่วยกันรักษาความสะอาด อย่างพิเศษกระตือรือร้นหรือเศษอาหารบนลานวัด เป็นต้น

๗. การประชุมคณะกรรมการ การประชุมครั้งแรกถือเป็นครั้งสำคัญมาก ควรนัดประชุมวันที่กรรมการจะมาประชุมได้พร้อมเพรียงกัน เรื่องที่ควรนำเข้าวาระการประชุมครั้งแรก ควรมีประเด็นดังต่อไปนี้

๑) เรื่องที่ประธานแจ้งให้ที่ประชุมทราบ แจ้งให้ที่ประชุมทราบถึงนโยบายของรัฐบาล และคณะสงฆ์ในการพัฒนาวัดว่า มีวิสัยทัศน์และพันธกิจในการส่งเสริมให้วัดพัฒนาทางด้านวัตถุและด้านจิตใจควบคู่กันไป สำหรับเป้าหมายในการพัฒนาวัดก็คือมุ่งพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน ซึ่งเจ้าอาวาสควรมีความเข้าใจในเรื่องดังกล่าวดีพอเพื่อสมาชิกจะได้มีความเข้าใจที่ถูกต้องและตรงกัน การพัฒนาวัดจะได้ดำเนินการไปอย่างถูกต้องตามเป้าหมาย

๒) เรื่องอาณาเขตของวัด ควรจะพิจารณากันถึงการจัดการให้มีหนังสือสำคัญแสดงกรรมสิทธิ์ที่ดินของวัดให้เรียบร้อย การกำหนดเขตวัดเพื่อการจัดทำแผนผังวัด ได้แก่ การกำหนดว่าหน้าวัด หลังวัด ควรอยู่ทางทิศใดจึงจะเหมาะสม จะแบ่งเนื้อที่วัดออกเป็นเขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส เขตสาธารณสงเคราะห์ตรงไหน อย่างไร จำเป็นต้องจัดทำรั้วหรือกำแพง หรือไม่ เป็นต้น

๓) เรื่องการจัดทำโครงการพัฒนาวัด สมาชิกต้องช่วยกันเสนอความคิดเห็นว่า ทางวัดควรจะต้องทำอะไรบ้าง สิ่งไหนจำเป็นจะต้องทำก่อน หรือหลัง จะทำเมื่อไร ใช้เวลาเท่าใด ใช้กำลังงานและงบประมาณจากไหน งานนั้นๆ ควรมอบหมายให้ใครเป็นผู้รับผิดชอบดำเนินงานรวบรวมได้ และจัดทำเป็นแผนงานของวัด เรียงตามลำดับงานที่สำคัญและความจำเป็นก่อนหลังไว้เพื่อเป็นเครื่องกำหนดแนวทางในการปฏิบัติงาน และติดตามประเมินผล

๘. การจัดทำแผนผังวัด ควรหาบุคคลผู้ที่มีความรู้ในการทำแผนผังวัดมาช่วยจัดทำให้ เช่น ช่างจากสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ช่างจากเทศบาล ครู อาจารย์วิทยาลัยเทคนิค เป็นต้น แผนผังวัดควรจัดทำเป็น ๒ แบบคือ

แผนผังสภาพปัจจุบัน แสดงรายละเอียดต่างๆ ของสภาพปัจจุบันทั้งหมด

แผนผังโครงการ เป็นแผนผังที่ควรจัดทำขึ้นเพื่อเป็นแนวทางการพัฒนาวัด ตามมติที่ประชุมคณะกรรมการพัฒนาวัดในการประชุมครั้งที่ ๑ วาระที่ ๒ เรื่องการกำหนดเขตวัดเพื่อจัดทำแผนผังวัด แผนผังโครงการนี้ เป็นแผนผังที่สมบูรณ์ที่คาดการณ์ล่วงหน้าว่า เมื่อการพัฒนาวัตถุเบ็ดเสร็จแล้วสภาพของวัดในอนาคตจะเป็นอย่างไร หน้าวัด หลังวัด จะหันไปทางทิศไหน อาคารเสนาสนะแต่ละหลังจะตั้งเป็นหมวดหมู่อยู่อย่างไร สิ่งใดจะต้องรื้อทิ้ง สิ่งใดจะต้องเคลื่อนย้าย สิ่งก่อสร้างที่จะปลูกสร้างใหม่ จะปลูกตรงไหน บริเวณวัดจะตกแต่ง และจะตัดถนนเช่นไร การนี้ผู้ทำแผนผังวัดจะต้องมีความรู้ในเรื่องการจัดวางแผนผังวัด และตกแต่งบริเวณ จึงจะสามารถทำได้เหมาะสมสวยงามตามสภาพของพื้นที่ตั้งวัดและสภาพแวดล้อมเกี่ยวกับเศรษฐกิจและสังคมของละแวกนั้นในการจัดทำแผนผังโครงการ พระสังฆาธิการ ควรจะจัดเป็นหมวดหมู่โดยคำนึงถึงประโยชน์ใช้สอย และความเป็นระเบียบเรียบร้อย ซึ่งสามารถแบ่งเนื้อที่ของวัดออกเป็นเขตต่างๆ ดังต่อไปนี้

เขตพุทธาวาส ได้แก่ เขตที่ตั้งอุโบสถ วิหาร ลานพระเจดีย์ เป็นต้น

เขตสังฆาวาส ได้แก่ เขตที่ตั้งกุฏิสงฆ์ โรงครัว เรือนไฟ ที่สรงน้ำ

เขตสาธารณสงเคราะห์ ได้แก่ บริเวณโรงเรียนพระปริยัติธรรม ศาลาบำเพ็ญกุศลมาปนสถาน ลานจอดรถ เป็นต้น

หากวัดมีที่ดินแปลงที่ตั้งวัดเหลือพอที่จะจัดสรรประโยชน์ได้ให้เสนอสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเพื่อกำหนดเป็นเขตจัดสรรประโยชน์ตามที่ระบุไว้ในกฎกระทรวง ฉบับที่ ๒ (พ.ศ.๒๕๑๑) ข้อ ๒ แผนผังวัดที่จัดทำขึ้นนั้น ต้องใช้มาตราส่วนเป็นเครื่องประกอบในการย่อขนาดอาคารสถานที่ต่างๆ จากสภาพความเป็นจริงให้ถูกต้องด้วย

๙. การจัดทำโครงการพัฒนาวัด เมื่อคณะกรรมการ ได้ประชุมปรึกษาหารือกันในเรื่องแผนงานพัฒนาวัดว่า จะต้องทำงานหรือกิจกรรมใดบ้าง ตามลำดับความสำคัญก่อนหลังแล้ว ผู้ที่ได้รับมอบหมายให้รับผิดชอบในงานหรือกิจกรรมนั้นๆ ควรจะได้เขียนโครงการกิจกรรมให้ชัดเจนเสนอคณะกรรมการเพื่อพิจารณาอนุมัติโครงการก่อนที่จะดำเนินการกิจกรรมการของวัดที่จะพัฒนาแยกได้เป็น ๒ ทางคือ

การพัฒนาทางด้านวัตถุ หมายถึงการพัฒนาสภาพวัดให้เกิดศรัทธาทางรูปธรรม ได้แก่ อาคารเสนาสนะมีเอกลักษณ์ของการเป็นวัดไทย ปลูกสร้างอยู่เป็นหมวดหมู่สวยงามและไม่ใหญ่โตเกินความจำเป็นแห่งประโยชน์ใช้สอย และสภาพแวดล้อมของวัดและชุมชน ถนนบริเวณวัดสะอาด ร่มรื่น ตกแต่งด้วยไม้ยืนต้น ไม้ดอกออกผล ไม่ประดับอย่างเหมาะสม อาณาเขตของวัดแบ่งเป็นหมวดหมู่ การก่อสร้างอาคารสถานที่ต่างๆ ควรดำเนินการให้สอดคล้องกับแผนผังโครงการที่จัดทำไว้

การพัฒนาทางด้านจิตใจ หมายถึงการพัฒนาทางนามธรรม เช่น การปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม แก่ศาสนิกชนในท้องถิ่น รวมไปถึงกิจกรรมต่างๆ ที่วัดควรจะเป็นศูนย์กลางจัดขึ้นเพื่ออำนวยความสะดวกต่อชุมชนหมู่บ้านนั้น การพัฒนาทางด้านนี้ควรจะได้ทำหน้าที่หรือพัฒนาควบคู่ไปกับการปรับปรุงสภาพวัดทางด้านวัตถุหรือรูปธรรม ตัวอย่างกิจกรรมที่วัดควรจัดเพื่ออำนวยความสะดวกแก่ชุมชนได้แก่ การจัดให้มีการสอนปริยัติธรรมภายในวัด และส่งเสริมให้พระภิกษุ สามเณร ในวัดได้ศึกษาหาความรู้ในสาขาวิชาการต่างๆ อย่างกว้างขวาง การจัดการบริเวณอาคารสถานที่ของวัด เพื่อส่งเสริมให้มีการจัดตั้งโรงเรียนหรือสถานศึกษา สุขา ศาลา หรือสถานเอนกมัย ห้องสมุด พิพิธภัณฑ์ ศาลาพักผ่อน หรือที่อ่านหนังสือพิมพ์ สร้างบ่อน้ำดื่ม น้ำใช้สอย การจัดตั้งธนาคารข้าว ธนาคารพืชพันธุ์เกษต ธนาคารโคกระบือ กองทุน มูลนิธิ สหกรณ์ ศูนย์บริการสาธารณะ ศูนย์ฝึกวิชาชีพ เป็นต้น ไว้อำนวยความสะดวกแก่พระภิกษุ สามเณร และประชาชนในท้องถิ่น

๑๐. การดำเนินการพัฒนาวัด เมื่อได้ดำเนินการทำแผนผังวัดแล้ว ก็จัดการทำแผนผังโครงการพัฒนาวัด ซึ่งได้แก่กิจกรรมต่างๆ สำเร็จลง ผ่านความเห็นชอบจากคณะกรรมการ ในการประชุมครั้งต่อไป มาเรียบร้อยแล้ว ก็เริ่มการพัฒนาได้เลยโดยอาจจะกำหนดวันพบประชาชนที่เกี่ยวข้อง เพื่อประกาศชี้แจงความมุ่งหมายในการพัฒนาวัด และโครงการต่างๆ ที่วัดจะดำเนินการให้ทราบโดยทั่วกัน พร้อมทั้งเชิญชวนและขอความร่วมมือจากประชาชน ในการที่จะดำเนินการพัฒนาวัดในโครงการต่างๆ นั้นด้วย จากนั้นก็ร่วมกันทำความสะอาด ปลูกต้นไม้ ทำรั้ววัด ไว้เป็นที่ระลึกจะเป็นการดียิ่ง ซึ่งในโอกาสข้างหน้าวัดจะได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านอีกต่อไปด้วยดี

สรุปได้ว่า วัดอุปสงค์การจัดการ เป็นภาระหน้าที่ของผู้จัดการจะได้ดำเนินงานขององค์การให้ชัดเจนเหมาะสมกับการดำเนินงานขององค์การที่จัดตั้งขึ้นอาจจะคำนึงถึงวัตถุประสงค์ เช่น เพื่อสร้างคุณค่าที่สังคมพึงปรารถนา เพื่อตอบสนองความต้องการของสมาชิกเพื่อความดำรงอยู่และ

ความเจริญรุ่งเรืองและเพื่อกำหนดจุดมุ่งหมายของงานที่จะทำในองค์การนี้ให้ชัดเจนเป็นต้นดังตารางที่

ตารางที่ ๒.๖ สรุปวัตถุประสงค์การจัดการ

นักวิชาการหรือแหล่งข้อมูล	แนวคิดหลัก
สุรพล สุยะพรหม และคณะ, ๒๕๕๕ หน้า ๙	วัตถุประสงค์ขององค์การ เป็นการดำเนินงานขององค์การตาม วัตถุประสงค์ขององค์การให้ชัดเจนเหมาะสม

๒.๑.๖ กฎระเบียบการจัดการ

วัดมีสภาพเป็นนิติบุคคลตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๓๕ แต่ต้องปฏิบัติตามกฎหมาย กฎกระทรวง มติมหาเถรสมาคม คำสั่ง ประกาศ ระเบียบมหาเถรสมาคม กรณีวัดใดวัดหนึ่ง มีบุคคลขอเช่าที่วัด หรือที่ธรณีสงฆ์เพื่อสร้างเพื่อสร้างอาคารพาณิชย์หรืออาคารอื่นใด เพื่อใช้ในการแสวงหาประโยชน์ให้เจ้าอาวาสนั้นส่งแบบแปลนแผนผังวัดการก่อสร้าง งบประมาณผลประโยชน์ที่วัดจะพึงได้รับทั้งเงินบำรุงวัด ทั้งค่าเช่าที่ดิน อาคารร่างสัญญาการก่อสร้างไปยังกรมการศาสนา เพื่อเสนอคณะกรรมการพระพุทธศาสนาแห่งชาติพิจารณาก่อน^{๓๗}

วัตถุประสงค์การเช่าเพื่อสร้างอาคารพาณิชย์หรืออาคารอื่นใดเพื่อใช้ในการแสวงหาผลประโยชน์ไม่ว่าจะมีระยะเวลาการเช่ากี่ปีก็ตาม เจ้าอาวาสจะต้องทำเรื่องถึงผู้ว่าราชการจังหวัดโดยผ่านสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด เป็นผู้ดำเนินการ เพื่อสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติจะนำเสนอคณะกรรมการพิจารณาประมาณศาสนสมบัติกลาง

วัตถุประสงค์การเช่าเพื่อปลูกสร้างที่อยู่อาศัย ดูกำหนดระยะเวลาการขอเช่าหากเช่าเกิน ๓ ปี ให้ปฏิบัติตามกฎหมาย กฎกระทรวง ฉบับที่ ๒ (พ.ศ.๒๕๑๑) ข้อ ๔ ระบุว่า การให้เช่าที่ธรณีสงฆ์ที่กลบนา หรือที่วัดที่กั้นไว้เป็นที่จัดประโยชน์ที่กำหนดระยะเวลาการเช่าเกิน ๓ ปี จะกระทำได้อต่อเมื่อได้รับความเห็นชอบจากกรมการศาสนา แต่ถ้าไม่เกิน ๓ ปี เพื่ออยู่อาศัย วัดสามารถจัดให้เช่า และทำสัญญา กำหนดค่าเช่า ค่าบำรุงวัด ค่าธรรมเนียมได้เองตามความเหมาะสม โดยตกลงกับผู้ขอเช่าเพื่อไม่ให้เกิดปัญหา

อีกประการหนึ่ง ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ วัดในพระพุทธศาสนาเป็นนิติบุคคลตามกฎหมาย ดังนั้น กิจการและทรัพย์สินของนิติบุคคล ผู้มีหน้าที่รับผิดชอบในการปกครองดูแลก็คือเจ้าอาวาส จะต้องดำเนินการให้เป็นไปตามข้อกำหนดกฎหมายคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ และกฎกระทรวง ฉบับที่ ๒ (พ.ศ.๒๕๑๑) ให้เจ้าอาวาสจัดให้เวยาวัดกรหรือผู้จัดประโยชน์ของวัด ซึ่งเจ้าอาวาสแต่งตั้งทำบัญชีรับจ่ายเงินของวัด และเมื่อสิ้นปีปฏิทินให้ทำบัญชีเงินรับ จ่ายและคงเหลือ ทั้งนี้ให้เจ้าอาวาสตรวจดูแลให้เป็นไปโดยเรียบร้อยและถูกต้อง และข้อ ๘ ให้กรมการศาสนา กำหนดแบบทะเบียน บัญชีแบบสัญญา และแบบพิมพ์อื่นๆ และให้ทำคำแนะนำการปฏิบัติแก่วัดเกี่ยวกับการดูแลรักษาและการจัดการศาสนสมบัติของวัด ทั้งนี้ เพื่อให้เป็นไปตามกฎกระทรวงนี้โดยกฎกระทรวงข้อนี้

^{๓๗} กรมการศาสนา, คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยพระราชบัญญัติกฎระเบียบและคำสั่งของคณะสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒ ข), หน้า ๑๑๐.

กรมการศาสนาได้กำหนดแบบพิมพ์ต่างๆ ขึ้น เพื่อให้วัดใช้ ดังต่อไปนี้^{๓๘}

๑. ทะเบียนทรัพย์สินของวัด
๒. ทะเบียนทรัพย์สินจัดประโยชน์
๓. ทะเบียนผู้เช่าหรือผู้อาศัย
๔. แบบสัญญาต่างๆ
๕. บัญชีรับจ่ายเงิน
๖. บัญชีงบประมาณ
๗. ใบเสร็จรับเงิน
๘. กระดาษเขียนแผนผังวัด

ตามข้อ ๘ ดังกล่าวตามที่กำหนดไว้ยังขาดบัญชีที่จำเป็นต้องใช้คือ สมุดเงินสด และบัญชีแยกประเภท เพราะตามกฎหมายกระทรวง ฉบับที่ ๒ ข้อ ๕ การเก็บรักษาเงินของวัดในส่วนที่เกินสามพันบาทขึ้นไป ให้เก็บรักษาโดยฝากกรมการศาสนาจังหวัด อำเภอ หรือธนาคาร หรือนิติบุคคลที่กรมการศาสนาให้ความเห็นชอบ ทั้งนี้ ให้ฝากในนามของวัด ดังนั้น แบบบัญชีที่วัดจำเป็นต้องมี

๑. สมุดเงินสด
 ๒. บัญชีแยกประเภท
 ๓. บัญชีรับจ่ายของวัด
 ๔. งบปีแสดงรายรับ รายจ่าย และเงินคงเหลือสำหรับปี
- ทะเบียนที่วัดจำเป็นต้องมี

๑. ทะเบียนทรัพย์สินของวัด
๒. ทะเบียนทรัพย์สินจัดประโยชน์
๓. ทะเบียนผู้เช่าหรือผู้อาศัย

การจัดทำบัญชีวัดนั้น วัดจะต้องแยกเงินของวัดออกเป็น ๒ ประเภท คือ^{๓๙}

๑. เงินผลประโยชน์ ได้แก่ เงินที่ได้มาจากการจัดประโยชน์ของวัด เช่น เงินค่าเช่า ค่าผาติกรรม ดอกเบี้ย ส่วนลด เงินค่าบำรุง เงินค่าขายสิ่งของ เงินค่าชดเชยและเงินค่าปรับและเงินใดๆ ที่เป็นส่วนที่ออกเงยขึ้นจากศาสนสมบัติของวัดให้วัดเก็บไว้ได้ ๓,๐๐๐ บาท เป็นอย่างมากส่วนที่เกินจาก ๓,๐๐๐ บาท ไปเท่าไรให้นำฝากไว้กับหน่วยราชการ ดังต่อไปนี้ กรมการศาสนา อำเภอที่วัดนั้นตั้งอยู่ จังหวัดที่วัดนั้นตั้งอยู่ หรือธนาคารหากนำฝากหน่วยงานดังกล่าวไม่สะดวก จะนำฝากไว้กับนิติบุคคลก็ได้แต่ต้องได้รับความเห็นชอบจากกรมการศาสนา ก่อนจึงนำฝาก วิธีเสนอขอรับความเห็นชอบให้วัดทำหนังสือระบุชื่อนิติบุคคลที่วัดประสงค์จะนำเงินฝาก ระบุจำนวนเงินที่ฝาก ระบุจำนวนดอกผลที่วัดจะพึงได้จากการนำฝาก และให้ส่งตราสารของนิติบุคคลนั้นไปด้วย ซึ่งการขอรับความเห็นชอบจากกรมการศาสนา ดังกล่าวหมายถึงการเปิดบัญชีครั้งแรกเท่านั้น เมื่อวัดจะนำฝากเพิ่มเติม ไม่ต้อง

^{๓๘} ฝนดา จันทน์สม, รายงานฉบับสมบูรณ์การบริหารการเงินของวัดในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักวิจัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๕), หน้า ๖๔.

^{๓๙} กรมการศาสนา, คู่มือการถวายความรู้แก่พระสงฆ์การระดับเจ้าอาวาสใหม่, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๔๒ ก), หน้า ๑๖.

ของความเห็นชอบอีกกรณีที่ฝากเงินไว้กับธนาคารให้ระบุชื่อผู้มีอำนาจถอนเงินไว้อย่างน้อย ๓ คน คือ เจ้าอาวาส ไวยาวัจกร และผู้ที่เจ้าอาวาสเห็นสมควร แต่การส่งจ่ายให้ลงนามใช้เช็คส่งจ่ายพร้อมกัน โดยมีเจ้าอาวาสลงนามด้วยทุกครั้งจึงถอนเงินได้

๒. เงินการกุศล ได้แก่เงินที่มีผู้บริจาคเจาะจงการกุศลอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น บริจาคเป็น ค่าภัตตาหาร ค่าน้ำ ค่าไฟฟ้า ค่าก่อสร้างถาวรของเจ้าภาพ เงินบำรุงพระอาพาธและเงินอื่นๆ ในลักษณะเช่นนี้ส่วนเงินงบประมาณที่มีผู้บริจาคให้แก่วัดเพื่อให้ตนได้มาซึ่งสิทธิในการแสวงหาประโยชน์จากวัด จะโดยทางตรงหรือทางอ้อมก็ตาม ต้องนับว่าเป็นเงินผลประโยชน์ของวัดทั้งสิ้น และผู้จะอ้างเอา จำนวนเงินที่ตนบริจาคทำบุญกับวัดมาเป็นสิ่งแลกเปลี่ยน หรือเป็นส่วนหนึ่งของสิ่งแลกเปลี่ยนเพื่อให้ ตนได้มาซึ่งสิทธิในการแสวงหาผลประโยชน์จากวัดได้ไม่ เช่น การลดค่าเช่า ค่าบำรุงจากการเช่าที่วัด เพราะอ้างว่าผู้นั้นเคยทำบุญกับวัดมามากการรับเงินผลประโยชน์และเงินการกุศลวัดจะต้องออก ใบเสร็จรับเงินทุกครั้ง ทุกรายการ เมื่อออกใบเสร็จรับเงินให้แก่ผู้ชำระเงินแล้ว วัดจะออกใบอนุโมทนา อีกต่างหากหรือไม่ก็แล้วแต่ทางวัดจะเห็นสมควร ใบเสร็จรับเงินให้ใช้แบบของกรมการศาสนา

การจัดทำบัญชีวัด เจ้าอาวาสจะต้องจัดทำบัญชีตามกรอบระยะเวลา ๑ ปี ปฏิทินโดย เริ่มจากวันที่ ๑ มกราคม ถึงวันที่ ๓๑ ธันวาคม ของทุกปี บัญชีวัดที่ให้จัดทำนั้น มีสมุดเงินสด และ บัญชีแยกประเภท สมุดเงินสดจะใช้บัญชี ๓ ช่อง โดยมีช่องรายรับ รายจ่าย และคงเหลือ วัดจะต้อง ยกยอดเงินสด ณ วันที่ ๓๑ ธันวาคม ของปีที่แล้ว ยกมาเป็นเงินสดคงเหลือยกมา ณ วันที่ ๑ มกราคม ของปีที่ทำบัญชี และการลงบัญชีเงินสดจะต้องลงทุกวัน ในวันที่มีการรับ จ่ายเงิน จนถึงสิ้นเดือนแต่ละ เดือนก็ให้รวมยอดทุกสิ้นเดือน และบวกเลขรวมยอดทุกเดือนเป็นช่องรวมแต่ต้นปีการที่ลงบัญชีสมุด เงินสดเพื่อให้ทราบว่ามีเงินสดคงเหลือในมือเท่าไร

หลังจากลงบัญชีในสมุดเงินสดแล้ว จะต้องทำรายการรับและรายการจ่าย ไปลงบัญชีใน บัญชีแยกประเภท โดยแยกประเภทของเงินที่รับ และเงินที่จ่ายไปด้วยว่า มีรายรับ รายจ่าย แต่ละ ประเภทเท่าไร และให้รวมยอดแต่ละเดือนเป็นยอดรวมแต่ต้นปี เพื่อประโยชน์ในการจัดทำรายงาน บัญชีรับจ่ายในทุกเดือน เดือนละ ๑ ครั้ง และรายงานงบบปีแสดงรายรับ รายจ่าย และเงินคงเหลือ สำหรับปี โดยรายงานปีละ ๑ ครั้ง

เมื่อจัดทำบัญชีโดยสมุดบัญชีเงินสด บัญชีแยกประเภทให้เป็นปัจจุบันแล้วให้วัดเก็บรักษา ไว้ที่วัด เพื่อประโยชน์ในการตรวจสอบในการขอเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ขอเป็นวัดพัฒนา เมื่อมี ชาวบ้านมาร้องเรียนเรื่องการเงินของวัด

เมื่อจัดทำบัญชีวัดทั้ง ๒ เล่มแล้ว ให้วัดนำตัวเลขรายละเอียดของรายรับแต่ละประเภท รายจ่ายแต่ละประเภท ในแต่ละเดือนจัดทำรายงานบัญชีรายรับ รายจ่ายของวัด เพื่อส่งเจ้าคณะ อำเภอบริเวณนั้น และจัดทำงบบปีแสดงรายรับ รายจ่าย และเงินคงเหลือสำหรับปี โดยรายงานปีละ ๑ ครั้ง โดยส่งรายงานไปยังเจ้าคณะอำเภอบริเวณนั้นบัญชีในสมุดเงินสดให้ใช้หน้าบัญชีในบัญชีแยกประเภท เช่น รายรับเงินบริจาคที่ใส่มุขมนตรีหน้า ๑ ก็ให้ใส่ตัวย่อเป็นหน้าบัญชี ย.๑ ในสมุดเงินสดและใน บัญชีแยกประเภทหน้าบัญชีให้ใส่ ง.ส.๑ คือออกมาจากสมุดเงินสดหน้า ๑ การลงบัญชีในสมุดเงินสด และบัญชีแยกประเภทจะต้องนำเลขที่ใบเสร็จรับเงิน และจ่ายเงิน มาลงบัญชีทุกครั้ง

เมื่อเจ้าอาวาสได้มอบหมายให้ไวยาวัจกร หรือผู้จัดประโยชน์ของวัดทำบัญชีแล้ว ความ รับผิดชอบของเจ้าอาวาสยังไม่สิ้นสุด เจ้าอาวาสจะต้องตรวจตราดูแลปฏิบัติงานของผู้ทำบัญชี ด้วยได้

ปฏิบัติโดยเรียบร้อย และถูกต้องหรือไม่ ถ้าไม่ถูกต้องก็สั่งให้แก้ไขให้ถูกต้อง ระยะเวลาที่เจ้าอาวาสจะตรวจ ควรทุกเดือน ไม่ควรที่ระยะเวลานานเกินไป นอกจากนั้น ยังตรวจได้เสมอ ในเมื่อมีความประสงค์จะตรวจ เมื่อเจ้าอาวาสได้ตรวจบัญชีถึงหน้าใดแล้ว ก็ให้ลงบันทึกไว้ที่มุมใดมุมหนึ่งของหน้าบัญชีนั้นว่า “ตรวจแล้ว” พร้อมกับลงนาม และวันที่ตรวจกำกับไว้ด้วย ในการตรวจตราดูแลบัญชีเจ้าอาวาสอาจมอบหมายให้ภิกษุรูปอื่นที่มีความรู้ทางบัญชีทำการตรวจแทนก็ได้

การตรวจสอบบัญชีนั้น จะต้องตรวจสอบหลักฐานในการลงบัญชี เช่น ในเสร็จรับเงิน โดยเอาเลขที่ของใบเสร็จรับเงินมาลงบัญชีด้วย แต่บางครั้งวัดจะจ่ายเงินค่าจ้างคนงานซึ่งยกที่จะเรียกได้ วัดจะต้องทำหลักฐานให้เซ็น หรือใช้ใบสำคัญรับเงินก็ได้บางครั้ง เช่น วัดจ่ายค่าเช่ารถยนต์ หรือค่าใช้จ่ายเบ็ดเตล็ด ซึ่งไม่สามารถเรียกใบเสร็จรับเงินได้ ก็ต้องใช้ใบสำคัญรับเงินแทน

ตารางที่ ๒.๗ สรุปกฎระเบียบการจัดการ

นักวิชาการหรือแหล่งข้อมูล	แนวคิดหลัก
ณดา จันทร์สม, ๒๕๕๕ หน้า ๖๙.	กรรมการศาสนา กำหนดแบบทะเบียน บัญชีแบบสัญญา และแบบพิมพ์อื่นๆ และให้ทำคำแนะนำการปฏิบัติแก่วัดเกี่ยวกับการดูแลรักษาและการจัดการศาสนสมบัติของวัด
กรรมการศาสนา, ๒๕๔๒ ข หน้า ๑๑๐	กรณีวัดใดวัดหนึ่ง มีบุคคลขอเช่าที่วัด หรือที่ธรณีสงฆ์เพื่อสร้างเพื่อสร้างอาคารพาณิชย์หรืออาคารอื่นใด เพื่อใช้ในการแสวงหาประโยชน์ให้เจ้าอาวาสนั้นส่งแบบแปลนแผนผังวัดการก่อสร้างงบประมาณผลประโยชน์ที่วัดจะพึงได้รับทั้งเงินบำรุงวัด ทั้งค่าเช่าที่ดิน อาคารร้างสัญญาการก่อสร้างไปยังกรรมการศาสนา เพื่อเสนอคณะกรรมการพระพุทธศาสนาแห่งชาติพิจารณา
กรรมการศาสนา, ๒๕๔๒ ก หน้า ๑๖	การจัดทำบัญชีวัดนั้น วัดจะต้องแยกเงินของวัดออกเป็น ๒ ประเภท คือ เงินผลประโยชน์ เงินการกุศล

สรุปได้ว่า ผู้บริหารวัด/พระสังฆาธิการ จะต้องดำเนินการที่เกี่ยวข้องกับวัดอุทิศของปลูกสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์อาคารเสนาสนะประกอบด้วย อุโบสถ วิหาร ลานพระเจดีย์ สลุป กุฏิสงฆ์ โรงเรียนพระปริยัติธรรม ศาลาบำเพ็ญกุศล เมรุ/ฌาปนสถาน ห้องสมุด/พิพิธภัณฑ์ ห้องน้ำ ห้องส้วม สาธารณะ ถนนและทางเท้าภายในวัด สถานที่บรรจุอัฐิ รั้วรอบวัด/กำแพงวัด ประตูเข้า ออกของวัด เป็นต้น ให้เป็นไปโดยถูกต้องตามกฎหมายของวัด โดยการแต่งตั้งคณะกรรมการ การชี้แจงพระภิกษุสามเณร การประชุมคณะกรรมการ การจัดทำแผนผังวัด การจัดทำโครงการพัฒนาวัด และการดำเนินการพัฒนาวัดตามแผนผังวัด โครงการพัฒนาวัด โดยการประชุมคณะกรรมการบริหารวัดอย่างต่อเนื่อง รวมไปถึงบุคคลสำคัญๆ หน่วยงานสำคัญๆ ที่เกี่ยวข้องกับการสนับสนุนเงินงบประมาณ

จากการศึกษาแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการจัดการ (Management) เมื่อศึกษาแล้วจะเห็นได้ว่า ปัญหาอุปสรรคและประเด็นการจัดการจำนวนมากสามารถใช้วิธีการตัดสินใจแบบวิทยาศาสตร์ โดยการสังเกตอย่างเป็นระบบเพื่อค้นหาปัญหา รวบรวมข้อมูล สร้างทางเลือกในการแก้ปัญหา ประเมินผลลัพธ์ในแต่ละทางเลือกและตัดสินใจ อย่างไรก็ตามในปัญหามากอีก

เช่นกันที่ผู้จัดการอาจใช้ศิลปะเข้าช่วยในการตัดสินใจ โดยอาศัยดุลพินิจสัญชาตญาณหรือความรู้สึกนึกคิด ผู้จัดการเป็นผู้ทำหน้าที่เกี่ยวกับการทำงานร่วมกับคน (พนักงาน) โดยอาศัยคนอื่นทำงานให้กับตน แต่เนื่องจากเรื่องของคนเป็นสิ่งที่ไม่สามารถคาดคะเนได้ ผู้จัดการและพนักงานจึงเป็นสิ่งที่ไม่สามารถคาดคะเนได้เช่นกัน เหตุนี้จึงเป็นไปได้ที่งานการจัดการจะสามารถกำหนดกฎเกณฑ์ตายตัวที่นำไปใช้ในทุกสถานการณ์ ซึ่งปัจจัยดังกล่าวเป็นเหตุผลหนึ่งให้การจัดการเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ ผู้จัดการระดับต้น คือผู้จัดการที่กำกับแนะนำและประสานงานในกิจกรรมต่างๆ ในแต่ละวันกับพนักงานที่เป็นผู้ปฏิบัติงาน ในบางครั้งเรียกว่าผู้จัดการปฏิบัติการ หรือหัวหน้างาน ผู้จัดการระดับต้นถือเป็นผู้จัดการที่อยู่ระดับล่างสุดของโครงสร้างองค์การ ผู้จัดการระดับกลาง คือผู้นำแผนและนโยบายของผู้จัดการระดับสูงไปปฏิบัติตลอดจนกำกับและประสานงานในกิจกรรมต่างๆ กับผู้จัดการระดับต้น ในบางครั้งเรียกว่าผู้จัดการเชิงกลวิธี ซึ่งกรอบงานที่ผู้จัดการระดับกลางได้รับมอบหมายอาจเป็นระดับแผนกหรือฝ่ายตามหน้าที่ ผู้จัดการระดับสูง ชื่อตำแหน่ง เช่น ประธานบริษัท รองประธานบริษัท ซีอีโอ และอธิการบดีของมหาวิทยาลัย เป็นต้น ผู้จัดการในระดับนี้ให้ความสนใจเป็นพิเศษกับสภาพแวดล้อมภายนอก โดยคาดการณ์ปัญหาและโอกาสในระยะยาว กำหนดวิถีทางในการดำเนินงานที่คิดว่าเหมาะสมต่อความอยู่รอดและการเติบโตขององค์การ ผู้จัดการระดับสูงควรเน้นที่นำคนเป็นนักคิดเชิงกลยุทธ์ที่ต้องทำการตัดสินใจภายใต้เงื่อนไขการแข่งขันที่รุนแรงและไม่แน่นอน ผู้จัดการทุกระดับต้องทำหน้าที่ในการวางแผน การจัดองค์การ การบริหารงานบุคคล การอำนวยการ และการควบคุม

๒.๑.๗ เป้าหมายการจัดการ

จากการศึกษาเป้าหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการ (Management) เมื่อศึกษาแล้วจะเห็นว่า การจัดการ ได้มีนักวิชาการได้ให้เป้าหมายการจัดการ ดังต่อไปนี้

ผู้จัดการในทุกระดับและทุกหน่วยงาน ทั้งในองค์การขนาดเล็กหรือขนาดใหญ่ องค์การแสวงหากำไรหรือไม่แสวงหากำไร องค์การที่ดำเนินงานแต่เฉพาะภายในประเทศหรือระดับโลกต่างต้องมีความรับผิดชอบต่อการปฏิบัติตามหน้าที่หลักการจัดการ โดยผู้จัดการจะต้องสร้างความผูกพันของพนักงานที่มีวิสัยทัศน์และปฏิบัติงานในกิจกรรมต่างๆ ให้บรรลุเป้าหมายตลอดจนชักนำให้พนักงานทำงานให้ดีที่สุดเพื่อองค์การ ดังนั้น ผู้จัดการจะต้องสื่อสารให้พนักงานได้มีความเข้าใจในวิสัยทัศน์ เพื่อให้พนักงานผนึกกำลังในการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมายขององค์การ การชักนำ การสร้างให้เห็นภาพ การโน้มน้าวจิตใจและทักษะการติดต่อสื่อสารเพื่อประสานพฤติกรรมต่างๆ ของบุคคลแต่ละกลุ่มให้ดำเนินกิจกรรมเป็นไปอย่างสอดคล้องกลมกลืนกันและสนับสนุนให้พนักงานปฏิบัติงานให้ดียิ่งขึ้น^{๔๐}

ทรัพยากรองค์การ (Organization Resource) คือปัจจัยที่จำเป็นต่อการดำเนินงานเพื่อให้บรรลุเป้าหมายองค์การ ซึ่งปัจจุบันนี้้องค์การต่างๆ มีทรัพยากรองค์การ ได้แก่ ทรัพยากรมนุษย์ (Human Resource)อันประกอบด้วยพนักงานขององค์การหรือที่้องค์การสามารถจัดหาได้ ซึ่ง

^{๔๐} อานาจ ชีระวนิช, การจัดการยุคใหม่, (นนทบุรี: สำนักพิมพ์บริษัท มาเธอร์ บอส แพลกเก็ตจิงจำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๒๖.

ทรัพยากรมนุษย์นี้พิจารณาจากจำนวน ความรู้ ความสามารถและทักษะที่พนักงานองค์การมีอยู่และสามารถจัดหาได้จากสภาพแวดล้อมองค์การ ทรัพยากรกายภาพ (Physical Resource) ได้แก่ วัตถุดิบ ที่ดิน เครื่องจักร เครื่องมือ โรงงาน สำนักงาน และอื่นๆ ที่นำมาใช้ในการผลิตและการดำเนินงานขององค์การ ทรัพยากรการเงิน (Financial Resource) ได้แก่ เงินทุนที่องค์การมีอยู่หรือสามารถจัดหาได้ ทั้งจากทุนส่วนของเจ้าของ และจากตำแหน่งอื่น เช่น สินเชื่อ ผู้จัดหาและอื่นๆ ทรัพยากรสารสนเทศ (Information Resource) อันได้แก่ข้อมูลข่าวสารที่องค์การมีอยู่ ซึ่งในยุคปัจจุบันการที่สภาพแวดล้อมมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรง ทรัพยากรด้านสารสนเทศจึงกลายเป็นทรัพยากรที่มีความสำคัญมากยิ่งขึ้น เพราะทำให้ผู้จัดการสามารถทำการตัดสินใจได้อย่างถูกต้องแม่นยำขึ้น^{๔๑} บรรดาทรัพยากรทั้ง ๔ ประเภทนี้ ทรัพยากรมนุษย์ถือว่าเป็นทรัพยากรที่มีความสำคัญมากที่สุด การที่ทรัพยากรขององค์การมีอยู่อย่างจำกัด ดังนั้น ผู้จัดการจะต้องใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เป็นไปอย่างเหมาะสมในการบรรลุเป้าหมายขององค์การทั้งระยะสั้นและระยะยาว นอกจากนั้น ปัจจุบันนี้ การที่ทรัพยากรขององค์การมีอยู่อย่างจำกัด ผู้บริหารทางเศรษฐศาสตร์และการจัดการจะต้องศึกษาการจัดสรรทรัพยากรต่างๆ เลือกเส้นทางการปฏิบัติงานต่างๆ โดยคำนึงถึงความเหมาะสมที่สุดสำหรับองค์กร ผู้จัดการมีหน้าที่ในการจัดการทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ รวมถึงความรับผิดชอบต่อสังคม

ผู้จัดการทุกคน ถูกคาดหวังให้ต้องรับผิดชอบต่อการบรรลุเป้าหมายขององค์การ อย่างไรก็ตาม วิธีปฏิบัติเพื่อให้บรรลุเป้าหมายจะมีความแตกต่างกันไปจากองค์การหนึ่งไปยังอีกองค์การหนึ่ง ทั้งนี้ ก็ขึ้นอยู่กับเป้าหมายของแต่ละองค์การ ในองค์การแสวงหากำไร ผู้จัดการต้องมุ่งความสนใจไปที่การแสวงหาผลกำไร เพียงแต่วิธีทางเพื่อให้ได้รับผลกำไรนั้นขึ้นกับว่าองค์การสามารถส่งมอบคุณค่าที่ดีเพื่อสร้างความพอใจให้กับลูกค้าได้หรือไม่ ซึ่งลูกค้าอาจเป็นบุคคลหรือองค์การอื่นที่ทำการซื้อผลิตภัณฑ์จากองค์การ และถ้าผู้จัดการไม่สามารถสนองความต้องการของลูกค้าได้ ผู้จัดการจะไม่สามารถบรรลุเป้าหมายด้านกำไรขององค์การได้ในระยะยาว^{๔๒} แม้แต่ในองค์การภาครัฐก็มีลูกค้าเช่นกัน ซึ่งลูกค้านี้อาจจะเป็นบุคคลหรือองค์การอื่นที่ได้รับประโยชน์จากบริการที่องค์การภาครัฐจัดให้ อย่างไรก็ตามในองค์การภาครัฐบางครั้งพบว่า การจัดการจะมีความยุ่งยากมากกว่าในองค์การภาคเอกชน เพราะเป้าหมายขององค์การมีความกำกวม ตลอดจนอาจก่อให้เกิดข้อโต้แย้งขึ้นได้และบางครั้งมีความขัดแย้งกันเองในระหว่างเป้าหมายต่างๆ อีกประการหนึ่ง การกำหนดเป้าหมายและการสร้างความผูกพัน ในที่สุดจะมีผลต่อพฤติกรรมเกี่ยวกับงานอันเกิดจากองค์ประกอบ ๔ ประการด้วยกันคือ^{๔๓}

๑. ทิศทาง (Direction) เป้าหมายก่อให้เกิดทิศทางเพราะมีผลต่อความตั้งใจและการปฏิบัติต่อกิจกรรมต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์กับเป้าหมาย มากกว่าที่จะไปปฏิบัติต่อกิจกรรมอื่นๆ ดังนั้นเมื่อบุคคลมีความผูกพันกับเป้าหมายที่เจาะจงเป้าหมายจะช่วยให้เกิดทางเลือกที่ดีกว่าในกิจกรรมต่างๆ ที่ต้องปฏิบัติ

^{๔๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙.

^{๔๒} อ้างแล้ว, หน้า ๑๖.

^{๔๓} อ้างแล้ว, หน้า ๓๖๗.

๒. ความพยายาม (Effort)นอกจากเป้าหมายจะมีประโยชน์ต่อการเลือกกิจกรรมที่มีผลกระทบมากที่สุดต่อการบรรลุเป้าหมายแล้ว เป้าหมายยังมีส่วนช่วยยกระดับความพยายามของบุคคลในการขับเคลื่อนพลังจากภายในที่มีอยู่ให้นำมาใช้อย่างเต็มที่มากขึ้น บุคคลโดยทั่วไปจะใช้เวลาความพยายามมากขึ้น เมื่อเผชิญกับเป้าหมายที่ท้าทาย มากกว่าเป้าหมายที่ปกติธรรมดา

๓. การยืนหยัด (Persistence)การยืนหยัดเกี่ยวข้องกับการดำรงไว้ซึ่งทิศทางและความพยายามจนกระทั่งเป้าหมายประสบความสำเร็จ ซึ่งการยืนหยัดต่อเป้าหมายบางอย่าง อาจต้องใช้ช่วงเวลาที่ยาวนาน ดังนั้น ความผูกพันต่อเป้าหมายจึงเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นยิ่งที่จะทำให้มีความมุ่งมั่นอย่างต่อเนื่องกันไป

๔. การวางแผน (Planning)เมื่อบุคคลมีความผูกพันต่อเป้าหมายที่ท้าทาย การอาศัยความพยายามอย่างเต็มที่แต่เพียงอย่างเดียว อาจไม่ประสบความสำเร็จได้ ดังนั้น จึงผลักดันให้ต้องคำนึงถึงแผนหรือวิธีการในการปฏิบัติที่เหมาะสมอีกด้วย เพื่อนำมาใช้ให้บรรลุเป้าหมาย

แม้ว่าองค์กรจะกำหนดเป้าหมายทั้งระดับกลยุทธ์ กลวิธีปฏิบัติการได้อย่างดีเยี่ยมเพียงใดก็ตาม แต่เป้าหมายเหล่านี้จะมีความหมายต่อองค์การเพียงเล็กน้อยเท่านั้น เว้นแต่ว่าในการปฏิบัติงานในกิจกรรมต่างๆ ขององค์กรมีผลการปฏิบัติงานที่บรรลุเป้าหมาย ดังนั้น แผนจึงถือเป็นเครื่องมือทางการจัดการที่มีความสำคัญที่จะทำให้องค์การมีภาพที่เป็นรูปธรรมเกี่ยวกับวิธีการดำเนินงานในกิจกรรมต่างๆ ที่เชื่อมโยงกับเป้าหมายแทนที่จะปล่อยให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างไร้ทิศทาง จากจุดนี้อาจกล่าวได้ว่าภารกิจและเป้าหมาย คือ จุดหมายปลายทางที่ต้องการ ขณะที่แผนคือวิธีการที่นำมาใช้เพื่อให้ได้มาซึ่งจุดหมายดังกล่าว ในการจัดทำแผนในองค์การจะมีความแตกต่างกันไปตามระดับขององค์การที่นำแผนไปใช้ กรอบเวลาของแผน และจำนวนครั้งที่มีการนำแผนไปใช้ ตลอดจนจนธรรมชาติสถานการณ์ของแผน ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้^{๔๔}ระดับของแผน การที่จะทำให้แผนมีความเชื่อมโยงและสอดคล้องกับเป้าหมายนั้น องค์การจะต้องจัดทำแผนในระดับต่างๆ ทั้งแผนเชิงกลยุทธ์ แผนเชิงกลยุทธ์และแผนเชิงปฏิบัติการ เพื่อเชื่อมโยงกับเป้าหมายในแต่ละระดับดังตารางที่

ตารางที่ ๒.๘ ระดับเป้าหมายของการจัดการ

ระดับของเป้าหมาย	ระดับของแผน	กรอบเวลา	ขอบเขต	ความรับผิดชอบ
เชิงกลยุทธ์	เชิงกลยุทธ์	ระยะยาว	กว้าง	ผู้จัดการระดับสูง
เชิงกลวิธี	เชิงกลวิธี	ระยะปานกลาง	ปานกลาง	ผู้จัดการระดับกลาง
เชิงปฏิบัติการ	เชิงปฏิบัติการ	ระยะสั้น	แคบ	ผู้จัดการระดับต้น

จากตารางที่ ๒.๘ ระดับเป้าหมายของการจัดการ เมื่อศึกษาแล้วจะเห็นได้ว่าแผนเชิงกลยุทธ์ (Strategic Plans) เป็นแผนที่กำหนดแนวทางการปฏิบัติเพื่อให้บรรลุเป้าหมายเชิงกลยุทธ์ ระยะเวลาของแผนจะเป็นแผนในระยะยาว ๓ ปีหรือ ๕ ปี หรือยาวกว่านั้นและมีขอบเขตกว้าง ความรับผิดชอบขั้นพื้นฐานในการจัดทำแผนเชิงกลยุทธ์นี้คือผู้จัดการระดับสูง

แผนเชิงกลวิธี (Tactical Plans) เป็นแผนที่ระบุถึงวิธีการเพื่อให้บรรลุเป้าหมายเชิงกลวิธี

^{๔๔}อ้างแล้ว, หน้า ๓๖๘.

ในพื้นที่ธุรกิจที่กำหนดไว้ แม้ความรับผิดชอบขั้นพื้นฐานจะเป็นของผู้จัดการระดับกลาง แต่ในทางปฏิบัติผู้จัดการระดับสูงและระดับกลางมักจะทำงานร่วมกันในการกำหนดแผนระดับนี้

แผนเชิงปฏิบัติการ (Operation Plans) แผนนี้อธิบายถึงวิธีการเพื่อให้บรรลุเป้าหมายเชิงปฏิบัติการและเป็นแผนที่ให้แนวทางการปฏิบัติงานประจำวัน ในแผนนี้จึงกำหนดไว้อย่างเจาะจงว่าจะทำอะไร เมื่อใด และใครเป็นคนทำ แผนเชิงปฏิบัติการมีกรอบระยะเวลาสั้น อาจเป็น ๑ ปี หรือน้อยกว่าและขอบเขตแคบ โดยทั่วไปจุดเน้นของแผนนี้อยู่บนพื้นฐานของประสิทธิภาพในการปฏิบัติการในกิจกรรมต่างๆ ขององค์การ ความรับผิดชอบขั้นพื้นฐานได้แก่ผู้จัดการระดับต้น แต่ในทางปฏิบัติผู้จัดการระดับกลางหรือแม้แต่ผู้จัดการระดับสูงอาจเข้ามีส่วนร่วมเพื่อให้แผนดังกล่าวสอดคล้องกับแผนเชิงกลยุทธ์และเชิงกลวิธี

สรุปได้ว่า เป้าหมายการจัดการคือ ผู้จัดการทุกระดับทั้งในองค์การขนาดเล็กหรือขนาดใหญ่ ต้องมีความรับผิดชอบต่อการปฏิบัติหน้าที่ โดยผู้จัดการจะต้องสร้างความผูกพันของพนักงานที่มีวิสัยทัศน์และปฏิบัติงานในกิจกรรมต่างๆ ให้บรรลุเป้าหมายตลอดจนชักนำให้พนักงานทำงานให้ดีที่สุดเพื่อองค์การ การกำหนดเป้าหมายและการสร้างความผูกพันเกี่ยวกับงานอันเกิดจากองค์ประกอบ เช่น กำหนดทิศทางเป็นเป้าหมายก่อให้เกิดทิศทางเพราะมีผลต่อความตั้งใจและการปฏิบัติต่อกิจกรรมต่างๆ ความพยายามเป็นเป้าหมายจะมีประโยชน์ต่อการเลือกกิจกรรมที่มีผลกระทบมากที่สุดต่อการบรรลุเป้าหมายแล้ว การยืนหยัดเกี่ยวข้องกับการดำรงไว้ซึ่งทิศทางและความพยายามจนกระทั่งเป้าหมายประสบความสำเร็จ และการวางแผน เป็นแผนหรือวิธีการในการปฏิบัติที่เหมาะสมเพื่อนำมาใช้ให้บรรลุเป้าหมายในอนาคตดังตารางที่

ตารางที่ ๒.๙ สรุปเป้าหมายของการจัดการ

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
อำนาจ ชีระวนิช, ๒๕๕๓ หน้า ๒๖	ผู้จัดการจะต้องสื่อสารให้พนักงานได้มีความเข้าใจในวิสัยทัศน์เพื่อให้พนักงานผนึกกำลังในการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมายขององค์การ การชักนำ การสร้างให้เห็นภาพ การโน้มน้าวจิตใจและทักษะการติดต่อสื่อสารเพื่อประสานพฤติกรรมต่างๆ ของบุคคลแต่ละกลุ่มให้ดำเนินกิจกรรมเป็นไปอย่างสอดคล้องกลมกลืนกันและสนับสนุนให้พนักงานปฏิบัติงานให้ดียิ่งขึ้น

๒.๑.๘ การจัดการเชิงพุทธ

จากการศึกษาหลักการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเชิงพุทธ (Buddhish Management) เมื่อศึกษาแล้วจะเห็นได้ว่า การจัดการเชิงพุทธ ได้มีนักวิชาการได้ให้หลักการแตกต่างกันออกไป เพื่อประโยชน์แก่การศึกษา ผู้วิจัยจะได้นำเสนอรายละเอียดที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

ราชบัณฑิตยสถาน พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒ ได้กล่าวถึงทรัพย์สินสมบัติของวัดหมายถึงทรัพย์สินสมบัติของวัดที่อยู่ในครอบครองของวัด

อันอาจใช้สอยแจกจ่ายได้^{๔๕} ส่วนพุทธวิธีการบริหารเป็นไปตามกรอบหน้าที่ (Function) ของนักบริหารมีอยู่ ๕ ประการตามคำย่อในภาษาอังกฤษว่า POSDC คือ^{๔๖} การวางแผน (Planning) การจัดองค์กร (Organizing) การจัดคนเข้าทำงาน (Staffing) การสั่งการ (Directing) และการควบคุม (Controlling) เป็นต้น การบริหารและการจัดการวัดในครั้งพุทธกาล พระพุทธเจ้ากับพระสงฆ์สาวกไม่ได้เป็นผู้สร้างวัด การบริหารและการจัดการวัดเป็นหน้าที่ของคนสร้างวัดให้ พระพุทธองค์และสาวกไม่ได้เป็นเจ้าของวัดและไม่อยู่ติดวัด เพราะจาริกสั่งสอนตามเทคนิคต่างๆ ในปัจจุบันการบริหารและการจัดการวัดเป็นอำนาจหน้าที่ของพระสังฆาธิการ ซึ่งตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ ได้บัญญัติไว้ว่า^{๔๗} วัดมีเจ้าอาวาสเป็นผู้แทนของวัดในกิจกรรมทั่วไป เจ้าอาวาสต้องมีทั้งศาสตร์และศิลป์ในการบริหารและการจัดการวัด ในการบริหารและการจัดการวัดจะต้องประกอบด้วย การวางแผน การจัดองค์การ การบริหารงานบุคคล การอำนวยการ การประสานงาน การประเมินผลงาน และงบประมาณ เป็นต้น อีกอย่างหนึ่ง การบริหารจัดการต้องใช้ความรู้ในภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ ในการบริหารงานต้องอาศัยบุคคล (Man) เงินทุน (Money) อุปกรณ์ต่างๆ (Material) การจัดการ (Management) และควรนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือในการสร้างความมั่นคงทางจิตใจ^{๔๘} นอกจากนี้ ภารกิจสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการบริหาร ๗ ประการคือ^{๔๙} การวางแผน (Planning) การจัดองค์การ (Organizing) การจัดคนเข้าทำงาน (Staffing) การสั่งการ (Directing) การประสานงาน (Coordinating) การรายงาน (Reporting) และการงบประมาณ (Budgeting) เป็นต้น อนึ่ง การบริหารการจัดการที่เกี่ยวกับการบริหาร (Administration) เป็นการจัดการ (Management) อย่างมีระบบแบบแผนเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุดและทำให้งานดำเนินไปอย่างราบรื่นบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้^{๕๐} การบริหารจัดการ หมายถึงกระบวนการของการวางแผนการจัดองค์การและสั่งการควบคุมกำกับ ความพยายามของสมาชิกขององค์การและใช้ทรัพยากรอื่นๆ เพื่อความสำเร็จในเป้าหมายขององค์การที่กำหนดไว้ลักษณะที่สำคัญของการบริหาร

การบริหารมีลักษณะสำคัญ ๘ ประการดังนี้^{๕๑} ๑) การบริหารเป็นกิจกรรมอย่างหนึ่ง ๒) การบริหารเป็นงานที่จุดหมาย ๓) การบริหารเป็นแนวทางสำคัญที่มีอิทธิพลต่อสังคมภายในและ

^{๔๕}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท นานมีบุ๊คส์บลีเคชั่นส์จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๕๐๓.

^{๔๖}พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พุทธวิธีการบริหาร, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๕.

^{๔๗}พิภพ กาญจนะ, คู่มือการบริหารและการจัดการวัด, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๕๐), หน้า ๓๐.

^{๔๘}วีระ อัมพันสุข, พุทธธรรมกับการบริหารบุคคล, (กรุงเทพมหานคร: เอราวันการพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า ๒๔.

^{๔๙}ดิณ ปรัชญพฤทธิ, การบริหารการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๔๐.

^{๕๐}รุจิรี ภูสาระ, การบริหารการจัดการ, (กรุงเทพมหานคร: บั๊คพอยท์, ๒๕๕๐), หน้า ๔.

^{๕๑}สมยศ นาวิการ, การบริหารเชิงกลยุทธ์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บรรณกิจ, ๒๕๕๒), หน้า ๗๙.

ภายนอกองค์กร๔) การบริหารเป็นเรื่องเกี่ยวกับความสามารถของกลุ่มคน ๕) การบริหารจะได้รับผลสำเร็จด้วยดีก็แต่โดยการร่วมแรงร่วมใจของบุคคลอื่นๆ๖) การบริหารจะดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพได้ก็แต่โดยการใช้ความรู้ความชำนาญ๗) การบริหารเป็นสิ่งที่ไม่มีตัวตนไม่สามารถมองเห็นได้ ๘) เจ้าของธุรกิจไม่จำเป็นต้องทำหน้าที่ผู้บริหารเสียเอง

การจัดการเชิงพุทธหมายถึงวัดหลายแห่งในปัจจุบันมุ่งพัฒนาด้านวัตถุ ด้านอาคารสถานที่มากกว่าการพัฒนาบุคคล มุ่งสร้างวัดถ่มมุงคล เครื่องรางของขลังเพื่อสนองความต้องการประชาชน ยังเป็นการส่งเสริมให้ประชาชนไม่สามารถที่จะพึ่งตนเอง เมื่อได้ปัจจัยมาก็พัฒนาวัดให้ใหญ่โตเกินความจำเป็น เกิดความภาคภูมิใจว่าได้พัฒนาพุทธศาสนาอย่างดี อันที่จริงหัวใจของพระพุทธศาสนาอยู่ที่การพัฒนาคนเป็นหลักสำคัญ การบริหารวัดมิได้เป็นไปในลักษณะองค์กรรวมของสงฆ์ แต่จะเป็นเรื่องของเจ้าอาวาสแต่เพียงผู้เดียว ซึ่งทำให้ไม่มีพลังพอที่จะทำงานได้ทุกด้าน และเกิดความบกพร่องในการดำเนินงานได้ง่าย สมาชิกในวัดและประชาชนขาดความเป็นเจ้าของวัด การทุ่มเทเพื่อการพัฒนาวัดก็ไม่เต็มที่ การบริหารนั้นนับได้ว่าเป็นปัจจัยสำคัญในการปกครองอย่างยิ่ง วัดที่จะมีความเจริญได้นั้นจะต้องมีระบบการบริหารจัดการที่ดีในทุกๆ ด้าน^{๕๒} การบริหารในทางพระพุทธศาสนาหมายถึงการดูแลรักษาตนเองเรียกว่า กายบริหาร ไปจนถึงการปกครองดูแลรักษาหมู่คณะภายในวัด อันได้แก่หมู่พระภิกษุสงฆ์ ชื่อว่าพระสงฆ์และสามเณร อุบาสก อุบาสิกา ขรवास ที่มีที่อยู่หรือพำนักอยู่ในวัด รวมทั้งกิจการของวัด เรียกว่าการบริหารวัด และการปกครองคณะสงฆ์ในสังฆมณฑลทั่วประเทศ ภาระหน้าที่บริหารคือหน้าที่แต่ละอย่างของกระบวนการการบริหารล้วนเป็นหน้าที่ของงานที่จำเป็นที่ผู้บริหารจะต้องปฏิบัติทั้งนี้เพื่อให้ภารกิจทั้งหลายที่บุคคลฝ่ายต่างๆ ในองค์กรปฏิบัติอยู่ให้สำเร็จผล POSDCC คือ

๑. การวางแผน (Planning) การกำหนดนโยบายและมาตรการการวางแผนปฏิบัติ หมายถึงการกำหนดแผนงานหรือวิธีปฏิบัติงานไว้ล่วงหน้าเพื่อผลสำเร็จตามที่ต้องการการวางแผนจะเกี่ยวข้องกับการใช้ดุลยพินิจพิจารณาถึงผลสำเร็จที่ต้องการจะได้หนทางที่จะทำได้ตามตั้งเป้าหมายไว้ในทางปฏิบัติในการวางแผนผู้บริหารจะทำการคาดการณ์อนาคตและจะมีการคิดวิเคราะห์เพื่อกำหนดเป้าหมายต่างๆในการวางแผนนั้นผู้บริหารได้ใช้ดุลพินิจต่างๆว่าองค์กรจะต้องทำอะไรให้ได้ผลอะไรทำอย่างไรทำโดยใครทำเมื่อไหร่ก็จะทำให้องค์การบรรลุเป้าหมายตามที่วางไว้โดยกล่าวไว้ว่าในการวางแผนนี้พระพุทธเจ้าทรงกำหนดวัตถุประสงค์ส่วนบุคคลเพื่อให้สมาชิกใหม่ได้ปฏิบัติในทิศทางเดียวกันซึ่งจะเห็นได้จากการที่ทรงประทานการอุปสมบทแก่อัญญาโกณฑัญญะพระภิกษุรูปแรกในทางพระพุทธศาสนาด้วยพระดำรัสว่า “เธอจงเป็นพระภิกษุมาเกิดธรรมอันเรากล่าวดีแล้วเธอจงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด” จะเห็นได้ว่าพระพุทธดำรัสนี้มีการกล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการอุปสมบทชัดเจนว่า “เธอจงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด” นั้นหมายถึงว่าให้สมาชิกปฏิบัติให้หลุดจากทุกข์ส่วนตัวหรือแนะนำคนอื่นให้หลุดพ้นจากทุกข์อันเป็นเป้าหมายสูงสุดในการดำเนินชีวิต^{๕๓}

^{๕๒} พระครูโสภณปริยัติคุณ(เสรี คุณาโร), **รวมบทความวิชาการ**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๒๔๗.

^{๕๓} อ่างแล้ว, หน้า ๖.

๒. การจัดองค์การ (Organizing) การจัดองค์การหรือการจัดรูปงานหมายถึงการจัดรูปงานและโครงสร้างการแบ่งหน้าที่ตามความรับผิดชอบของตำแหน่งต่างๆคือการจัดตำแหน่งสายบังคับบัญชาในองค์การรวมถึงการกำหนดคุณสมบัติของบุคคลที่จำเป็นสำหรับตำแหน่งภายในองค์การตามความถนัดและตามความรับผิดชอบในการปฏิบัติงานอย่างชัดเจนในเชิงวิชาการด้วย^{๕๔} สำหรับคณะสงฆ์พระพุทธเจ้าทรงกำหนดให้พระภิกษุเคารพกันตามลำดับอาวุโสหรืออายุพรรษาผู้บวชทีหลังต้องแสดงความเคารพต่อผู้ที่บวชก่อนคณะสงฆ์ได้มีการบริหารกันมาในรูปแบบอาจารย์ปกครองศิษย์หรือพ่อปกครองลูกโดยปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัยเป็นสำคัญในการจัดระเบียบการบริหารโดยให้อำนาจการบัญชาตติ์หลักเกณฑ์และวิธีการดำเนินงานของคณะสงฆ์ตามความเหมาะสมต่อมาฝ่ายบ้านเมืองจึงได้เข้ามามีบทบาทช่วยอุปถัมภ์ ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา^{๕๕}

๓. การบริหารงานบุคคล (Staffing) การสรรหาบุคคลมาบรรจุในตำแหน่งที่กำหนดไว้หมายถึงการสรรหาการรับสมัครการสัมภาษณ์การคัดเลือกการบรรจุการฝึกอบรมของบุคลากรให้เข้าใจถึงวิธีการปฏิบัติงาน สำหรับการบริหารบุคลากรของคณะสงฆ์เป็นกระบวนการที่สำคัญอย่างหนึ่งที่ พระสังฆาธิการผู้หวังความสำเร็จในการบริหารต้องปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัยในการบริหารภารกิจและจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องหมั่นศึกษาหาความรู้ใหม่อยู่เสมอเพื่อนำมาเป็นการปรับปรุงการบริหารคณะสงฆ์ให้เข้มแข็งขึ้นมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น^{๕๖} สำหรับการบริหารงานบุคคลในพระพุทธศาสนาเริ่มตั้งแต่การรับคนเข้ามาบวชที่จะต้องมีการกลั่นกรองโดยคณะสงฆ์พระพุทธเจ้าทรงมอบความเป็นใหญ่ให้คณะสงฆ์ในการทำพิธีอุปสมบทให้แก่กุลบุตรพระเถระผู้เป็นประธานในพิธีเรียกว่าพระอุปัชฌาย์การรับคนเข้ามามีการอุปสมบทต้องได้รับการเห็นชอบเป็นเอกฉันท์จากคณะสงฆ์ซึ่งประชุมพร้อมกันในอุโบสถที่ประกอบพิธีอุปสมบท เมื่อเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาแล้วพระบวชใหม่ (พระนวกะ) จะต้องได้รับการฝึกอบรมและการศึกษาเล่าเรียนจากอุปัชฌาย์โดยอยู่ภายใต้การดูแลของท่านจนกว่าจะมีพรรษาครบ๕ตั้งนั้นกระบวนการฝึกอบรมพระบวชใหม่จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะก่อให้เกิดการศึกษาในวัด ซึ่งต่อมาได้พัฒนาเป็นมหาวิทยาลัยทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญในอินเดียเช่นมหาวิทยาลัยนาลันทา^{๕๗} ระบบการศึกษาในพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการพัฒนาบุคลากร トラบใดที่บุคลากรยังไม่บรรลุพระอรหันต์เขานั้นจะต้องได้รับการศึกษาอบรมตลอดไป^{๕๘}

๔. การอำนวยการ (Directing) คือการเลือกเอาทางใดทางหนึ่งในจำนวนทางที่มีให้เลือกจำนวนมากการตัดสินใจสั่งการที่สำคัญที่สุดในกระบวนการบริหารทั้งหมด เพราะว่าบรรดากระบวนการต่าง ๆ ล้วนแต่ดำเนินไปเพื่อช่วยและสนับสนุนในการตัดสินใจสั่งการทั้งสิ้น ในการตัดสินใจด้านการบริหารของพระสังฆาธิการจะต้องอาศัยพระธรรมวินัย ตัวบทกฎหมายกฎระเบียบและ

^{๕๔} กรมการศาสนา, **คู่มือการบริหารการศึกษาของคณะสงฆ์**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๕๑), หน้า ๖.

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙.

^{๕๖} อ้างแล้ว, หน้า ๑๑.

^{๕๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒.

^{๕๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓.

ข้อบังคับตลอดทั้งแนวนโยบายและระเบียบประเพณีที่เคยปฏิบัติมา เพราะฉะนั้น การตัดสินใจ หมายถึงการอำนวยความสะดวกให้การชี้แจงงานให้ผู้ใต้บังคับบัญชาปฏิบัติตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลตลอดทั้งติดตามคำสั่งชี้แจงนั้นและในการสั่งงานซึ่งตัดสินใจสั่ง การลงไปพระสังฆาธิการจะต้องอาศัยข้อมูลข้อเท็จจริงตลอดจนความคิดเห็นของบุคคลหลายฝ่ายที่เกี่ยวข้องมาเป็นแนวทางในการพิจารณาการสั่งการจะดำเนินไปในทิศทางอันเป็นจุดหมายของ หน่วยงานนั้นๆต้องใช้เทคนิคกลวิธีให้เกิดแรงจูงใจการติดต่อสื่อสารความคิดและการทำงานให้เกิดขึ้น นั้นจึงจะทำให้การปฏิบัติงานของผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาเกิดแรงจูงใจที่จะปฏิบัติตามคำสั่ง^{๕๙}

๕. การควบคุม (Controlling) คือการควบคุมกิจกรรมของผู้เกี่ยวข้องกับการทำงานให้ได้ คุณภาพที่ต้องการโดยถือหลักปรัชญาที่ว่าคุณภาพใส่เข้าไปในผลงานระหว่างกระบวนการทำงานไม่ใช่ การตรวจสอบครั้งสุดท้ายดังนั้นการควบคุมจึงหมายถึงการส่งเสริมและการเสริมสร้างคุณภาพทุก ขั้นตอน การควบคุมแต่ละขั้นตอนเพื่อให้ได้คุณภาพตามวัตถุประสงค์นั้น เป็นหน้าที่ความรับผิดชอบ ของทุกคนที่เกี่ยวข้องมิใช่เป็นหน้าที่ของคนใดคนหนึ่งหรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งด้วยเหตุนี้การควบคุม คุณภาพคือการทำงานเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดความสูญเปล่าป้องกันไม่ให้งานผิดพลาดไปจาก ข้อกำหนดหาทางแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในระหว่างการทำงาน การกำกับดูแลเป็นการควบคุมสมาชิก ภายในองค์กรให้ปฏิบัติหน้าที่เพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้พระพุทธรเจ้าทรงให้ความสำคัญ แก่การกำกับดูแลคณะสงฆ์เป็นอย่างดีดังที่พระพุทธรเจ้าบัญญัติพระวินัย เพื่อให้พระสงฆ์ใช้ มาตรฐานการควบคุมความประพฤติให้เป็นแบบเดียวกันพระพุทธรเจ้าทรงให้เหตุผลในการบัญญัติพระ วินัยไว้๑๐ประการเช่นเพื่อความผาสุกแห่งคณะสงฆ์เพื่อข่มบุคคลผู้ไม่มีความละอายเพื่อป้องกันไม่ให้เกิด ความเสื่อมเสียทั้งในปัจจุบันและอนาคตเพื่อความมั่นคงแห่งพระศาสนา^{๖๐}

การประสานงานหมายถึงการประสานงานแนวคิดพฤติกรรมของตนเองและเพื่อร่วมงาน ผสมผสานกลมกลืนกันไม่ขัดหรือแย้งหรือซ้ำซ้อนกันเพื่อประสานผลประโยชน์ของการปฏิบัติงานให้ บรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกันการประสานงานจึงเป็นการสร้างวิธีการทำงานร่วมกันหรือบุคคลภายนอก เพื่อให้เกิดความเข้าใจต่อกันสำหรับคณะสงฆ์ต้องมีประสานงานกันระหว่างพระสังฆาธิการตั้งแต่ ระดับบนไปจนระดับล่างและระดับล่างขึ้นสู่ระดับบน การเสนอรายงานคือการเสนอจะเป็นไปด้วย วาจาหรือการบันทึกเป็นหลักฐานในการดำเนินงาน พร้อมกับเสนอแนะปัญหา และสถิติข้อมูลที่ แท้จริงต่อผู้บังคับบัญชา ตลอดทั้งการประชาสัมพันธ์เพื่อขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงานสำหรับ พระสังฆาธิการซึ่งเป็นผู้บริหารงานคณะสงฆ์ควรนำหลักและวิธีการปฏิบัติดังกล่าวไปปรับปรุงใช้ใน งานคณะสงฆ์ก็จะเป็นไปประโยชน์ต่องานคณะสงฆ์อย่างยิ่ง

การบริหารงานบุคคลในพระพุทธศาสนา มีความละเอียด และเป็นขั้นตอนในการ กลั่นกรองรับบุคคลเข้ามาบวชโดยที่พระพุทธรเจ้ามอบความเป็นใหญ่ให้แก่คณะสงฆ์ในการอุปสมบท กุลบุตรตามแบบบัญญัติตติยตถกรรมโดยมีพระอุปัชฌาย์เป็นประธานในการอุปสมบทและต้องได้รับความ เห็นชอบเป็นเอกฉันท์จากคณะสงฆ์พร้อมกันในอุโบสถที่ประกอบพิธีอุปสมบท เมื่อเข้ามาใน พระพุทธศาสนาแล้วพระบวชใหม่จะต้องได้รับการฝึกฝนอบรมจากพระอุปัชฌาย์หรือผู้ปกครอง

^{๕๙} อ่างแล้ว, หน้า๒๓.

^{๖๐} อ่างแล้ว, หน้า๑๙.

จนกว่าจะมีพรรษา ๕ ที่เรียกว่า นิสัยมุตกะ คือพ้นจากการพึ่งพาอุปัทมาวตนั้น กระบวนการฝึกอบรมพระบวชใหม่จึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง ระบบการศึกษาในพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการพัฒนาบุคลากรให้เป็นบุคคลที่มีคุณภาพตราบดีที่บุคคลนั้นยังไม่บรรลุนิติภาวะจะต้องได้รับการศึกษาอบรมในด้านพระธรรมวินัยต่อไปที่เรียกว่าเสขะคือผู้ยังต้องศึกษาต่อเมื่อผู้นั้นสำเร็จการศึกษาเป็นพระอรหันต์แล้วจึงเรียกว่าพระอเสขะคือผู้ไม่ต้องศึกษา กระบวนการจัดการศึกษาในทางพระพุทธศาสนายึดหลักไตรสิกขาคือศีลสมาธิและปัญญาซึ่งเป็นการฝึกอบรม (Training) ที่เน้นภาคปฏิบัติมากกว่าจะเป็นการเรียนการสอนในทางทฤษฎี (Teaching) เมื่อกล่าวในเชิงบริหารเราต้องยอมรับว่าพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญแก่การจัดการศึกษาอบรมเพื่อพัฒนาบุคลากรเป็นอย่างยิ่งด้วยเหตุนี้พระพุทธศาสนาจึงได้ชื่อว่าเป็นศาสนาแห่งการศึกษา การศึกษาอบรมในพระพุทธศาสนายึดผู้เรียนสำคัญที่สุดหมายถึงการกำหนดจุดสาระกิจกรรมแหล่งการเรียนรู้สื่อการเรียน และการวัดประเมินผล ที่มุ่งพัฒนาคน และชีวิตให้เกิดประสบการณ์การเรียนรู้เต็มความสามารถสอดคล้องกับความถนัดความสนใจและความต้องการของผู้เรียนดังจะเห็นได้จาก การจัดการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับพัฒนาการและวุฒิภาวะของผู้เรียนโดยที่พระพุทธเจ้าเทียบความพร้อมในการศึกษาเล่าเรียนของบุคคลเปรียบเทียบกับบัว๔เหล่าและทรงจำแนกประเภทของบุคคลที่ได้รับการศึกษาอบรมไปตามจริต๖ประการและที่สำคัญพระพุทธเจ้าทรงมุ่งให้ผู้เรียนลงมือปฏิบัติด้วยตัวเองตามพุทธพจน์ที่ว่า “ตุมเหทิกิจจอาตปโปกขาตาโรคคาคาเธอทั้งหลายต้องทำความเพียรเพิกเลสพระตถาคตเจ้าเป็นเพียงผู้บอกทาง”^{๖๑} บุคลากรที่ได้รับการพัฒนาแล้วจะได้รับการจัดสรรภาระหน้าที่ให้ปฏิบัติงานภายในองค์กรตามความรู้ความสามารถดังพระพุทธเจ้าทรงแต่งตั้งเอตทัคคะในด้านต่างๆ ดังกล่าวมาแล้วในการบริหารงานบุคคลพระพุทธศาสนามีระบบการให้รางวัลและการลงโทษซึ่งเปรียบเทียบได้กับการใช้พระเดชพระคุณในสมัยปัจจุบันใครทำดีก็จะได้การยกย่องใครทำผิดก็ต้องได้รับการลงโทษดังพระบาลีว่า “นิคฺคณฺเหนิกฺคหารหํปคฺคณฺเหปคฺคหารหํขมฺมณํทวํกมฺมณํทวํกมฺมณํทวํ”^{๖๒} เราจะเข้าใจระบบการให้รางวัลและการลงโทษได้ดีจากเรื่องเกสียุตรว่า วันหนึ่งสารีบุตรผู้ฝึกม้าชื่อนายเกสียเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้วทูลว่าพระพุทธเจ้าทรงมีวิธีฝึกคนอย่างไรพระพุทธเจ้าทรงย้อนถามว่านายเกสียมีวิธีฝึกม้าอย่างไรนายเกสียกราบทูลว่าข้าพระองค์ใช้ทวิวิธีคือวิธีที่นุ่มนวลวิธีรุนแรงวิธีผสมผสานคือมีทั้งนุ่มนวลและรุนแรง พระพุทธเจ้าตรัสถามว่าถ้าใช้ทวิวิธีไม่ได้ผลแล้วจะทำอย่างไร นายเกสียกราบทูลว่าถ้าฝึกไม่ได้ผลก็ฆ่าม้าทิ้งเสียเพราะปล่อยไปก็ทำให้เสียชื่อเสียงเสียหน้าพระพุทธเจ้าตรัสว่าพระองค์ทรงใช้ทั้งทวิวิธีฝึกคนเหมือนกันคือใช้วิธีนุ่มนวลกับคนที่ควรให้กำลังใจใช้วิธีรุนแรงกับคนที่ควรตำหนิห้ามปรามและใช้วิธีผสมผสานกับคนที่ควรยกย่องเมื่อถึงคราวต้องยกย่องและตำหนิเมื่อถึงคราวที่ตำหนิ นายเกสียทูลถามว่าถ้าใช้ทวิวิธีแล้วไม่ได้ผลจะทำอย่างไร พระพุทธเจ้าตรัสว่าก็มีการฆ่าม้าเหมือนกัน นายเกสียทูลถามว่าการฆ่าไม่สมควรสำหรับสมณะมิใช่หรือพระพุทธเจ้าทรงอธิบายว่าในวินัยของพระอริยะเจ้าการฆ่าหมายถึงการเลิกลำบากกล่าวสอนคนที่พระพุทธเจ้าเลิกลำบากกล่าวสอนย่อมหมดโอกาสเจริญเติบโตทางธรรม^{๖๓}

^{๖๑} พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๐/๕๑.

^{๖๒} พ.ชา. (ไทย) ๒๗/๒๔๒/๕๓๑.

^{๖๓} อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๑๑/๑๕๐.

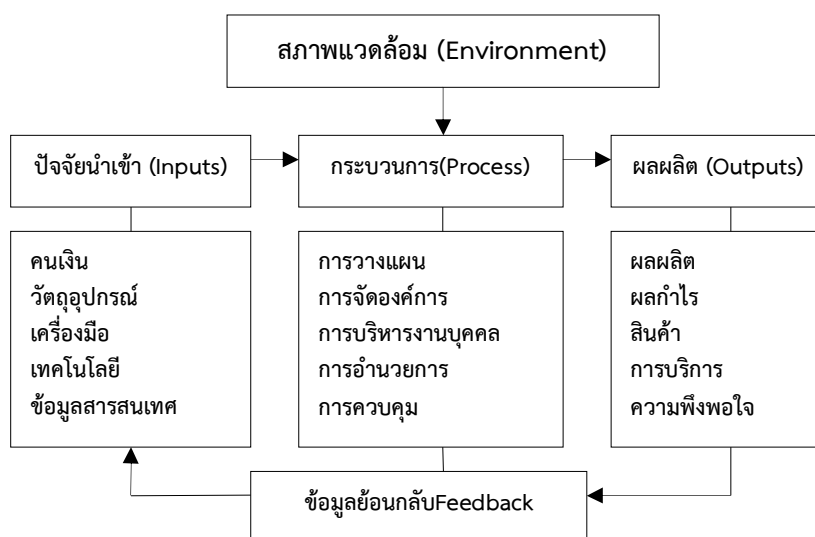
สรุปได้ว่า การจัดการเชิงพุทธ หมายถึงผู้จัดการได้พยายามกำหนดขอบเขตการจัดการด้วยสติปัญญาความสามารถ ทั้งกำลังกาย กำลังสมอง และเวลา พยายามสร้างบุคลากรให้มีความสามัคคีกันทำงานร่วมกันอย่างมีทักษะและประสพการณ์ หลักการจัดการดังกล่าวนี้เป็นสิ่งที่มีประโยชน์และจำเป็นต่อการบริหารกิจการคณะสงฆ์เพราะคณะสงฆ์มีภาระหน้าที่ความรับผิดชอบที่ต้องกระทำร่วมกันเพื่อประโยชน์แก่พระพุทธศาสนาดังนั้น เพื่อให้การปฏิบัติงานมีคุณภาพเป็นไปตามวัตถุประสงค์ จึงต้องอาศัยหลักการบริหารสมัยใหม่มาประยุกต์ใช้เพื่อความเหมาะสมถูกต้องตามหลักพระธรรมวินัย ตามหลักการจัดการ ๕ ประการ ประกอบด้วย การวางแผน การจัดองค์การ การจัดหาบุคลากร การอำนวยการ และการควบคุมเป็นต้น

๒.๒ ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการจัดการ

จากการศึกษาทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการจัดการ (Management) เมื่อศึกษาแล้วจะเห็นว่า ทฤษฎีการจัดการ หมายถึงผู้จัดการพยายามจัดระเบียบเรื่องราวต่างๆ ที่เป็นแนวคิดและหลักการต่างๆ ให้เป็นระบบ โดยการศึกษาวิเคราะห์เรื่องราวการจัดการให้มีความชัดเจนตามกรอบแนวคิดการจัดการ มีจุดมุ่งหมายจะพัฒนาเปลี่ยนแปลงไปสู่ทฤษฎีการจัดการที่ใหม่กว่า ทันสมัยมากกว่า อีกประการหนึ่ง การจัดการนั้นเกี่ยวกับการวางตำแหน่งทางการแข่งขันขององค์การเพื่อดำเนินงานในรูปของวิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าหมาย วัตถุประสงค์ นโยบายที่ชัดเจน มีแบบแผนสำหรับการกำกับดูแลการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการจัดการต่างๆ เพื่อจุดมุ่งหมายนำไปสู่การเจริญเติบโต ขยายตัวเปิดสาขาเพิ่มขึ้น มีการแข่งขันในระยะสั้น ระยะยาว การจัดการนั้นมีกระบวนการในการทำงานเป็นขั้นตอน โดยกลุ่มบุคคลเป็นกลไกสำคัญในการจัดการดำเนินงานที่มีทรัพยากรอื่นๆ เช่น บุคคล เงินทุน วัสดุ สิ่งของ การบริหาร เครื่องจักร วิธีการ ตลาด และขวัญกำลังใจ การจัดการนั้นได้มีนักวิชาการได้ให้หลักการจัดการ ดังต่อไปนี้

๑. **ทฤษฎีระบบของเดวิดอีสตัน (David Easton)** ได้เน้นการจัดการที่ระบบชัดเจนเป็นการสร้างประสิทธิภาพให้เกิดแก่องค์การตามแนวคิดของทฤษฎีระบบมีสมมติฐานที่สำคัญว่า ทุกส่วนของระบบมีความสัมพันธ์กับทุกส่วนอื่นๆ ถ้ามีการเปลี่ยนแปลงอย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นกับส่วนใดส่วนหนึ่งของระบบ จะส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นพลวัตรกับส่วนอื่นๆ เนื่องจากส่วนประกอบทุกส่วนของระบบไม่มีความเป็นอิสระต่อกัน จากแนวความคิดนี้ในสายตาของนักบริหารมองว่า องค์การใดๆ ก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นธุรกิจเอกชนหรือรัฐบาล องค์การทุกหน่วยงานต้องได้รับปัจจัยนำเข้า (Input) มากหมายหลายประการ ในสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน โดยปัจจัยนำเข้าเหล่านี้จะได้รับกระบวนการ (Process) โดยองค์การเพื่อผลิตภัณท์หรือปัจจัยนำออก (Output) ที่เหมาะสมกับวัตถุประสงค์^{๖๔}

^{๖๔}วิเชียร วิทย์อุดม, **ทฤษฎีองค์การ**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทธีระฟิล์ม, ๒๕๕๔), หน้า ๖๘.

แผนภาพที่ ๒.๑ ทฤษฎีระบบของเดวิดอีสตัน

จากแผนภาพที่ ๒.๑ ทฤษฎีระบบของเดวิด อีสตัน (David Easton) เมื่อศึกษาแล้ว จะเห็นได้ว่าการดำเนินการขององค์การเป็นระบบต่างๆ เช่น สภาพแวดล้อมภายใน (Environment) ประกอบด้วย สภาพการทำงาน โครงสร้างองค์การ บรรยากาศในการทำงาน และอื่นๆ ปัจจัยนำเข้า (Inputs) หมายถึงทรัพยากรขององค์การที่นำเข้าสู่ระบบการจัดการ ประกอบด้วย คน เงิน วัตถุดิบ อุปกรณ์ เครื่องมือ เทคโนโลยี และข้อมูลเป็นต้น กระบวนการ (Process) หมายถึงขั้นตอนการนำทรัพยากรขององค์การมาดำเนินการแปรสภาพอย่างเป็นกระบวนการ ประกอบด้วย การวางแผน การจัดองค์การ การบริหารงานบุคคล การอำนวยความสะดวก และการควบคุมเป็นต้น ผลผลิต (Outputs) หมายถึงสิ่งที่ได้จากการแปรสภาพที่ผ่านกระบวนการต่างๆ ประกอบด้วย ผลผลิต ผลกำไร สินค้า การบริการ และความพึงพอใจเป็นต้น ข้อมูลย้อนกลับ (Feedback) หมายถึงข้อมูลเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมภายนอกองค์การ ประกอบด้วย สังคม เศรษฐกิจ การเมือง กฎหมาย คู่แข่งขัน องค์การอื่นๆ ข้อมูลเหล่านี้ผู้จัดการนำมาใช้เพื่อปรับปรุงปัจจัยนำเข้าและกระบวนการแปรสภาพเพื่อให้ได้ผลลัพธ์ที่พึงพอใจมากขึ้น

๒. ทฤษฎีเฮนรี ฟาโยล์ (Henry Fayol)

ทฤษฎีเฮนรี ฟาโยล์ (Henry Fayol) ได้เสนอแนวทางการบริหารโดยมีความเชื่อว่าเป็นไปได้ที่จะหาทางบริหารโดยมีความเชื่อว่าเป็นไปได้ที่จะหาทางศึกษาถึงศาสตร์ที่เกี่ยวกับการบริหาร โดยมีสาระสำคัญเกี่ยวกับการบริหาร ซึ่งประกอบด้วยหน้าที่ทางการบริหาร ๕ ประการ (Management Functions) ดังต่อไปนี้ คือ

๑) การวางแผน (Planning) หมายถึง ภาระหน้าที่ของผู้บริหารที่จะต้องทำ การคาดการณ์ล่วงหน้าถึงเหตุการณ์ต่างๆ ที่จะมีความกระทบต่อธุรกิจ และกำหนดขึ้นเป็นแผนปฏิบัติงานหรือวิธีทางที่จะปฏิบัติเอาไว้เพื่อเป็นแนวทางของการทำงานในอนาคต

๒) การจัดองค์การ (Organization) หมายถึง ภาระหน้าที่ที่ต้องจัดให้มีโครงสร้างของงานต่างๆ และอำนาจหน้าที่ ทั้งนี้เพื่อให้เครื่องจักร สิ่งของ และตัวคน อยู่ในส่วนประกอบที่เหมาะสม

๓) การบังคับบัญชาสั่งการ (Commaning) หมายถึง หน้าที่ในการสั่งการงานต่างๆ ต่อผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา ซึ่งจะกระทำให้ผลสำเร็จด้วยดี โดยที่ผู้บริหารจะต้องกระทำตนเป็นตัวอย่างที่ดี จะต้องเข้าใจคนงานของตน จะต้องเข้าใจถึงข้อตกลงในการทำงานของคนงานและองค์การที่มีอยู่ รวมถึงจะต้องมีการติดต่อสื่อสารกับผู้ใต้บังคับบัญชาอย่างใกล้ชิดทั้งสิ้น

๔) การประสานงาน (Coordinating) หมายถึง ภาระหน้าที่ที่จะต้องเชื่อมโยงงานของทุกคนให้เข้ากันได้ และกำกับให้ไปสู่จุดมุ่งหมายเดียวกัน

๕) การควบคุม (Controlling) หมายถึง ภาระหน้าที่ในการที่จะต้องกำกับให้สามารถประกันได้ว่ากิจกรรมต่างๆ ที่ทำไปนั้นสามารถเข้ากันได้กับแผนที่ได้วางไว้แล้ว^{๖๕}

อย่างไรก็ตาม การจัดการนั้น ระบบสารสนเทศเพื่อการจัดการ (Management Information System) นับว่าเป็นระบบที่เป็นเครื่องมือการจัดการที่มุ่งการจัดเก็บ การจัดระเบียบ และการกระจายข้อมูล เพื่อตอบสนองหน้าที่ของการจัดการหรือตอบสนองความต้องการของผู้บริหาร ซึ่งในปัจจุบันนี้ระบบคอมพิวเตอร์ที่ออกแบบขึ้นมาเพื่อช่วยให้ผู้บริหารใช้ระบบสารสนเทศเพื่อการจัดการมาเป็นเครื่องคอมพิวเตอร์เป็นเครื่องมือวิเคราะห์งานองค์การ ลูกค้าและสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องอย่างเป็นระบบ ซึ่งสามารถทำได้อย่างรวดเร็วและแม่นยำ

สรุปได้ว่า ทฤษฎีการจัดการ หมายถึงผู้จัดการพยายามใช้ต้นทุนหรือปัจจัยนำเข้าให้น้อยที่สุด และประหยัดเวลาที่สุด ความคล่องตัวในการปฏิบัติงานจะต้องยึดถือหลักของการทำงานโดยมีนโยบายกระจายอำนาจในการบริหาร การกระจายอำนาจจะมีมากน้อยเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยต่างๆ ในระบบการจัดการแต่ละองค์นั้นๆ ดังตารางที่

ตารางที่ ๒.๑๐ สรุปทฤษฎีการจัดการ

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
วิเชียร วิทยอุดม, ๒๕๕๔ หน้า ๖๘.	ทฤษฎีระบบของเดวิดอีสตัน (David Easton) ได้เน้นการจัดการที่ระบบชัดเจนเป็นการสร้างประสิทธิภาพให้เกิดแก่องค์การตามแนวคิดของทฤษฎีระบบมีสมมติฐานที่สำคัญว่า ทุกส่วนของระบบมีความสัมพันธ์กับทุกส่วนอื่นๆ ถ้ามีการเปลี่ยนแปลงอย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นกับส่วนใดส่วนหนึ่งของระบบ จะส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นพลวัตรกับส่วนอื่นๆ
ศิริวรรณ เสรีรัตน์, ๒๕๕๔ หน้า ๖๘.	หน้าที่การบริหารมี ๕ ประการ คือ การวางแผน (Planning) การจัดองค์การ (Organizing) การสั่งการ (Commanding) การประสานงาน (Coordination) การควบคุม (Controlling)

^{๖๕}ศิริวรรณ เสรีรัตน์, ทฤษฎีองค์การ : ฉบับมาตรฐาน, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสาร, ๒๕๕๔), หน้า ๖๘.

๒.๓ หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการ

ตามหลักอิทธิบาท ๔ เป็นหลักธรรมสนับสนุนการจัดการทั่วไปที่เป็นปัจจัยสำคัญส่งเสริมทัศนคติของบุคลากรทุกหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน ให้มีความพร้อมมีความพึงพอใจในอาชีพการงานของตนเอง มีความเพียรพยายามทำงาน มีความเข้าใจสภาพแวดล้อมกฎระเบียบ และการพิจารณาไตร่ตรองระบบการทำงานให้มีความเหมาะสมถูกต้องตามกฎหมายและสิ่งแวดล้อม ทั้งเรื่องบุคคล เรื่องการงาน เรื่องวัสดุอุปกรณ์ และวิธีการจัดการอย่างโยนิโสมนสิการ โดยอนุโลมและปฏิโลม ซึ่งแนวคิดดังกล่าวมีความสำคัญมากต่อผู้บริหารองค์การทั้งภาครัฐและภาคธุรกิจทั่วไป สอดคล้องตามแนวคิดของ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงหลักการจัดการทั่วไปที่เกี่ยวข้องกับบุคลากร ๓ ประการ ดังต่อไปนี้^{๖๖}

๑. การทำงาน เป็นโอกาสที่จะได้พัฒนาตนหรืออีกนัยหนึ่งก็คือการทำงานคือการพัฒนาตนให้เป็นผู้มีความรู้ความสามารถ ความเชี่ยวชาญ มีความเก่งในทางใดทางหนึ่ง หรือแม้ว่าการฝึกฝนทางจิตหรือในทางคุณธรรม งานก็คือเป็นเครื่องมือฝึกฝนตนเอง ทำให้เป็นผู้มีความขยัน ความอดทน ความเป็นระเบียบวินัย ทำให้รู้จักสัมพันธ์กับเพื่อนพ้องผู้ร่วมงาน ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วแต่อาศัยงานเป็นเครื่องมือทั้งสิ้น

๒. การทำงาน เป็นเรื่องที่เป็นไปเพื่อการสร้างสรรค์ เป็นไปเพื่อการพัฒนา เป็นกิจกรรมของสังคม เป็นของประเทศ เป็นของโลก โดยโลกจะเป็นไปได้ สังคมจะดำเนินไปได้ ประเทศชาติจะพัฒนาได้ ก็จะต้องอาศัยการทำงาน ดังนั้น คนที่ทำงานจึงเท่ากับว่าได้มีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์พัฒนาสังคมและประเทศชาติ

๓. การทำงาน ที่มองความหมายของงานเพื่อตัวของมนุษย์เองที่ทำงานเป็นเครื่องมือเลี้ยงชีพ ทำให้มีชีวิตอยู่ด้วยปัจจัยสี่และประสบความสำเร็จในหน้าที่การงานตามโลกธรรมที่จะพึงมี ทั้งนี้ก็เพื่อได้ทำหน้าที่ตามหลักของการทำงานที่กล่าวในสองข้อข้างต้น

การทำงานตามหลักพุทธธรรมโดยใช้โยนิโสมนสิการที่ใช้จินตมยปัญญาและสุตมยปัญญาในการแก้ปัญหาโดยใช้สติปัญญา ซึ่งสอดคล้องกับการใช้วิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า วิธีคิดแบบแก้ปัญหา หลักคำสอนของพระพุทธศาสนาที่ใช้คิดแบบวิทยาศาสตร์ คือ วิธีคิดแบบอิทธิบาท ๔ การคิดแบบวิทยาศาสตร์เริ่มต้นจากการกำหนดปัญหา ส่วนการคิดแบบพุทธศาสนาเริ่มต้นจากผลปฏิบัติ วิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์มี ๕ ขั้นตอนคือการกำหนดปัญหาให้ถูกต้อง (Location of Problems) การตั้งสมมุติฐาน (Setting up of Hypothesis) การทดลองและเก็บข้อมูล (Experimentation and Gathering of Data) การวิเคราะห์ข้อมูล (Analysis of Data) การสรุปผล (Conclusion) การเปรียบเทียบวิธีคิดในการทำงานทั้งสามแบบดังกล่าวข้างต้นให้เห็นแนวทางการทำงานดังต่อไปนี้^{๖๗}

^{๖๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), ชีวิตนี้เพื่องาน งานนี้เพื่อธรรม, (กรุงเทพมหานคร: อักษรสยามการพิมพ์, ๒๕๕๐), หน้า ๑๒.

^{๖๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔.

ตารางที่ ๒.๑๑ การเปรียบเทียบวิถีคิดในการทำงานตามหลักวิทยาศาสตร์และเชิงพุทธ

แนวคิดแบบวิทยาศาสตร์	แนวคิดแบบอริยบท ๔
๑. กำหนดปัญหา	๑. ฉันทะ ผู้จัดการเห็นประโยชน์ ความสำเร็จ ความรู้ ความสามารถของบุคคล
๒. ตั้งสมมุติฐาน	๒. วิริยะ ผู้คนรอบตัวที่ขยันขันแข็ง การตั้งสัจจะ อธิษฐานใจทำงาน
๓. การทดลองและเก็บข้อมูล	๓. จิตตะ ผู้จัดการเข้าใจตน เข้าใจคน เข้าใจงาน สร้างกลยุทธ์เพื่อทำงาน
๔. การวิเคราะห์ข้อมูล	๔. วิมังสา ผู้จัดการตรวจสอบระบบการทำงานเสมอเพื่อทำงานได้ชัดเจน
๕. การสรุปผล	๕. ผู้จัดการ ระดับสูง ปานกลาง และระดับล่าง

หลักการบริหารจัดการทำงานของพระพุทธเจ้า ล้วนแล้วแต่เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ จึงทำให้คำสั่งสอนของพระพุทธองค์ ยืนหยัดมานานถึง ๒,๖๐๐ กว่าปี โดยไม่มีเสื่อมคลายและทันสมัย อยู่เสมอ ผู้วิจัยจะได้นำเสนอหลักอริยบท ๔ มาประยุกต์เกี่ยวกับการจัดการการสาธารณสุขการ การศึกษาหลักพุทธธรรมเพื่อการจัดการ พบว่า การทำงานของคนรุ่นใหม่ไฟแรงทั้งหลายต่างก็เฝ้าหา หลักการแห่งความสำเร็จมากมาย มาใช้แก้ปัญหาและหาหนทางเจริญก้าวหน้า แต่ก็เชื่อว่าทุกคนจะทำได้ และเจอประตูสู่ความสำเร็จ หลักธรรมที่ใช้ในการทำงาน เพื่อให้ประสบความสำเร็จในการทำงาน ตามที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ นั่นคืออริยบท ๔ ธรรมแห่งความสำเร็จประกอบด้วย ฉันทะ ความรักงาน พอใจกับงานที่ทำอยู่ อันดับแรกต้องสำรวจตนเองว่า มีความชอบหรือศรัทธางานด้านใด แล้วมุ่งไปใน เส้นทางนั้น อาจเริ่มต้นง่ายๆ ด้วยการตั้งคำถามกับตัวเอง เราทำงานเพื่ออะไร เรามีความสุขหรือไม่ หากงานที่ทำอยู่ไม่ใช่งานที่รักเสียทีเดียว เพื่อเราจะได้มีเวลาค้นหาและปรับเปลี่ยนตัวเอง หรือปรับ ศรัทธาของตัวเองให้เข้ากับงานที่ทำอยู่ วิริยะ ขยันหมั่นเพียรกับงานที่มี งานทุกอย่างจะสำเร็จได้ต้อง อาศัยความขยันหมั่นเพียร ความวิริยะจึงเป็นเครื่องมืออีกอย่างหนึ่งที่จะนำคุณไปสู่ความสำเร็จได้ ยิ่ง คุณขยันเท่าไรผลตอบแทนที่คุณจะได้รับมันก็มีมากเท่านั้น ที่สำคัญความวิริยะจะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยความ รักในงานจากฉันทะนั้นเอง และความวิริยะไม่ใช่การทำงานแบบเอาเป็นเอาตาย แต่เป็นการหมั่น ฝึกฝนตนเองต่างหาก จิตตะ เอาใจใส่รับผิดชอบกับงานที่ทำ จิตใจที่จดจ่อกับงานล้วนเกิดผลดีต่องาน ที่ทำ จิตตะเป็นธรรมะที่แสดงถึงสติ ความรอบคอบและความรับผิดชอบที่จะตามมา ซึ่งในสังคมการ ทำงานปัจจุบันนี้ มุ่งเน้นแย่งชิงตำแหน่งกัน และขัดขวางจนลืมนึกไปว่า งานที่ตนเองต้องรับผิดชอบนั้น คือสิ่งใดกันแน่ จิตตะจึงมีความสำคัญในการทำงานโดยไม่วอกแวกออกไปนอกกลุ่มนอกทาง ดังนั้น เมื่อ คุณมีทั้งฉันทะและวิริยะแล้ว จิตตะจะเป็นเสมือนรื้อของเส้นทางที่ไม่ให้ไขว้เขวออกนอกทางสู่ ความสำเร็จได้ วิมังสา การพินิจพิเคราะห์และใช้ปัญญาตรวจสอบงาน สูดยอดของวิธีทำงานให้สำเร็จ อยู่ในอริยบทข้อสุดท้ายนี้ วิมังสา แปลว่าการพินิจพิเคราะห์ หมายความว่า ทำงานด้วยปัญญาด้วย สมองคิด ไม่ใช่สักแต่ว่าทำ คนเราแม้จะรักงานแค่ไหน บากบั่นเพียงใด หรือเอาใจจดจ่ออยู่ตลอดเวลา แต่ถ้าขาดการใช้ปัญญาพิจารณางานด้วยแล้ว ผลที่สุดงานก็คั่งค้างและผิดพลาดจนได้ จะเห็นได้ว่า หลักธรรมที่ใช้ในการทำงาน เป็นเรื่องง่ายๆ ใกล้ตัว หากเรานำอริยบท ๔ มาปรับใช้ในการทำงาน รัก งานที่ทำ ขยันทำงาน รับผิดชอบงาน และรู้จักไตร่ตรองให้ถี่ถ้วน ทางแห่งความสำเร็จคงไม่เกินเอื้อม เชื่อเถอะคุณก็ทำได้ ทุกอย่างอยู่ที่ใจ^{๖๘} ได้มีนักวิชาการได้กล่าวถึงอริยบท ๔ ว่าเป็นหลักธรรม พื้นฐานส่งเสริมให้ผู้บริหารองค์กรทุกสาขาอาชีพเกิดขวัญและกำลังใจทำงานให้สำเร็จตามภาระหน้าที่

^{๖๘} อ่างแล้ว, หน้า ๑๘.

ที่ตนรับผิดชอบ เพื่อประโยชน์แก่การศึกษา ผู้วิจัยจะได้นำเสนอข้อมูลที่เกี่ยวข้องซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

- ๒.๓.๑ อธิธิบาท ๔ ตามพระไตรปิฎก
- ๒.๓.๒ อธิธิบาท ๔ ตามนักวิชาการ
- ๒.๓.๓ ประโยชน์ของอธิธิบาท ๔
- ๒.๓.๔ การประยุกต์ใช้อธิธิบาท ๔
- ๒.๓.๕ การจัดการสำนักปฏิบัติตามหลักอธิธิบาท ๔

๒.๓.๑ อธิธิบาท ๔ ตามพระไตรปิฎก

จากการศึกษาอธิธิบาท ๔ ตามพระไตรปิฎกที่เกี่ยวข้องกับการจัดการ พบว่า อธิธิบาท ๔ เป็นหลักธรรมส่งเสริมความขยันอดสาหะหมั่นเพียร คือ หลักธรรมเป็นเหตุนำไปสู่ความสำเร็จ มีเนื้อหาสาระสำคัญๆ ดังต่อไปนี้

อธิธิบาท ๔ เป็นหลักธรรมคุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่าภิกษุทั้งหลาย อธิธิบาท ๔ ธรรมนำไปสู่ความสำเร็จคือภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เจริญอธิธิบาทที่ประกอบด้วยฉันทสมาธิปธานสังขาร เจริญอธิธิบาทที่ประกอบด้วยวิริยสมาธิปธานสังขาร เจริญอธิธิบาทที่ประกอบด้วยจิตตสมาธิปธานสังขาร เจริญอธิธิบาทที่ประกอบด้วยวิมังสาสมาธิปธานสังขาร ภิกษุทั้งหลายเธอทั้งหลายพึงเจริญอธิธิบาท ๔ ประการ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อกำหนด เพื่อกำหนดสิ้นไปเพื่อละอุทัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ประการแล^{๖๙} อธิธิบาท ๔^{๗๐} มืองค์ประกอบที่สำคัญอยู่ ๔ ประการตามที่ท่านผู้รู้ได้ทำการศึกษาและแสดงให้เห็นว่ามีความสำคัญและเป็นแนวทางให้ผู้ปฏิบัติตามเกิดพลังพิเศษส่งเสริมให้กิจการทั้งปวงสัมฤทธิ์ผลคือ

๑. ฉันทะความมีใจรักในสิ่งที่ทำและพอใจใฝ่รักในจุดหมายของสิ่งที่ทำนั้น อยากทำสิ่งๆ นั้นให้สำเร็จ อยากให้งานนั้นบรรลุถึงจุดหมาย กล่าวให้เข้าใจโดยง่ายว่ารักงานและจุดหมายของงาน กล่าวให้ลึกลงไปทางธรรมว่าความรัก ความใฝ่ใจปรารถนาต่อภาวะดีงามเต็มเปี่ยมสมบูรณ์ ซึ่งเป็นจุดหมายของสิ่งที่กระทำ หรือซึ่งจะเข้าถึงได้ด้วยการกระทำนั้นอยากให้สิ่งนั้นเข้าถึงหรือดำรงอยู่ในภาวะที่ดีงาม ที่ประณีต ที่สมบูรณ์ที่สุดของมัน หรืออยากให้ภาวะดีงามเต็มเปี่ยมสมบูรณ์ของสิ่งนั้นๆ ของงานนั้นๆ เกิดมีจริง อยากทำให้สำเร็จผลตามจุดหมายที่ดีงามนั้น ความอยากที่เป็นฉันทะนี้เป็นคนละอย่างกันกับความอยากได้สิ่งนั้นๆ มาเสพสวดยหรืออยากเอามาเพื่อตัวตนในรูปใดรูปหนึ่ง ซึ่งเรียกว่าตัณหาคือความอยากของฉันทะนั้นให้เกิดความสุขความชื่นชมเมื่อเห็นสิ่งนั้นๆ งานนั้นๆ บรรลุความสำเร็จเข้าถึงความสมบูรณ์อยู่ในภาวะอันดีงามของมันหรือแยกออกไปว่า ขณะเมื่อสิ่งนั้นกำลังเดินทางไปสู่จุดหมายก็เกิดปิติเป็นความอิ่มเอิบใจ ครั้นสิ่งนั้นหรืองานนั้นที่ทำบรรลุจุดหมายก็ได้รับโสมนัสเป็นความฉ่ำชื่นใจที่พร้อมด้วยความรู้สึกโปร่งโล่งผ่องใสเบิกบานแผ่ออกไปเป็นอิสระไร้ขอบเขต ส่วนความอยากของตัณหาให้เกิดความสุขความชื่นชมเมื่อได้สิ่งนั้นมาให้ตนเสพสวดยหรืออยาก หรือปรนเปรอความยิ่งใหญ่พองขยายของตัวตน เป็นความฉ่ำชื่นในที่เศร้าหมองหมกหมักตัวกักกันกักตนไว้

^{๖๙} ส.ม.(ไทย) ๑๙/๘๙๘/๔๒๗.

^{๗๐} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๓๑/๒๓๓.

ในความคับแคบ และมักติดตามมาด้วยความห่วงเห้นห่วงกังวลเศร้าเสียตายและหวั่นกลัวหวาดระแวง

๒. วิริยะ ความเพียร ความอาจหาญแก้อภัยลำบากบั่นท้าวไปใจสู้ ไม่ย่อท้อ ไม่หวั่นกลัว ต่ออุปสรรคและความยากลำบาก เมื่อคนรู้ว่าสิ่งใดมีคุณค่าควรแก่การบรรลุถึง ถ้ามีวิริยะเกิดขึ้นแก่เขา แล้วแม้ได้ยินว่า จุดหมายนั้นจะลุล่วงได้ยาก มันมีอุปสรรคมาก หรืออาจใช้เวลายาวนานเท่านี้ปีเท่านี้เดือน เขาก็ไม่ย่อท้อ กลับเห็นว่าเป็นสิ่งที่ท้าทายที่เขาจะเอาชนะให้ได้ทำให้สำเร็จ ส่วนผู้ขาดความเพียรอยากบรรลุความสำเร็จเหมือนกัน แต่พอใจยินดีว่าต้องใช้เวลาเป็นปีก็หมดแรงถอยหลัง คนที่มีความเพียรเท่ากับแรงหมุน เวลาทำงานหรือปฏิบัติธรรมก็ตาม จิตใจจะแน่วแน่ มั่นคง พุ่งตรงต่อจุดหมาย สมาธิก็เกิดขึ้นได้เรียกว่าเป็นวิริยะสมาธิ พร้อมทั้งมีปธานสังขาร คือความเพียรสร้างสรรค์เข้าประกอบคู่ไปด้วยกัน

๓. จิตตะ ความคิดจดจ่อหรือเอาใจใส่ คือความมีจิตผูกพันจดจ่อเฝ้าเรื่องนั้น ใจอยู่กับงานนั้นไม่ปล่อยไม่ห่างไปไหน ถ้าจิตเป็นไปอย่างแรงกล้าในเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรืออย่างใดอย่างหนึ่งคนผู้นั้นจะไม่สนใจไม่รับรู้เรื่องอื่นๆ ใครพูดอะไรเรื่องอื่นๆ ไม่สนใจ แต่ถ้าพูดเรื่องนั้นงานนั้นจะสนใจเป็นพิเศษทันที บางทีจัดทำเรื่องนั้น งานนั้น ชลุกลงงานอยู่ได้ทั้งวันทั้งคืน ไม่เอาใจใส่ ร่างกายการแต่งเนื้อแต่งตัว อะไรเกิดขึ้นก็ไม่สนใจ เรื่องอื่นเกิดขึ้นใกล้ๆ บางทีก็ไม่รู้ทำงานลืมนวันลืมนคืน ลืมกินลืมนอน ความมีใจจดจ่อเช่นนี้ย่อมก่อให้เกิดสมาธิเกิดขึ้น จิตจะแน่วแน่แนบสนิทในกิจที่ทำ มีกำลังมาเฉพาะสำหรับกิจนั้นเรียกเป็นสมาธิ พร้อมนั้นก็เกิดปธานสังขาร คือความเพียรสร้างสรรค์ร่วมสนับสนุน

๔. วิมิงสา ความสอบสวนไตร่ตรอง การใช้ปัญญาพิจารณาหมั่นใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผล และตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนเกินเลยบกพร่อง หรือข้อข้องใจเป็นต้นในกิจที่ทำ รู้จักทดลองและคิดค้นหาเหตุผลชอบ สอบสวนทดลองเมื่อทำอะไรก็คิดพิจารณาทดสอบไป เช่นคิดว่าผลไม้เกิดจากสาเหตุอะไร ทำไมจึงเป็นอย่างนี้ ผลคราวนี้เกิดจากปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบนี้เข้าไป จะเกิดผลอย่างนี้ลองเปลี่ยนองค์ประกอบนั้นแล้วไม่เกิดผลอย่างนี้คาดหมายเป็นเพราะอะไรจะแก้ไขจุดไหน ฯลฯ การคิดหาเหตุผลและสอบสวนทดลองอย่างนี้ ย่อมช่วยรวมจิตให้คอยกำหนดและติดตามเรื่องที่พิจารณาอย่างต่อเนื่องตลอดเวลา เป็นเหตุให้จิตแน่วแน่แนบดังไปกับเรื่องที่พิจารณา ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่วอกแวกและมีกำลังใจเรียกว่าเป็นวิมิงสาสมาธิ ซึ่งก็จะมีปธานสังขาร คือความเพียรสร้างสรรค์

อิทธิบาท๔ เป็นคุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จในพระธรรมวินัยนี้^{๗๑} ๑) เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วย ฉันทสมาธิปธานสังขารสมาธิที่เกิดจากฉันทะและความเพียรสร้างสรรค์ ๒) เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยวิริยะสมาธิปธานสังขารสมาธิที่เกิดจากวิริยะและความเพียรสร้างสรรค์ ๓) เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยจิตตสมาธิปธานสังขารสมาธิที่เกิดจากจิตตะและความเพียรสร้างสรรค์๔) เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยวิมิงสาสมาธิปธานสังขารสมาธิที่เกิดจากวิมิงสาและความเพียรสร้างสรรค์

อิทธิบาท ๔ เป็นหลักธรรมสำหรับผู้สูงอายุหรือเป็นหลักธรรมที่ทำให้อายุยืน ตามที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในมหาปริณิพพานสูตรว่า “อานนทฺ ภุจฺราชนคฺคหํ นารีนฺนรมย์ ภูเขาคิชฌกูฏนารีนฺนรมย์ อิทธิบาท ๔ ผู้ใดผู้หนึ่งเจริญ ทำให้มากแล้ว ทำให้เป็นดุจยานแล้ว ทำให้เป็นที่ตั้งแล้ว ให้ตั้งมั่นแล้ว สัมผัสดีแล้ว ปราภวดีแล้ว ผู้นั้นเมื่อมุ่งหวัง พึงดำรงอยู่ได้ ๑ กัปหรือเกินกว่า ๑ กัป อิทธิบาท

^{๗๑}ที.ป. (ไทย) ๑๑/๓๐๖/๒๗๗.

๔ ตถาคตเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ทำให้เป็นดุจยานแล้ว ทำให้เป็นที่ตั้งแล้ว ให้ตั้งมั่นแล้ว สังสมดีแล้ว ปรารภดีแล้ว ตถาคตเมื่อมุ่งหวัง พึงดำรงอยู่ได้ ๑ กับหรือเกินกว่า ๑ กับ^{๗๒} อธิธิบาท^{๗๓}คือคุณเครื่องให้สำเร็จความประสงค์๔อย่าง^{๗๔} ฉันทะ: พอใจรักใคร่ในสิ่งนั้นวิริยะ: เพียรประกอบสิ่งนั้นจิตตะ: เอาใจฝึกฝืนในสิ่งนั้นไม่วางธุระวิมังสา: หมั่นตรึงตรองพิจารณาเหตุผล

สรุปได้ว่า อธิธิบาท ๔ ตามพระไตรปิฎกได้อธิบายขยายความสำคัญและเป็นแนวทางให้ผู้บริหารงานสามารถปฏิบัติตามแล้วเกิดพลังพิเศษส่งเสริมให้กิจการทั้งปวงสัมฤทธิ์ผล กล่าวคือ ฉันทะ ความพอใจในหน้าที่ของตน วิริยะ ความเพียรทำงานด้วยความขยันตรงต่อเวลา จิตตะ ความคิดความเข้าใจในสภาพแวดล้อมภายในและภายนอก และวิมังสา ความไตร่ตรองตรวจสอบงานที่ตนเองรับผิดชอบดูแลอย่างมีสติตลอดเวลา

๒.๓.๒ อธิธิบาท ๔ ตามนักวิชาการ

จากการศึกษาอธิธิบาท ๔ ตามที่นักวิชาการหลายท่านได้กล่าวถึงการจัดการตามหลักอธิธิบาท ๔ มีเนื้อหาสาระสำคัญ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ราชบัณฑิตยสถาน พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒ ได้อธิบายว่า อธิธิหมายถึงความเจริญ ความงอกงาม ความสำเร็จ บาท หมายถึงทาง เส้นทางอุปายเครื่องบรรลुरुรวมเป็นอธิธิบาท หมายถึงทางหรืออุปายเป็นเครื่องบรรลुरुความรุ่งเรืองหรือความสำเร็จ^{๗๔}

สารานุกรมพระพุทธศาสนาได้อธิบายว่า อธิธิบาท คือ คุณเครื่องให้สำเร็จความประสงค์มี ๔ อย่างคือ (๑) ฉันทะ พอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น (๒) วิริยะ เพียรประกอบสิ่งนั้น (๓) จิตตะ เอาใจฝึกฝืนสิ่งนั้นไม่วางธุระ (๔) วิมังสา หมั่นตรึงตรองพิจารณาเหตุผลในสิ่งนั้น คุณ ๔ อย่างนี้มีบริบูรณ์แล้วอาจชักนำบุคคลให้ถึงสิ่งที่ต้องประสงค์ซึ่งไม่เหลือวิสัย^{๗๕} อธิธิบาท ๔ หมายถึง คุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย ๑) ฉันทะ ความพอใจ คือความต้องการที่จะทำ ฝืนใจรักจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ และปรารถนาจะทำให้ได้ผลยิ่งๆ ขึ้นไป ๒) วิริยะ ความเพียรคือขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน เอาธุระไม่ทอดทิ้ง ๓) จิตตะ ความคิดมุ่งไป คือตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและทำสิ่งนั้นด้วยความคิด เอาจิตฝึกฝืนไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป อุทิศตัวอุทิศใจให้แก่สิ่งที่ทำ ๔) วิมังสา ความไตร่ตรองหรือทบทวน คือมันใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจหาเหตุผลและตรวจสอบข้อที่ยังหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผนวัดผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุงเป็นต้น^{๗๖} อธิธิบาท แปลว่า บาทฐานแห่งความสำเร็จหมายถึงสิ่งซึ่งมีคุณธรรมเครื่องให้ลุถึงความสำเร็จตามที่ตนประสงค์ผู้หวังความสำเร็จในสิ่งใดต้องทำตนให้สมบูรณ์ด้วยสิ่งที่เรียกว่าอธิธิบาท

^{๗๒} ฐ.ม. (ไทย) ๑๐/๑๗๘/๑๒๗.

^{๗๓} อภิ.วิภังค. (ไทย) ๓๕/๒๙๒

^{๗๔} อ้างแล้ว, หน้า ๑๓๗๓.

^{๗๕} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, สารานุกรมพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๖๙.

^{๗๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส.อาร์.พรินต์ติ้ง แมสโปรดักส์จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๑๖๐.

ซึ่งจำแนกไว้เป็น ๔ คือ ฉันทะ: ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น วิริยะ: ความพากเพียรในสิ่งนั้น จิตตะ: ความเอาใจใส่ฝึกฝนในสิ่งนั้น และวิมังสา: ความหมั่นสอดส่องในเหตุผลของสิ่งนั้นเป็นต้น^{๗๗}

ธรรม ๔ อย่างนี้ย่อมเนื่องกันแต่ละอย่างๆ มีหน้าที่เฉพาะของตนฉันทะคือความพอใจในฐานะเป็นสิ่งที่ตนถือว่าดีที่สุดที่มนุษย์เราควรจะได้ข้อนี้เป็นกำลังใจอันแรกที่ทำให้เกิดคุณธรรมข้อต่อไปทุกข้อวิริยะคือความพากเพียรหมายถึงการกระทำที่ติดต่อกันไม่ขาดตอนเป็นระยะยาวจนประสบความสำเร็จคำนี้มี ความหมายของความกล้าหาญเจืออยู่ด้วยส่วนหนึ่งจิตตะหมายถึงความไม่ทอดทิ้งสิ่งนั้นไปจากความรู้สึกของตัวทำสิ่งซึ่งเป็นวัตถุประสงค์นั้นให้เด่นชัดอยู่ในใจเสมอคำนี้รวมความหมายของคำว่าสมาธิอยู่ด้วยอย่างเต็มที่วิมังสาหมายถึงความสอดส่องในเหตุและผลแห่งความสำเร็จเกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ ให้ลึกซึ้งยิ่งๆ ขึ้นไปตลอดเวลา คำนี้รวมความหมายของคำว่าปัญญาไว้อย่างเต็มที่ นอกจากนั้น อธิบาต ๔ คุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ คือ ฉันทะ ความพึงพอใจ

วิริยะ ความเพียร จิตตะ ความเอาใจใส่ฝึกฝน วิมังสา ความไตร่ตรองคือหมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญหาเหตุผล^{๗๘}

อธิบาต ๔ ทางแห่งความสำเร็จ หมายถึงคุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จมี ๔ ประการคือ ฉันทะ ความพอใจ วิริยะ ความเพียร จิตตะ ความมีจิตมุ่งมั่น วิมังสา ความไตร่ตรอง อธิบาต ๔ ประการนี้เป็นคุณธรรมสนับสนุนให้การทำงานทุกอย่างสำเร็จ รวมทั้งการปฏิบัติธรรมด้วย ฉันทะ จะทำให้คนเราเกิดความต้องการที่จะทำงานอยู่เสมอและปรารถนาจะให้ได้ผลดียิ่งๆ ขึ้นไป วิริยะ จะทำให้คนเราลงมือทำและทำด้วยความพยายามอย่างต่อเนื่อง จิตตะ จะทำให้คนเราซึ่งกำลังลงมือทำอยู่นั้นมีจิตมุ่งมั่นไม่เลือนลอยไม่ฟุ้งซ่าน วิมังสา จะทำให้คนรู้เรอบครอบ รู้จักใคร่ครวญหาเหตุผลและวิธีการต่างๆ ในการทำงาน^{๗๙} อธิบาต แยกเป็นอธิติ แปลว่า ความสำเร็จ บาทแปลว่า ฐาน เจริญรอง ดังนั้น อธิบาต จึงแปลว่ารากฐานแห่งความสำเร็จ ซึ่งมีอยู่ ๔ อย่างคือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และ วิมังสา^{๘๐} อธิบาต คุณธรรมนำสู่ความสำเร็จ ๔ อย่างคือ ฉันทะ พยายาม ทำด้วยใจ วิริยะ ขยันทำ กล้าทำ จิตตะ ทำด้วยความสนใจ เอาใจใส่ มุ่งมั่น เต็มใจ วิมังสา รู้จักตรองเลือกแต่เนื้อๆ เอาแต่สาระ รู้จักสลัดความคิดปรุงแต่งทิ้งได้ อยู่กับใจที่บริสุทธิ์ล้วนๆ^{๘๑}

สรุปได้ว่า อธิบาต ๔ ตามแนวคิดของนักวิชาการหมายถึงบุคคลผู้มีธรรม ๔ อย่างนี้อยู่ในใจจะส่งเสริมให้เป็นพลังพิเศษเกิดความขยันมั่นเพียรทำงานด้วยความหวังตั้งใจรักษาความดีมีธรรม

^{๗๗} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **ทำอย่างไร จึงจะเรียนเก่ง**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๓๙.

^{๗๘} พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ขยมงคล), **การบริหารวัด**, (นครปฐม: เพชรเกษมการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๑๑๙.

^{๗๙} พระสุธีรญาณ (ณรงค์ จิตฺตโสภโณ), **คู่มือปฏิบัติธรรมวันพระและวันอาทิตย์**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอพริ้นท์ แอนด์ แพ็ค จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๖๙.

^{๘๐} พุทธทาสภิกขุ (เจ้าม อินฺทปญฺโญ), **ขรรยาวาสธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, ๒๕๕๑), หน้า ๙๐.

^{๘๑} พระสุริยา มหาปญฺโญ, **การรู้ธรรมแบบรู้แจ้ง**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไยใหม่, ๒๕๕๑), หน้า ๔๗.

เป็นที่ระลึกที่ปฏิบัติได้ ฉันทะคือความพอใจในฐานะเป็นสิ่งที่ตนถือว่าดีที่สุดที่มนุษย์เราควรจะได้ข้อนี้เป็นกำลังใจอันแรกที่ทำให้เกิดคุณธรรมข้อต่อไปทุกข้อวิริยะคือความพากเพียรหมายถึงการกระทำที่ติดต่อไม่ขาดตอนเป็นระยะยาวจนประสบความสำเร็จคำนี้มีความหมายของความกล้าหาญเจืออยู่ด้วยส่วนหนึ่ง จิตตะหมายถึงความไม่ทอดทิ้งสิ่งนั้นไปจากความรู้สึกของตัวทำสิ่งซึ่งเป็นวัตถุประสงค์ นั้นให้เด่นชัดอยู่ในใจเสมอคำนี้รวมความหมายของคำว่าสมาธิอยู่ด้วยอย่างเต็มที่วิมังสาหมายถึงความสอดส่องในเหตุและผลแห่งความสำเร็จเกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ ให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น คำนี้รวมความหมายของคำว่าปัญญาไว้อย่างเต็มที่ดังตารางที่

ตารางที่ ๒.๑๒ สรุพอธิบาท ๔ ตามนักวิชาการ

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), ๒๕๕๑ หน้า ๑๖๐.	อิทธิบาท ๔ หมายถึงคุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย ๑) ฉันทะ ความพอใจ ๒) วิริยะ ความเพียร ๓) จิตตะ ความคิดมุ่งไป ๔) วิมังสา ความไตร่ตรอง
พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ๒๕๕๑ หน้า ๓๙.	อิทธิบาทแปลว่าบาทฐานแห่งความสำเร็จหมายถึงสิ่งซึ่งมีคุณธรรมเครื่องให้ถึงความสำเร็จตามที่ตนประสงค์ผู้หวังความสำเร็จในสิ่งใดต้องทำตนให้สมบูรณ์ด้วยสิ่งที่เรียกว่าอิทธิบาทซึ่งจำแนกไว้เป็น ๔ คือฉันทะ: ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้นวิริยะ: ความพากเพียรในสิ่งนั้นจิตตะ: ความเอาใจใส่ฝักใฝ่ในสิ่งนั้นและวิมังสา: ความหมั่นสอดส่องในเหตุผลของสิ่งนั้นเป็นต้น
พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ขยมงฺคโล), ๒๕๕๑ หน้า ๑๑๙.	อิทธิบาท ๔ คุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ คือ ฉันทะ ความพอใจ วิริยะ ความเพียร จิตตะ ความเอาใจใส่ฝักใฝ่ วิมังสา ความไตร่ตรองคือหมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญหาเหตุผล
พระสุธีวรญาณ, ๒๕๕๒ หน้า ๖๙.	อิทธิบาท แยกเป็นอิทธิ แปลว่า ความสำเร็จ บาทแปลว่า ฐาน เจริญดังนั้น อิทธิบาท จึงแปลว่ารากฐานแห่งความสำเร็จ ซึ่งมีอยู่ ๔ อย่างคือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา
พุทธทาสภิกขุ (เงื่อม อินฺทปญฺโญ), ๒๕๕๑ หน้า ๙๐.	อิทธิบาท คุณธรรมนำสู่ความสำเร็จ ๔ อย่างคือ ฉันทะ พอใจ ทำด้วยใจ วิริยะ ขยันทำ กล้าทำ จิตตะ ทำด้วยความสนใจ เอาใจใส่ มุ่งมั่น เต็มใจ วิมังสา รู้จักตรองเลือกแต่เนื้อๆ เอาแต่สาระ รู้จักสละความคิดปรุงแต่งทิ้งได้ อยู่กับใจที่บริสุทธิ์ล้วนๆ

๒.๓.๓ ประโยชน์ของอิทธิบาท ๔

จากการศึกษาประโยชน์ของอิทธิบาท ๔ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการ พบว่า ประโยชน์ของอิทธิบาท ๔ เป็นหลักธรรมส่งเสริมความขยันอดสาหะหมั่นเพียร คือ หลักธรรมเป็นเหตุนำไปสู่ความสำเร็จ มีเนื้อหาสาระสำคัญๆ อิทธิบาท ๔ เป็นหลักธรรมที่คอยสกัดกั้นอุปสรรค เพื่อความสำเร็จ

และเป็นแรงเสริมกำลังใจ ที่คอยผลักดันการทำงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้^{๔๒}

๑. ประโยชน์ของฉันทะ คือเป็นข้าศึกต่อความเบื่อหน่าย ทำให้ไม่เบื่อหน่าย ไม่ท้อแท้ มีกำลังต่อสู้ป้องกันสร้างสรรค์สิ่งที่ตนรัก ทำให้งานหนักกลายเป็นงานเบา ที่ยากก็กลายเป็นง่าย ถ้าขาดฉันทะ ทำให้ขาดกำลังใจ เบื่องาน ทอดทิ้งงาน กลายเป็นคนจืดจาง ไม่ก้าวหน้า

๒. ประโยชน์ของวิริยะ คือกำจัดความเกียจคร้าน ทำให้งานต่อเนื่อง ถ้าขาดวิริยะจะเป็นคนอ่อนแอ หนีที่ยากไปหาแต่ที่ง่าย ทำอะไรไม่สำเร็จ ขาดความก้าวหน้า มีแต่งานค้างกลายเป็นคนหย่อนสมรรถภาพ

๓. ประโยชน์ของจิตตะ คือทำให้ทราบความเป็นไปของงานอยู่เสมอ เมื่อมีปัญหาสามารถแก้ไขเหตุการณ์ได้ทันทั่วทั้งที่ ถ้าขาดจิตตะงานอาจเสียหายได้โดยไม่รู้ตัว หรือรู้ตัวเมื่อสายเกินแก้ไขแล้ว

๔. ประโยชน์ของวิมังสา คือช่วยให้งานไม่ผิดพลาด และทำให้มองเห็นลู่ทางที่จะทำงานได้ดี ถ้าขาดวิมังสาจะทำงานผิดๆ ถูกๆ เปลืองทุนเปลืองแรงเปลืองเวลา และทำให้งะเลา

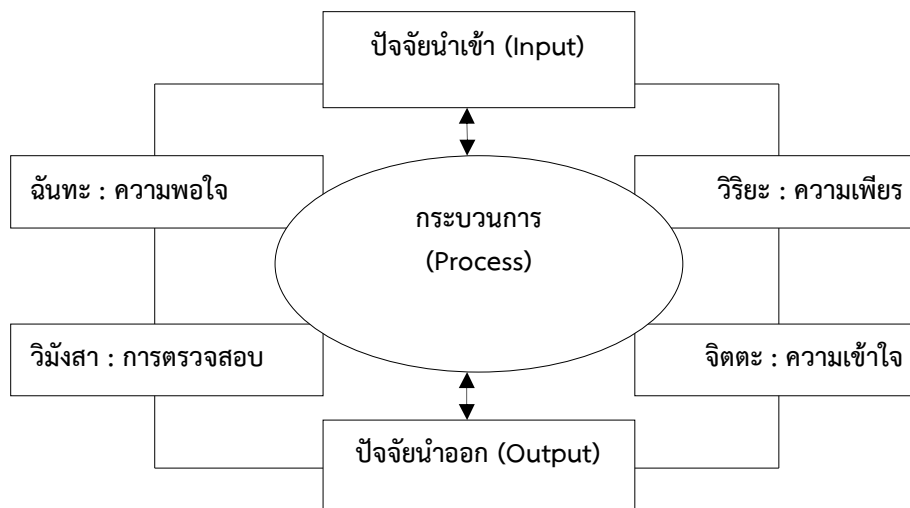
ประโยชน์ของอิทธิบาท ๔ ดังกล่าวนี้นี้ จะเห็นได้ว่า ฉันทะและวิริยะ เป็นหลักปฏิบัติที่ช่วยให้บุคคลมีความสามารถในการเผชิญปัญหาและอุปสรรคในการทำงานได้เป็นอย่างดี โดยมีจิตตะและวิมังสา เป็นหลักปฏิบัติที่ช่วยให้การเอาชนะปัญหาและอุปสรรคในการทำงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ซึ่งในที่สุดแล้วก็จะช่วยเสริมให้บุคคลมีความสามารถในการเผชิญปัญหาและอุปสรรคมากขึ้นนั่นเอง

อิทธิบาท^{๔๓} คือคุณเครื่องให้สำเร็จความประสงค์ ๔ อย่างฉันทะพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น วิริยะเพียรหมั่นประกอบในสิ่งนั้นจิตตะเอาใจฝักใฝ่ในสิ่งนั้นไม่วางธุระ และวิมังสาหมั่นตรองพิจารณาเหตุผลในสิ่งนั้น ซึ่งอธิบายขยายความได้ว่า คุณเครื่องให้สำเร็จตามความประสงค์ หรืออุบายให้ถึงความสำเร็จเรียกว่า อิทธิบาท ความพอใจรักใคร่ในอันจะทำความดี ชื่อฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในศิลปวิทยาที่ควรศึกษาก็ดี ในการประกอบกิจเครื่องเลี้ยงชีวิตก็ดี พึงสงเคราะห์เข้าในข้อนี้ ความเพียรประกอบความดีด้วยความกล้าหาญ ชื่อวิริยะ ความบากบั่นในการศึกษาศิลปวิทยาก็ดี ในการละอกุศล และเจริญกุศลเป็นต้นก็ดี ด้วยความกล้าหาญ ไม่กลัวความยากลำบาก พึงสงเคราะห์เข้าในข้อนี้ ความเอาใจฝักใฝ่ในความดีด้วยความตั้งใจ ไม่วางธุระ ชื่อจิตตะ ความเอาใจใส่ในศิลปวิทยาก็ดี ในหน้าที่การงานเป็นต้นของตนก็ดี ในธรรมวินัยที่พึงศึกษาและปฏิบัติก็ดี พึงสงเคราะห์เข้าในข้อนี้ ความตรองพิจารณาเหตุผลสิ่งนั้นๆ ด้วยปัญญาชื่อวิมังสา ความตรองค้นคว้าเหตุผลในศิลปวิทยาที่ควรศึกษาด้วยปัญญาก็ดี ในอาชีพที่ตนประกอบก็ดี ในหน้าที่การงานก็ดี ในธรรมวินัยก็ดี เพื่อความรู้และความก้าวหน้าพึงสงเคราะห์เข้าในข้อนี้ ธรรม ๔ อย่างนี้ แม้ข้อใดข้อหนึ่งเกิดขึ้นเป็นประธาน เมื่อทำให้บริบูรณ์เต็มที่แล้ว จะนำบุคคลให้บรรลุถึงสิ่งที่ต้องประสงค์ นอกจากนั้น อิทธิบาท ๔ ประการ เป็น

^{๔๒} พิชราพร วีรสิทธิ์, “ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบห้าประการของบุคคลิกภาพและความสามารถในการเผชิญปัญหาและอุปสรรคตามหลักอิทธิบาท ๔ ของเจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติงานประกันสังคม”, วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๖).

^{๔๓} พระมหาสมบุญ จิตตปญโญ, คู่มือสำหรับนักธรรม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เสียงเชียง, ๒๕๕๒), หน้า ๔๐.

หลักธรรมที่คอยสกัดกั้นอุปสรรค เพื่อความสำเร็จและเป็นแรงเสริมกำลังใจ ที่คอยผลักดันการทำงาน ให้บรรลุวัตถุประสงค์เพื่อการบริหารทรัพยากรที่เหมาะสมดังนี้

แผนภาพที่ ๒.๒ การจัดการตามหลักอิทธิบาท ๔

จากแผนภาพที่ ๒.๒ การจัดการตามหลักอิทธิบาท ๔ เมื่อศึกษาแล้วจะเห็นได้ว่า ตามหลักการจัดการ จะมีปัจจัยนำเข้า (Input) หมายถึงผู้บริหาร จะต้องเข้าใจการบริหารทรัพยากรบุคคล เพื่อเป็นนักบริหารงานบุคคลมีอาชีพ ว่าเราทำทุกอย่างด้วยใจที่มีเมตตา มีปัญญา มองกระบวนการที่การทำงาน ไม่ใช่เน้นที่ตัวคนหลายองค์มีความเครียด เนื่องจากว่าผลที่เคยได้รับ ไม่เป็นเหมือนเดิมที่เคยมี เคยเป็น เคยได้ เปลี่ยนไป ทำให้เกิดความทุกข์มาก ถ้าเราย้อนกลับมาดู องค์การส่วนใหญ่เน้นที่ผลลัพธ์ องค์การเชิงพุทธ เน้นที่กระบวนการ เน้นการทำงานในแต่ละขณะ ทำงานด้วยฉันทะ มีใจรักการทำงาน วิริยะ มีความเพียรตั้งมั่นไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค เป็นแรงผลักดันให้องค์การก้าวข้ามอุปสรรคไปได้ จิตตะ การใช้พลังในสมองซีกขวา เป็นการใส่ใจในรายละเอียดเล็กๆ น้อยๆ สร้างความแตกต่างกันตรงความใส่ใจ เราเป็นองค์กรที่ทำแตกต่างจากองค์กรอื่นๆ และสุดท้ายคือ วิมังสา ลับคมเลื่อยอยู่ตลอดเวลา ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงพัฒนาตนเองอย่างสม่ำเสมอ ถ้าองค์กรใดมีหลักแบบนี้ รับรองว่าประสบความสำเร็จแน่นอน มีกระบวนการ (Process) หมายถึงผู้บริหาร จะต้องมีความขยันอดทนหาหนทางเพียรคือหลักอิทธิบาท ๔ ประการ คุณธรรมเป็นเหตุนำไปสู่ความสำเร็จประกอบด้วย ฉันทะพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น วิริยะ เพียรประกอบสิ่งนั้น จิตตะ เอาใจฝักใฝ่ในสิ่งนั้น ไม่วางธุระ วิมังสา หมั่นตรึงตรองพิจารณาหาเหตุผลในสิ่งนั้นคุณธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ จะเป็นแรงผลักดันให้บุคคลผู้ประพฤติไปสู่ความสำเร็จแห่งผลตามที่มุ่งหมายมีอธิบายดังต่อไปนี้^{๔๔}

๑) ฉันทะ: ความต้องการที่จะทำ ความใฝ่ใจรักจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอและปรารถนาจะทำได้ผลดียิ่งๆ ขึ้นไปเป็นอาการที่จิตใฝ่ปรารถนาอยากทำสิ่งนั้นด้วยความสุจริต อยากทำสิ่งดีงาม

^{๔๔} แก้ว จิตตะขบ, พุทธธรรมเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๐), หน้า ๙๕.

เพื่อให้ความถูกต้องเกิดขึ้น อยากให้สิ่งนั้นๆ เข้าถึงหรือดำรงอยู่ในภาวะที่ประณีตงดงาม เมื่อมีความใฝ่ใจใคร่จะทำเช่นนี้คนเราก็มีความเพียรสร้างสรรค์ทำสิ่งนั้นให้สำเร็จลงได้ ความอยากทำที่จัดเป็นฉันทะนี้จะต่างจากความอยากที่จัดเป็นตัณหา ที่เป็นความอยากในทางสนองความต้องการทางกามารมณ์ อยากเป็นโน่นเป็นนี่ในทางทุจริตเป็นต้น ฉันทะนี้เป็นคุณธรรมสำคัญในเบื้องต้นที่ผู้ปรารถนาความเจริญพึงทำให้เกิดมีในตนเพื่อขจัดความเกียจคร้านให้หมดไปแล้วไฝหาความเจริญก้าวหน้าหันมาเอาใจใส่ต่อกิจการที่ทำ สามารถทำให้สมปรารถนาได้ ถ้าคนเราขาดฉันทะนี้แล้วก็เท่ากับว่าประสบความล้มเหลวตั้งแต่ต้น เพราะไม่ปรารถนาแม้แต่จะลองทำ คนที่ขาดฉันทะก็จะมีแต่ความหมดกำลังใจ เปื่องยานในหน้าที่ของตน ทอดทิ้งงาน กลายเป็นคนจืดจาง ทำไม่จริง ทั้งงานนี้คว่างานโน้น จบเอาटीไม่ได้สักอย่าง

๒) วิริยะ: ความขยันหมั่นเพียรประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน เอาธุระไม่ท้อถอย ความเพียร ความเพียรประกอบความดี ความบากบั่นในการศึกษาศิลปวิทยาความเพียรในการระวังและละอกุศล หรือความเพียรในการทำและรักษากุศลเป็นต้น ด้วยความกล้าหาญ ไม่กลัวต่อความยากลำบาก โดยตระหนักตามพุทธภาษิตที่ว่า “วิริเยน ทุกขมจเจติ คนจะล่วงทุกข์ได้เพราะความเพียร” คนที่มีความเพียรเท่ากับมีแรงหนุนเวลาทำงานหรือปฏิบัติธรรมก็ตาม จิตใจจะแน่วแน่ มั่นคง พุ่งตรงต่อจุดหมาย ดังนั้น นักทำงานหรือนักศึกษาควรปลูกนิสัยขยันหมั่นเพียรให้มีความเข้มแข็ง มีความบากบั่นอย่างต่อเนื่อง กล้าสู้งานทุกประเภทที่สุจริตยุติธรรม ไม่ทำให้เกิดความเดือดร้อนทั้งแก่ตนและสังคมส่วนรวม

๓) จิตตะ: ความตั้งใจรับรู้ในสิ่งที่ทำและทำสิ่งนั้นด้วยความคิด เอาจิตฝึกฝั ไม่ปล่อยจิตให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอย หมั่นใส่ใจ สนใจฝึกฝัในความดีด้วยความมั่นใจ ผู้ที่มีอิทธิบาทข้อนี้จะประกอบกิจการสิ่งใดก็จะทำด้วยความมีชีวิตชีวา มีความกระตือรือร้น สดชื่นอยู่ในขณะที่ทำงานเสมอหรือเรียกว่า “มีกะจิตกะใจทำงาน” การที่คนเรามีความคิดผูกพันจดจ่อสนใจในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง คนผู้นั้นจะไม่สนใจรับรู้เรื่องอื่นๆ ย่อมเป็นเหตุให้เกิดสมาธิพร้อมกับความคิดจดจ่อสนใจนั้น อย่างไรก็ตามการทำงานทุกอย่างย่อมมีความผิดพลาด เพราะคนที่ไม่มีสมาธิคือคนที่ไม่ได้ทำอะไรเลย แต่งานของผู้ที่มีอิทธิบาทคือจิตตะนี้จะมีความผิดพลาดน้อยมากและผลงานที่ทำสำเร็จลงก็มีผลเป็นที่น่าสนใจอย่างยิ่ง

๔) วิมังสา: ความมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผลและตรวจสอบข้อยิ่งหรือหย่อนในสิ่งที่ทำนั้นโดยมีการวางแผน วัดผล คิดค้นหาวิธีแก้ไขปรับปรุงอยู่เสมอ การที่คนเราใช้ปัญญาพิจารณาหมั่นใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผลในเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยคิดหาเหตุผลและสอบสวนเช่นนี้ ย่อมช่วยรวมจิตใจให้คอยกำหนดและติดตามเรื่องที่พิจารณาอย่างใกล้ชิดตลอดเวลา ทั้งยังเป็นเหตุให้จิตแน่วแน่แล่นไปดิ่งไปกับเรื่องที่พิจารณานั้นโดยไม่ฟุ้งซ่านไม่วกแวก เมื่อพิจารณาแล้ว พบข้อบกพร่องของงานก็รีบแก้ไขทำให้ดียิ่งขึ้น

อิทธิบาท ๔ ประการนี้ ท่านกำหนดเป็นหัวใจของผู้ต้องการความสำเร็จที่ต้องมีความเข้าใจ ตั้งใจ เต็มใจและสนใจในสิ่งที่ทำนั้นๆ โดยใช้คำย่อว่า “ฉ วิ จิ วิ” และสรุปเป็นคำคล้องจองเพื่อให้จำง่ายว่า “มีใจรัก พากเพียรทำ เอาจิตฝึกฝั ใช้ปัญญาสอบสวน” ในอิทธิบาททั้ง ๔ ประการนี้ ฉันทะ นับว่าสำคัญที่สุดเพราะเมื่อฉันทะเกิดขึ้นแล้ว อิทธิบาทอีก ๓ ข้อย่อมเกิดตาม ดังนั้น ฉันทะจึงนับเป็นพื้นฐานนำไปสู่ความสำเร็จที่สำคัญ

ปัจจัยนำออก (Output) หมายถึงผู้บริหาร จะต้องมียุทธิบาท ๔ ประการดังกล่าวมา เพื่อให้ไปถึงความสำเร็จผลตามที่มุ่งหมาย เช่น ๑) ฉันทะ ความพอใจคือความต้องการที่จะทำ ใฝ่ใจรัก จะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ และปรารถนาจะทำให้ได้ผลยิ่งๆ ขึ้นไป ๒) วิริยะ ความเพียรคือขยันหมั่น ประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน เอาธุระไม่ทอดทิ้ง ๓) จิตตะ ความคิดมุ่งไป คือตั้ง จิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและทำสิ่งนั้นด้วยความคิด เอาจิตฝึกใฝ่ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป อุทิศตัว อุทิศใจให้แก่สิ่งที่ทำ และ ๔) วิมังสา ความไตร่ตรองหรือทบทวน คือมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญ ตรวจหาเหตุผลและตรวจสอบข้อที่ยังหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผนวัดผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง เป็นต้น^{๘๕}

สรุปได้ว่า ประโยชน์ของอิทธิบาท ๔ ประการคือ เป็นหลักธรรมสำคัญของผู้บริหารที่จะ ประยุกต์ใช้ในการบริหารกิจการให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่องค์กรประกอบด้วย ฉันทะ ความพอใจ วิริยะ ความเพียร จิตตะ ความเข้าใจ และวิมังสา การตรวจสอบ จัดเป็นหลักธรรมที่คอยสกัดกั้น ปัญหาอุปสรรคและเป็นแรงเสริมกำลังใจ ที่คอยผลักดันการทำงานให้บรรลุวัตถุประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพดังตารางที่

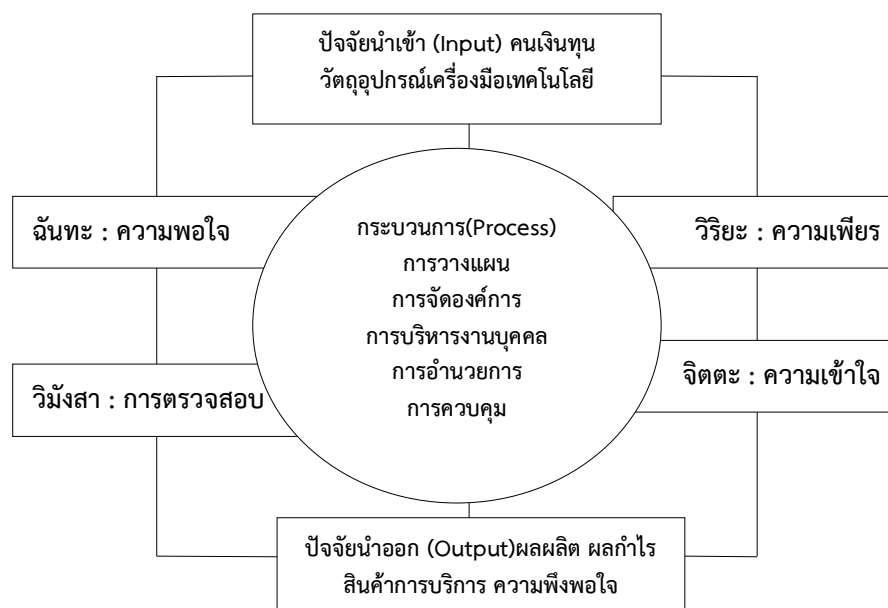
ตารางที่ ๒.๑๓ สรุปประโยชน์ของอิทธิบาท ๔

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
แก้ว ชิตตะขบ, ๒๕๕๐ หน้า ๙๕.	หลักอิทธิบาท ๔ ประการ คุณธรรมเป็นเหตุนำไปสู่ความสำเร็จ ประกอบด้วย ฉันทะ พอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น วิริยะ เพียรประกอบสิ่งนั้น จิตตะ เอาใจฝึกใฝ่ในสิ่งนั้น ไม่วางธุระ วิมังสา หมั่นตรองพิจารณาหาเหตุผลในสิ่งนั้น

๒.๓.๔ การประยุกต์ใช้อิทธิบาท ๔

จากการศึกษาการประยุกต์ใช้อิทธิบาท ๔ ตามแนวคิดระบบวิทยาศาสตร์ด้านการจัดการ เมื่อศึกษาแล้วจะเห็นได้ว่า การประยุกต์ใช้อิทธิบาท ๔ เป็นหลักธรรมส่งเสริมความขยันอดสาหะหมั่น เพียร คือ หลักธรรมเป็นเหตุนำไปสู่ความสำเร็จ มีเนื้อหาสาระสำคัญๆ อิทธิบาท ๔ ประการ เป็น หลักธรรมที่คอยสกัดกั้นอุปสรรค เพื่อความสำเร็จและเป็นแรงเสริมกำลังใจ ที่คอยผลักดันการทำงาน ให้บรรลุวัตถุประสงค์เพื่อการบริหารทรัพยากรที่เหมาะสมดังนี้

^{๘๕} อ้างแล้ว, หน้า ๑๖๐.

แผนภาพที่ ๒.๓ การประยุกต์ใช้อิทธิบาท ๔

จากแผนภาพที่ ๒.๓ การประยุกต์ใช้อิทธิบาท ๔ เมื่อศึกษาแล้วจะเห็นได้ว่า ผู้บริหารได้แบ่งการดำเนินการขององค์การเป็นระบบต่างๆ เช่น ปัจจัยนำเข้า (Inputs) หมายถึงทรัพยากรขององค์การที่นำเข้าสู่ระบบการจัดการ ประกอบด้วย คน เงิน วัตถุดิบ เครื่องมือ เทคโนโลยี และข้อมูลกระบวนการ (Process) หมายถึงขั้นตอนการนำทรัพยากรขององค์การมาดำเนินการแปรสภาพอย่างเป็นกระบวนการ ประกอบด้วย การวางแผน การจัดองค์การ การบริหารงานบุคคล การอำนวยความสะดวก การควบคุมและอื่นๆ ผลผลิต (Outputs) หมายถึงสิ่งที่ได้จากการแปรสภาพที่ผ่านกระบวนการต่างๆ ประกอบด้วย ผลผลิต ผลกำไร สินค้า การบริการ ความพึงพอใจและอื่นๆ เป็นต้น กองพุทธศาสนศึกษา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ได้กล่าวว่าหลักธรรมส่งเสริมความขยันอุตสาหะหมั่นเพียรคือหลักอิทธิบาท ๔ ธรรมเป็นเหตุนำไปสู่ความสำเร็จคือ ฉันทะ พอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น วิริยะ เพียรประกอบสิ่งนั้น จิตตะ เอาใจฝักใฝ่ในสิ่งนั้น ไม่วางธุระ วิมังสา หมั่นตรองพิจารณาหาเหตุผลในสิ่งนั้นคุณธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ จะเป็นแรงผลักดันให้บุคคลผู้ประพฤติไปสู่ความสำเร็จแห่งผลตามที่มุ่งหมายมีอธิบายดังต่อไปนี้^{๔๖}

๑) ฉันทะ ความพอใจจะทำให้สิ่งนั้นอยู่เสมอและปรารถนาจะทำให้ได้ผลดียิ่งๆ ขึ้นไปเป็นอาการที่จิตใฝ่ปรารถนาอยากทำสิ่งนั้นด้วยความสุจริต อยากทำสิ่งดีงามเพื่อให้ความถูกต้องเกิดมีขึ้นอยากให้สิ่งนั้นๆ เข้าถึงหรือดำรงอยู่ในภาวะที่ประณีตงดงาม เมื่อมีความพอใจใคร่จะทำเช่นนี้คนเราก็จะมีความเพียรสร้างสรรค์ทำสิ่งนั้นให้สำเร็จลงได้ ความอยากทำที่จัดเป็นฉันทะนี้จะต่างจากความอยากที่จัดเป็นตัณหา ที่เป็นความอยากในทางสนองความต้องการทางกามารมณ์ อยากเป็นโน่นเป็นนี่ในทางทุจริตเป็นต้น ฉันทะนี้เป็นคุณธรรมสำคัญในเบื้องต้นที่ผู้ปรารถนาความเจริญพึงทำให้เกิดมีในตนเพื่อขจัดความเกียจคร้านให้หมดไปแล้วใฝ่หาความเจริญก้าวหน้าหันมาเอาใจใส่ต่อกิจการที่ทำ

^{๔๖} อ่างแล้ว, หน้า ๙๕.

สามารถทำให้สมปรารถนาได้ ถ้าคนเราขาดฉันทะนี้แล้ว ก็เท่ากับว่าประสบความล้มเหลวตั้งแต่ต้น เพราะไม่ปรารถนาแม้แต่จะลองทำ คนที่ขาดฉันทะก็จะมีแต่ความหมดกำลังใจ เบื่องานในหน้าที่ของตน ทอดทิ้งงาน กลายเป็นคนจับจด ทำไม่จริง ทั้งงานนี้ คว้างานโน้น จบเอาดีไม่ได้สักอย่าง

๒) วิริยะ ความพยายาม เข้มแข็งอดทน เอาธุระไม่ท้อถอย ความเพียร ความเพียรประกอบความดี ความบากบั่นในการศึกษาศิลปวิทยา ความเพียรในการระวังและละอกุศล หรือความเพียรในการทำและรักษากุศลเป็นต้น ด้วยความกล้าหาญ ไม่กลัวต่อความยากลำบาก โดยตระหนักตามพุทธภาษิตที่ว่า “วิริเยน ทุกขมจเจติ คนจะล่วงทุกข์ได้เพราะความเพียร” คนที่มีความเพียรเท่ากับมีแรงหนุนเวลาทำงานหรือปฏิบัติธรรมก็ตาม จิตใจจะแน่วแน่ มั่นคง พุ่งตรงต่อจุดหมาย ดังนั้น นักทำงานหรือนักศึกษาควรปลูกนิสัยขยันหมั่นเพียรให้มีความเข้มแข็ง มีความบากบั่นอย่างต่อเนื่อง กล้าสู้งานทุกประเภทที่สุจริตยุติธรรม ไม่ทำให้เกิดความเดือดร้อนทั้งแก่ตนและสังคมส่วนรวม

๓) จิตตะ เอาจิตฝึกฝืนไม่ปล่อยจิตให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอย หมั่นใส่ใจ สนใจฝึกฝืนในความดีด้วยความมั่นใจ ผู้ที่มีอิทธิบาทข้อนี้จะประกอบกิจการสิ่งใดก็จะทำด้วยความมีชีวิตชีวา มีความกระตือรือร้น สดชื่นอยู่ในขณะที่ทำงานเสมอหรือเรียกว่า “มีกะจิตกะใจทำงาน” การที่คนเรามีความคิดผูกพันจดจ่อสนใจในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง คนผู้นั้นจะไม่สนใจรับรู้เรื่องอื่นๆ ย่อมเป็นเหตุให้เกิดสมาธิพร้อมกับความคิดจดจ่อสนใจนั้น อย่างไรก็ตาม การทำงานทุกอย่างย่อมมีความผิดพลาด เพราะคนที่ไม่มีคามผิดพลาดคือคนที่ไม่ได้ทำอะไรเลย แต่งานของผู้มีอิทธิบาทคือจิตตะนี้จะมีความผิดพลาดน้อยมากและผลงานที่ทำสำเร็จลงก็มีผลเป็นที่น่าสนใจอย่างยิ่ง

๔) วิมังสาการตรวจสอบข้อยิ่งหรือหย่อนในสิ่งที่ทำนั้นโดยมีการวางแผนวัดผลคิดค้นหาวิธีแก้ไขปรับปรุงอยู่เสมอ การที่คนเราใช้ปัญญาพิจารณาหมั่นใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผลในเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยคิดหาเหตุผลและสอบสวนเช่นนี้ ย่อมช่วยรวมจิตใจให้คอยกำหนดและติดตามเรื่องที่พิจารณาอย่างใกล้ชิดตลอดเวลา ทั้งยังเป็นเหตุให้จิตแน่วแน่แล่นไปดิ่งไปกับเรื่องที่พิจารณานั้นโดยไม่ฟุ้งซ่านไม่วกแวก เมื่อพิจารณาแล้ว พบข้อบกพร่องของงานก็รีบแก้ไขทำให้ดียิ่งขึ้น

อิทธิบาท ๔ ทางดำเนินไปสู่ความสำเร็จ ไม่ว่าทางโลกหรือทางธรรม ทุกคนต่างปรารถนาความสำเร็จด้วยกันทั้งสิ้น แล้วทำอะไรจึงจะประสบความสำเร็จถ้าเราเดินเข้าไปในท้องตลาด ในร้านขายหนังสือจะพบกับตำราเทคนิควิธีการทำงานรูปแบบต่างๆ มากมาย จนบางที่อ่านแล้วงง แต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ให้หลักการสั้นๆ ไว้เพียง ๔ ข้อเท่านั้นเอง ในอิทธิบาท ๔ ข้อก็บอกอยู่แล้ว อิทธิแปลว่าฤทธิ์ หรือความสำเร็จ บาทแปลว่าเส้นทางไป ทางดำเนินไป อิทธิบาทก็คือทางดำเนินไปสู่ความสำเร็จซึ่งประกอบด้วยหมวดธรรม ๔ ข้อได้แก่ฉันทะ : เต็มใจทำ มีความต้องการที่จะทำมีใจรักที่จะทำใจใฝ่รักที่จะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอวิริยะเข้มแข็งใจทำ ขยันทำสิ่งนั้นด้วยความอดทนไม่ท้อถอย อะโรจะ เกิดก็แข็งใจทำจิตตะ : ตั้งใจทำ มีใจจดจ่อ ทำสิ่งนั้นด้วยความฝึกฝืน เอาใจใส่เสมอ มีใจจดจ่อวิมังสา : เข้าใจทำ มีความรู้ความสามารถในสิ่งที่ทำ ทำด้วยความพิจารณา หมั่นตรวจสอบ มีการวางแผนวัดผล ตลอดจนหาวิธีแก้ไขปรับปรุง เพื่อให้เกิดความเข้าใจมากยิ่งขึ้น ถึงหัวข้อธรรมทั้ง ๔ ข้อ^{๘๗} โดยการศึกษาจากตารางต่อไปนี้

^{๘๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๕.

ตารางที่ ๒.๑๔ อิทธิบาท ๔ ทางดำเนินไปสู่ความสำเร็จ

อิทธิบาท ๔	ตัวหนุ่	ตัวขวาง
ฉันทะ	เห็นประโยชน์ความสำเร็จในอดีตความมั่นใจในความรู้	ความไม่ยุติธรรม
วิริยะ	ผู้คนรอบตัวที่ขยันขันแข็งการตั้งสัจจะ อธิษฐาน	อบายมุข
จิตตะ	การทำสมาธิ	ความไม่มีระเบียบในการทำงาน
วิมังสา	การหมั่นหาความรู้ ฝึกฝนตนเองเสมอ	ความหลงตัวเองการดูถูกตัวเอง

จากตารางที่ ๒.๑๔ อิทธิบาท ๔ ทางดำเนินไปสู่ความสำเร็จ เมื่อศึกษาแล้วจะเห็นได้ว่า เมื่อเรารู้หลักนี้แล้ว เราจึงต้องไม่หยุดในการหาความรู้ ฝึกฝนตนเองเสมอ แล้วเราชาวพุทธมีอาวุธลับสำคัญคือธรรมะของพระพุทธเจ้า ซึ่งทันสมัยที่สุดในโลกไม่มีวันเชยเพราะเป็น อกาลิโก คือ ไม่ขึ้นกับกาลเวลานั่นเอง ใครศึกษาธรรมจนกระทั่งเข้าใจ จะมีกรอบความคิดสำเร็จรูปที่ตั้งโดยพระสัพพัญญู คือ พระพุทธเจ้า ที่เรามั่นใจว่าถูกต้องแน่นอนยิ่งกว่าผู้รู้ใดๆ ในโลกนี้ เมื่อเรารู้ธรรมของพระพุทธเจ้าแล้วไปศึกษาเรื่องอื่นๆ เราจะสามารถจัดระบบความคิดของเราได้อย่างเป็นระเบียบและจะมองอะไร ลึกซึ้งกว่าคนอื่น เพราะเรามีหลักธรรมของพระพุทธเจ้าเป็นตัวจับ นี่คือข้อได้เปรียบของเรา เราจึงต้องนำมาใช้ให้คุ้มกับที่ได้เกิดมาเป็นชาวพุทธ นอกจากนั้น อิทธิบาท๔เป็นข้อปฏิบัติสู่ความสำเร็จ๔ ประการ^{๔๔}

ฉันทะความพอใจในงานที่กระทำหมายถึงการรักงานของตนหรือชอบงานของตนไม่ว่าจะเป็นงานในด้านใดอุปสรรคของฉันทะคือความเบื่อหน่ายขาดความรักงานหมดกำลังใจที่ถอยแล้วทอดทิ้งงานกลายเป็นคนจับจดทำอะไรไม่สำเร็จการแก้ไขต้องสร้างฉันทะให้เกิดขึ้นในงานใดที่ไม่ชอบมาแต่ต้นก็พยายามศึกษาให้เข้าใจและพิจารณาผลได้ผลเสียของงานนั้นๆฉันทะก็จะเกิดขึ้นถ้าเป็นงานใหญ่ก็ต้องยังสร้างฉันทะให้เกิดขึ้นมากเป็นพิเศษ

วิริยะความเพียรความขยันในการทำงานการใช้ความเพียรมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับประเภทของงานวิริยะเกิดขึ้นตามระดับของฉันทะยังมีฉันทะเพิ่มขึ้นวิริยะก็จะเพิ่มขึ้นตามอุปสรรคของวิริยะคือความเกียจคร้านไม่ยอมสู้กับอุปสรรคหรือเหตุการณ์สิ่งแวดล้อมแล้วจึงเลิกไม่ทำงานวิธีแก้ไขคือสร้างฉันทะให้เกิดขึ้นมากๆฉันทะจะช่วยหนุนวิริยะให้กล้าแข็งขึ้นเช่นการคบเพื่อนที่ขยันละเว้นการมั่วสุมกับคนที่เกียจคร้าน

จิตตะ: การหมั่นตรวจตราดูแลใส่ใจในงานของตนเสมออุปสรรคของจิตตะคือไม่ใส่ใจการวางธุระหรือทอดทิ้งงานที่กำลังกระทำการแก้ไขคือการทำงานที่กำลังกระทำอยู่นั้นให้ชัดเจนแจ่มแจ้งเพื่อจะได้ทราบว่าควรจะทำในเวลาใดที่ไหนและมีอะไรบ้างที่ต้องทำเช่นเดียวกับการปลูกต้นไม้ต้องศึกษาเวลาการให้น้ำการปราบศัตรูพืชเป็นต้น

วิมังสาการใช้ปัญญาประกอบการงานปัญญาได้แก่วิชาความรู้ที่จะนำมาใช้ในการงานที่กระทำอุปสรรคของวิมังสาคือความโง่เขลาขาดการแสวงหาความรู้ในงานที่กระทำวิธีแก้ไขคือต้อง

^{๔๔}ไพฑูรย์ ตั้งใจ, “ประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของพนักงานตามหลักอิทธิบาท ๔: กรณีศึกษา บริษัท แอมพาส อินดัสตรี จำกัด จังหวัดสมุทรปราการ”, *ปริญญาพุทธศาสนศาสตรมหาบัณฑิต*, สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

แสวงหาความรู้ให้มากขึ้นกว่าหาวิธีที่จะทำงานให้ดีกว่าเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ถ้าเป็นงานใหญ่ก็ต้องจัดให้มีการระดมสติปัญญาของหมู่คณะเข้าช่วยเหลือ

อิทธิบาท ๔ เป็นหนึ่งในคุณธรรมที่ควรปลูกฝังให้มีขึ้นในจิตใจและพัฒนาให้เจริญออกมาจนกลายเป็นมโนธรรมเนื่องจากเป็นคุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย ๔ ประการ^{๘๘} ฉันทะ ความพอใจความต้องการที่จะทำใฝ่ใจรักที่จะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอและปรารถนาจะทำให้ได้ผลยิ่งขึ้นไปวิริยะ ความเพียรขยันหมั่นเพียรทำงานด้วยความพยายามเข้มแข็งอดทนเอาธุระไม่ทอดทิ้งจิตตะ ความคิดตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและทำสิ่งนั้นด้วยความคิดเอาจิตฝึกใฝ่ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเสื่อมถอยไปวิมังสา ความใคร่ครวญหรือทดลองหมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผลและตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำนั้นมีการวางแผนวัดผลคิดค้นหาวิธีแก้ไขปรับปรุงให้ดีขึ้นเจริญขึ้นเพื่อไปสู่ความสัมฤทธิ์ผล อีกประการหนึ่งอิทธิบาท ๔ เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความสำเร็จมี ๔ ประการ^{๘๙} ฉันทะ ความพอใจในงานที่ทำ หมายถึงงานที่ทำนั้นเป็นสิ่งที่ตนชอบ เป็นความชอบหรือความพอใจที่มีอยู่แล้วเกี่ยวกับงานแต่คนเราไม่ได้มีโอกาสทำงานที่ตนชอบเสมอไปงานในหน้าที่และงานที่จำเป็นต้องทำก็มีอยู่มากงานเช่นนี้ถ้าไม่มีความชอบมาแต่เดิมก็ต้องสร้างความชอบความพอใจหรือแรงจูงใจในการทำงานขึ้นความพอใจหรือแรงจูงใจนี้เป็นสิ่งที่สร้างขึ้นได้ ถ้าได้ศึกษาให้รู้งานนั้นอย่างละเอียดรู้วิธีทำงานจุดหมายของงานนั้นเป็นอย่างดีแล้วเมื่อสร้างความพอใจในงานได้ลงมือทำงานก็เท่ากับงานนั้นสำเร็จไปแล้วครั้งหนึ่งวิริยะ ความเพียรหรือความขยันทำงานวิริยะจะมีมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับฉันทะ ดังนั้นการจะขยันหมั่นเพียรทำงานให้สำเร็จได้ต้องสร้างฉันทะให้มากนอกจากฉันทะแล้วสิ่งเสริมแรงก็เป็นสิ่งสำคัญในการสร้างวิริยะสิ่งเสริมแรงได้แก่รางวัลของตอบแทนคำชมเป็นต้นการมีเพื่อนคอยให้กำลังใจและการมองเห็นความสำเร็จเป็นขั้นๆ สิ่งเสริมแรงเหล่านี้จะช่วยให้มีความขยันหมั่นเพียรมากขึ้นจิตตะ ความเอาใจใส่หรือฝึกใฝ่ในการนั้นเสมอตรวจดูแล้วงานได้ทำไปแล้วเท่าไรยังเหลือเท่าไรจึงจะสำเร็จในการทำงานมีอุปสรรคหรือข้อบกพร่องอย่างไรหรืองานนั้นทำไปได้อย่างราบรื่นจิตตะจะมีมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับฉันทะและวิริยะถ้ามีความพอใจมากความขยันมากความเอาใจใส่ก็มากตามเป็นการมุ่งตรงต่อความสำเร็จอย่างรวดเร็ววิมังสา การใช้ปัญญาพิจารณาเหตุผลและกระบวนการทำงานวิมังสาเป็นผลของจิตตะคือเมื่อตรวจตราดูแล้วเห็นว่าการทำบกพร่องหรือผิดวัตถุประสงค์ก็จัดการแก้ไขความบกพร่องและทำงานให้ตรงวัตถุประสงค์ก็อย่างหนึ่งก็พิจารณาเหตุผลในการทำงานตามขั้นตอนงานที่ลงมือทำแล้วนั้นได้ผลเป็นขั้นๆอย่างไรเป็นผลที่พึงปรารถนาหรือไม่ถ้าได้ผลไม่เป็นที่น่าพอใจหรือได้ผลไม่พึงปรารถนาก็จัดการแก้ไข

สรุปได้ว่าการประยุกต์ใช้อิทธิบาท ๔ หมายถึงผู้จัดการควรที่จะกำหนดนโยบายส่งเสริมบุคลากรให้ปฏิบัติงานไปสู่ความสำเร็จตามหลักอิทธิบาท ๔ คือ ฉันทะ มีใจรักงาน พอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น วิริยะ มีความเพียรพยายามทำงานอย่างต่อเนื่อง เพียรประกอบสิ่งนั้น จิตตะ มีใจจดจ่ออยู่กับงาน เอาใจใส่ไม่ทอดทิ้งธุระ เอาใจฝึกใฝ่ในสิ่งนั้น วิมังสา มีวิจรรย์ญาณใคร่ครวญไตร่ตรองผลงานด้วยความละเอียดรอบคอบ หมั่นตรองพิจารณาหาเหตุผลในสิ่งนั้น

^{๘๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔.

^{๘๙} อ้างแล้ว, หน้า ๔๕.

๒.๔ แนวคิดและหลักการจัดการสำนักปฏิบัติธรรม

การบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดสมุทรปราการนั้น ได้ดำเนินการบริหารจัดการการที่มีรูปแบบตามแนวทางของมหาเถรสมาคม สอดคล้องตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ โดยการแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ซึ่งมีบทบาทภาระหน้าที่ของพระสังฆาธิการจะต้องรับผิดชอบงานอยู่ ๖ ด้านประกอบด้วย การปกครองสงฆ์ การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่ศาสนาธรรม การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ การพัฒนาวัดนั้นมีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนในการมุ่งเน้นให้เป็นสถานปฏิบัติธรรม ประกอบศาสนกิจต่างๆ เพื่อส่งเสริมการฝึกอบรมศีลธรรม เพื่อพัฒนาสังคมไทยและชาวพุทธให้เหมาะสมกับการพัฒนาตน พัฒนาคน พัฒนางาน และแก้ไขปัญหาสังคม แนวคิดและการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมนั้น ได้มีนักวิชาการได้กล่าวถึงประวัติความเป็นมา คำนิยามให้ความหมาย แนวคิด วัตถุประสงค์เป้าหมาย กฎเกณฑ์ทางคณะสงฆ์ โดยอนุโลม เพื่อประโยชน์แก่การศึกษาวิจัย ผู้วิจัยจะได้นำเสนอ รายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๔.๑ ประวัติความเป็นมาการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรม

๒.๔.๒ ความหมายการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรม

๒.๔.๓ แนวคิดและการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรม

๒.๔.๔ วัตถุประสงค์การพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรม

๒.๔.๕ เป้าหมายการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรม

๒.๔.๑ ประวัติความเป็นมาการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรม

ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าได้ทรงปรารภถึงฐานะหรือกิจที่พระสงฆ์พึงกระทำในพระศาสนา มี ๒ อย่าง คือ คณฤชและวิปัสสนาธุระเท่านั้น การเรียนนิกายหนึ่งก็ดี สองนิกายก็ดี จบพระพุทธวจนะคือพระไตรปิฎกก็ดี ตามกำลังปัญญาของตนแล้วทรงจำบอกพุทธวจนะนั้น ชื่อว่าคณฤชธุระการเริ่มตั้งความสิ้นไปและความเสื่อมไปในอัตภาพ เจริญวิปัสสนาทำติดต่อกันเนื่อง จนถึงพระอรหันต์ของภิกษุที่มีความประพฤติดคล่องแคล่ว ยินดียิ่งในเสนาสนะที่สงัด ชื่อว่าวิปัสสนาธุระ เมื่อพระภิกษุศึกษาในสำนักของพระบรมศาสดาแล้ว ก็ตรัสบอกให้แยกย้ายกันออกไปประกาศพระสัทธรรม อารามต่างๆ ได้สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่พำนักถวายสมเด็จพะบรมศาสดาและหมู่พระมหาสาวก มีพระเจ้าพิมพิสารผู้ถวายเวฬุวันวิหาร เป็นวัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนา^{๙๑}

ครั้งในสมัยพระพุทธกาล เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า สถานที่อยู่อาศัยที่เรียกว่าวัด วัดของพระภิกษุยังไม่มี พระภิกษุเมื่อบวชมาแล้วจะอาศัยอยู่ตามโคนไม้บ้าง ถ้ำบ้าง ซึ่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้เรียบเรียงไว้ว่า ด้วยเรื่องอนุศาสน์ ๘ อย่าง มีอยู่ข้อหนึ่งว่าให้พระภิกษุอยู่โคนไม้ และหลังจากนั้นมาพระเจ้าพิมพิสารจึงถวายอุทยานเวฬุวันเป็นวัด^{๙๒} ดังที่มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้เรียบเรียงไว้ว่า ภายหลัง

^{๙๑}ว.ม.(ไทย)๔/๑/๑๑๗.

^{๙๒}สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **หลักสูตรนักธรรม**, (กรุงเทพมหานคร:มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑.

พระพุทธเจ้าได้เสด็จบำเพ็ญพุทธกิจพร้อมด้วยพระภิกษุ ๑,๐๐๐ รูป ในกรุงราชคฤห์ พระเจ้าพิมพิสาร พร้อมด้วยข้าราชการบริพาร เสด็จเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับได้สดับพระธรรมเทศนาเกิดความเลื่อมใส จึงได้ถวายอุทยานเวฬุวันอันเป็นที่ไม่ไกลและไม่ใกล้จากหมู่บ้าน การคมนาคมสะดวก กลางวันไม่พลุกพล่าน กลางคืนสงัดควรการหลีกเร้นให้เป็นวัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนาพระเจ้าตรัสดับพระภิกษุทั้งหลายว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาต อาราม”^{๙๓}

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสเบื้องต้นของการเจริญสติแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เราควรหลีกออกจากหมู่ไปอยู่ผู้เดียว เธอใช้สอยเสนาสนะอันสงัด คือ ป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าทึบ ที่กลางวันแจ่ม ล้อมฟาง ที่สงัดมีเสียงน้อย มีเสียงอึกทึกน้อย ไม่มีคนสัญจรไปมา ไม่มีคนพลุกพล่าน เหมาะเป็นที่พักหลีกเร้น เธอไปสู่ป่าก็ดี ไปสู่โคนไม้ก็ดี นั่งขัดสมาธิ ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า”^{๙๔}

“ภิกษุนี้ใช้อาศัยเสนาสนะที่สงัด เช่น ป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ดงที่แจ่ม กองฟาง ที่สงัดมีเสียงน้อย มีเสียงอึกทึกน้อย ไม่มีคนสัญจรไปมา ไม่มีคนพลุกพล่าน เหมาะเป็นที่พักหลีกเร้น อุกษุณฺณอยู่ป่า อยู่โคนไม้ หรืออยู่เรือนว่าง นั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรงดำรงสติมั่นมุ่งเฉพาะกัมมัฏฐาน”^{๙๕}

“ภิกษุนี้ย่อมเข้าสู่เสนาสนะอันสงัด เช่น ป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า กลางแจ้ง ล้อมฟาง เธออยู่ป่า อยู่โคนไม้ หรืออยู่เรือนว่าง นั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายให้ตรงดำรงสติให้มั่น”^{๙๖} ตรัสถึงมหาโควินทพราหมณ์สนทนากล่าวสอบถามความเข้าใจถึงเป็นผู้อยู่ผู้เดียวกับสุนังกุมารพรหมว่าคือบุคคลบางคนในโลกนี้ อาศัยเสนาสนะอันสงัด คือ ป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าช้า ทุ่งที่แจ่ม และล้อมฟาง”^{๙๗}

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าบอกการใช้สอยเสนาสนะอันสงัด อันได้แก่ ป่า โคนไม้ หรือเรือนว่าง มีซอกเขา ถ้ำในภูเขา ป่าช้า ป่าละเมาะ ที่โล่งแจ้ง ล้อมฟางที่สงัดมีเสียงน้อย มีเสียงอึกทึกน้อย ไม่มีคนสัญจรไปมา ไม่มีคนพลุกพล่าน ว่า เหมาะเป็นที่พักหลีกเร้น เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมและมีปรากฏว่า “ในพรรษาที่ ๓ ขณะประทับจำพรรษา ณ เวฬุวันวิหาร กรุงราชคฤห์ เศรษฐีกรุงราชคฤห์ เลื่อมใสศรัทธาในภิกษุผู้สมบูรณ์ด้วยอิริยาบถ จึงได้ทูลขออนุญาตสร้างเสนาสนะถวาย ทรงอนุญาตเสนาสนะ ๕ ชนิด ได้แก่ วิหาร เรือนไม้แถบเดียวเรือนชั้น เรือนโล้น และถ้ำที่สร้างขึ้น ทรงอนุโมทนาด้วยพระคาถาเหล่านี้ว่า

“วิหารย่อมป้องกันความหนาวร้อนและสัตว์ร้าย นอกจากนั้นยังป้องกันงู ยุงและฝนในคราวหนาวเย็น นอกจากนั้นยังป้องกันลมและแดดอันร้อนจัดที่เกิดขึ้น การถวายวิหารแก่สงฆ์เพื่อหลีกเร้นอยู่ เพื่อความสุขเพื่อเพ่งพินิจ และเพื่อเห็นแจ้ง พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ทรงสรรเสริญว่าเป็นทานอันเลิศ”^{๙๘}

^{๙๓} วิ.ม. (ไทย) ๔/๕๙/๗๑.

^{๙๔} อง.นวก. (ไทย) ๒๓/๔๐/๕๒๑

^{๙๕} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๐๘/๓๘๕.

^{๙๖} อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๑๙๘/๒๒๓.

^{๙๗} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๒๐/๒๔๘.

^{๙๘} วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๙๔/๙๒.

ดังนั้นเสนาสนะอันสงัด และเสนาสนะ ๕ ที่มีผู้สร้างถวายเป็นสถานที่เพื่อ
 หลีกเร้นอยู่ เพื่อความสุข เพื่อเพ่งพินิจ และเพื่อเห็นแจ้ง กล่าวคือเพื่อปฏิบัติธรรมนั่นเองขณะเจริญสติ
 ควรอยู่ในสภาพเช่นไรจึงจะทำให้การปฏิบัติธรรมมีความเจริญก้าวหน้า มีกล่าวไว้ในพระไตรปิฎกว่า
 “ภิกษุทั้งหลาย มีสมย์ที่จิตตั้งมั่นอยู่ภายใน สงบนิ่งอยู่ มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้นตั้งมั่นอยู่ สมานนั้น
 เป็นธรรม สงบ ประณีต ได้ความสงบระงับถึงภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีการข่มห้ามกิเลสด้วยธรรม
 เครื่องปรุงแต่ง และภิกษุนั้นจะโน้มจิตไปเพื่อทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งซึ่งธรรมที่ควรทำให้แจ้งด้วย
 ปัญญาอันยิ่งใดๆ เมื่อมีเหตุแห่งสติ เราย่อมบรรลุความเป็นผู้เหมาะสมที่จะประจักษ์ชัดในธรรมนั้นๆ”
 พระอรรถกถาจารย์ได้กล่าวอธิบายสมย์ไว้หมายถึงกาลที่ได้รับสัพปายะ ความเหมาะสม ๕ ประการ
 คือ อุตุสสัพปายะ อาหารสัพปายะ เสนาสนะสัพปายะ บุคคลสัพปายะ ฌัมมัสสนะสัพปายะ^{๙๙}
 พระพุทธเจ้าตรัสแก่พระอานนถึงลักษณะของภิกษุผู้ใส่ใจในการปฏิบัติธรรมว่า “เราจักพูดเรื่อง
 เห็นปานนี้ คือ เรื่องความมักน้อย เรื่องความสันโดษ เรื่องความสงัด เรื่องความไม่คลุกคลีกัน เรื่องการ
 ปรารภความเพียร เรื่องศีล เรื่องสมาธิ เรื่องปัญญา เรื่องวิมุตติ เรื่องวิมุตติญาณทูลสนะ ซึ่งเป็นเรื่อง
 ขัดเกลากิเลสอย่างยิ่ง เป็นสัพปายะแก่ความเป็นไปแห่งจิต เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่ายโดยส่วนเดียว
 เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับเพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้และเพื่อนิพพาน”^{๑๐๐} ในอรรถกถากล่าว
 อธิบายเป็นสัพปายะแก่ความเป็นแห่งจิต หมายถึงเป็นที่สบายและเนอุปการะแก่การชักนำจิตเข้าสู่
 สมณะและวิปัสสนา ๑๓ มี ๗ ประการ คือ อาวาส โคจรคาม การพูดคุย บุคคล โภชนะ ฤดู อิริยาบถ
 พระดำรัสข้างต้นนั้น ตรัสการปฏิบัติตนขณะปฏิบัติธรรม ถึงลักษณะเรื่องที่จักพูดคุยไว้เป็นตัวอย่าง
 เพราะการปฏิบัติจะเจริญก้าวหน้า ควรต้องอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม เว้นสถานที่ที่เป็นโทษและอยู่
 ในสถานที่ที่สะดวก ดังมีปรากฏเป็นคาถา ว่า^{๑๐๑} อาวาโส โคจรโร ภสโส บุคคลโโล โภชนัง ฤดู

อิริยาบถิตี สัตตเต อสปปายะ วิวัชชโย

สปปายะ สัตต เสเวถ เอวณหิ ปฏิบชชโต

น จิเรเนว กาลเณ โหติ กสสจิจิ อปปนาฯ

โยคาวจร ผู้ประสงค์จะรักษาปฏิภาณนิมิตไว้ให้ดีนั้น พึงเว้นจากอสปปายะ อันไม่ควรแก่
 ภาวนาสมาธิ ๗ อย่าง คือ อาวาส (ที่อยู่อาศัย) โคจรคาม (หมู่บ้าน) หรือท้องถิ่นที่จะไปบิณฑบาต ภัส
 สะ(ถ้อยคำพูด) บุคคลละ (บุคคล) โภชนะ(อาหาร) ฤดู (อากาศ) อิริยาบถ (นั่ง นอน ยืน เดิน) แล้วพึง
 เสพแต่สปปายะ อันควรแก่ภาวนาสมาธิ ๗ อย่างนั้นเช่นกัน เมื่อได้ปฏิบัติดังกล่าวมานี้ บางท่านก็อาจ
 สำเร็จอุปนาภานาในกาลไม่นานนัก^{๑๐๒}

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคก็มีปรากฏว่า “เมื่อโยคาวจรภิกษุรูปใด แม้ทำโยคะโดยนัยวิปัสสนา
 ดังกล่าวมานี้ นัยวิปัสสนาก็ยังไม่ถึงพร้อม โยคาวจรภิกษุรูปนั้นพึงทำอินทรีย์ให้กล้าด้วยอำนาจแห่ง
 อากาโร ๙ อย่างนี้ว่าอินทรีย์ทั้งหลาย มีสัทอินทรีย์เป็นต้น ย่อมกล้าแข็งด้วยอากาโร ๙ คือ ดูแต่ความ
 ลื่นไปแห่งสังขารทั้งหลายที่เกิดขึ้นๆ ขึ้นถ่ายเดียว ๑ และในการดูความลื่นนั้นยังวิปัสสนาญาณให้ถึง

^{๙๙} อัง.ติก.อ. (ไทย) ๒/๑๐๒/๒๕๔.

^{๑๐๐} ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๑๘๙/๒๒๗.

^{๑๐๑} วิสุทธิ. (ไทย) ๑/๑๖๑.

^{๑๐๒} มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคแปลภาค ๑ ตอน ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาภูมิ
 ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๐๐.

พร้อมด้วยการทำด้วยความมีสติ ๑ ยังวิปัสสนาญาณให้ถึงพร้อมโดยสัจจกิริยาทำติดต่อกัน ๑ ยังวิปัสสนาญาณให้ถึงพร้อมโดยสปปายกิริยา ทำอย่างสบาย คือเสพสปปายะทั้ง ๗ มีอวาสสปปายะเป็นต้น ๑ ยังวิปัสสนาญาณให้ถึงพร้อม โดยจับนิมิตของสมาธิในวิปัสสนาให้ได้ ๑ ยังวิปัสสนาญาณให้ถึงพร้อมโดยกิริยาที่ยังโพชนงค์ให้เป็นไปตามควร ๑ เข้าไปตั้งไว้ซึ่งความไม่โยยในร่างกายและชีวิต ๑ ในการเข้าไปตั้งไว้ซึ่งความไม่โยยในร่างกายและชีวิตนั้น ยังภาวนาให้ถึงพร้อมโดยข่ม ความทุกข์ที่เกิดขึ้นออกไปเสียจากความโยยในร่างกายและชีวิตให้จงได้ ๑ ยังภาวนาให้ถึงพร้อมโดยไม่เลิกภาวนาเสียในระหว่าง ๑ แล้วเว้นอสปปายะ ๗ เสพสปปายะ ๗”^{๑๐๓} ดังนั้น การรักษาปฏิภาณนิมิตเพื่อสำเร็จอัปนาภาวนา และการทำอิทธิยให้กล้าโดยนยวิปัสสนา ถึงเว้นจากอสปปายะอันไม่ควรแก่ภาวนาสมาธิ ๗ และพึงเสพแต่สปปายะอันควรแก่ภาวนาสมาธิ ๗ พระพุทธเจ้ามิได้ทรงอนุญาตเสนาสนะพระภิกษุอยู่ภายในป่าบ้าง โคนไม้บ้าง ภูเขาบ้าง ซอกเขาบ้าง ถ้ำบ้าง ที่ป่าช้าบ้าง ที่สุ่มทุมพุ่มไม้บ้าง ที่กลางแจ้งบ้าง ที่ล้อมฟางบ้าง วันหนึ่งราชคหเศรษฐีได้เห็นพระภิกษุเหล่านั้นมีอาภักิริยาสงบสงัดเยยมน่าเลื่อมใส มีความประสงค์จะถวายเสนาสนะแด่พระสงฆ์เหล่านั้น จึงขอให้พระสงฆ์กราบทูลแด่พระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตเสนาสนะ ๕ อย่าง คือวิหารอัชฌโณคะ (เรือนกิ่งหนึ่ง) ปราสาทหิมมียะ (เรือนหลังคาตัด) คูหา (ถ้ำ) พระสงฆ์ ๖๐ หลัง ต่อมาท่านอนาถปิณฑิกเศรษฐี ซึ่งเป็นเศรษฐีเมืองสาวัตถี ได้ถวายวัดเชตะวัน และนางวิสาขาได้ถวายวัดบุปผาราม การสร้างวัดถวายแด่พระสงฆ์จึงเกิดมีขึ้นเรื่อยๆ มาและวัดก็มีบทบาทมากขึ้น^{๑๐๔}

วัดมีมาแล้วตั้งแต่ครั้งพุทธกาลซึ่งครั้งนั้นเรียกว่าอาราม หมายถึง สวนป่าหรือป่า เป็นที่พักผ่อนหรืออยู่จำพรรษาของพระสงฆ์และพระพุทธเจ้าก็เสด็จประทับอยู่ในอารามบ่อยๆ แต่อารามไม่เป็นที่อยู่ประจำของพระสงฆ์และพระพุทธเจ้า เพียงแต่เป็นที่พักที่ประชุมสงฆ์และที่แสดงธรรมเท่านั้น ในเวลาออกพรรษาพระสงฆ์ ก็จะออกจาริกไปเผยแผ่คำสอนของพระพุทธองค์ตามที่ต่างๆ ในเวลาเข้าพรรษาก็หาที่พักเข้าจำพรรษาอีก สิ่งสำคัญในอารามยังไม่มี จะมีก็เพียงกุฏิของพระสงฆ์และโรงธรรมครั้นต่อมาเพื่อพระพุทธเจ้าเสด็จเข้าสู่ปริณิพพาน และพระสงฆ์สาวกนิพพานแล้ว จึงเกิดมีสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุและอัฐิไว้เคารพบูชาภายในอาราม^{๑๐๕}

วัดในสมัยอยุธยาขึ้น นิยมสร้างโบสถ์และกุฏิพระสงฆ์ ทำให้เป็นวัดที่เหมาะสมจะอยู่ประจำมีสังกัดมีพระอารามหลวง คือ วัดพระศรีสรรเพชญ์ สร้างไว้ในกำแพงพระราชวัง ยุคนี้นิยมสร้างวัดกันมากทั้งวัดหลวงและวัดราษฎร์ มีโบสถ์และเจดีย์ใหญ่ บางวัดมีเจดีย์ใหญ่ ๒ องค์ไว้หน้าโบสถ์ เพื่อบรรจุอัฐิของบิดาและมารดาซึ่งเป็นผู้มีฐานะดี ส่วนลูกหลานที่ตายก็สร้างเจดีย์เล็กๆ เรียงรายรอบโบสถ์เป็นที่บรรจุอัฐิ เมื่อถึงคราวเทศกาลทำบุญ เช่นวันสงกรานต์ เป็นต้น หมู่ญาติก็จะออกไปทำบุญที่วัดกัน เด็กๆ ก็ได้วิ่งเล่นในวัดสนุกสนาน ภายหลังต่อมาจึงมีคำพังเพยว่า”เมื่อครั้งบ้านเมืองดีเขาสร้างวัดให้ลูกเล่น” เมื่อวัดมีพระอยู่ประจำเป็นหลักมั่นคงก็เริ่มมีการจัดการศึกษา วัดจึงกลายเป็นสถานศึกษาเล่าเรียนเขียนอ่าน เป็นแหล่งนักปราชญ์ ชาวบ้านได้พาลูกหลานไปฝากเรียน

^{๑๐๓} มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคแปลภาค ๑ ตอน ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๖๑.

^{๑๐๔} เพียร ปิ่นทอง, คู่มือพุทธประวัติ, (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๕๓), หน้า ๑๔๗.

^{๑๐๕} สิริวัฒน์ คำวันสา, บทบาทของวัดที่มีต่อสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักเสริมศึกษาและบริการสังคม, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๓), หน้า ๓๘.

ที่วัด เกิดเป็นสำนักต่างๆ ขึ้น และในสมัยอยุธยาได้เกิดความนิยมว่า “ลูกผู้ชายต้องบวช” จะบวชกี่เดือนก็บวชได้ ถ้าไม่บวชก็ถือว่าไม่ได้ผ่านการฝึกฝนอบรม จึงพูดกันติดปากมาถึงปัจจุบันว่า “บวชเรียน” แม้แต่ลูกเจ้าขุนมูลนายก็ไปเรียนที่วัด มาถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์มีการศึกษาแบบชาววังแยกมาจากวัดวัดกับวังจึงเป็นแหล่งทางวัฒนธรรมของไทยควบคู่กันมา ในรัชกาลที่ ๕ ทรงโปรดฯ ให้ตั้งโรงเรียนเพื่อราษฎรขึ้นเป็นแห่งแรกที่วัดมหรณพาราม ให้พระครูเป็นผู้บริหาร ต่อมาการศึกษานี้ก็ได้แพร่กระจายไปตามวัดต่างๆ ทั่วประเทศ สำหรับการสร้างวัดในปัจจุบันต่างจากครั้งอดีตคือใครหรือชุมชนใดจะสร้างวัดต้องมีแผนล่วงหน้าว่าจะใช้เนื้อที่เท่าไร ภูมิจะอยู่ตรงไหน โบสถ์จะอยู่ตรงไหน ศาลาการเปรียญ และเมรุเผาศพจะอยู่ตรงไหน และต้องจัดหาพระที่จะมาอยู่ประจำวัด และสิ่งก่อสร้างที่สำคัญ เช่น เจดีย์ วิหารได้ลดความสำคัญลง ในปัจจุบันเน้นการสร้างโบสถ์พระพุทธรูปประธานในโบสถ์และกำแพงวัดแทน เป็นเพราะว่ามีพระพุทธรูป พระประธาน ศาลาการเปรียญ ชาวพุทธจึงให้ความสำคัญเจดีย์และวิหารน้อยลงไป^{๑๐๖}

ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ และแก้ไขเพิ่มเติม(ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๓๕ มีเนื้อหาสาระกำหนดหน้าที่ของพระสงฆ์เรียกว่าภารกิจของมหาเถรสมาคมและวัด ๖ ด้าน และในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๒ และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๔๕ กล่าวว่าการศึกษาพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต พระสงฆ์และวัด เป็นองค์กรสำคัญที่จะมีส่วนเกี่ยวข้อง เหมาะสมสอดคล้องต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตเพราะพระเป็นผู้อบรมให้ธรรมะ ให้ผลทั้งโลกียะและโลกุตระ จัดการศึกษาด้านปริยัติและด้านปฏิบัติแก่ประชาชนทุกคน มีส่วนใกล้ชิดกับสังคมเอื้อประโยชน์ทางธรรมอันเป็นสาธารณะสมบัติ สงเคราะห์ชุมชนและสังคม คอยพัฒนาสาธารณูปการมีการร่วมมือประสานการเผยแผ่ธรรม ผูกสัมพันธ์กับชุมชนและสังคมเนื่องกัน พระพุทธศาสนาตลอดทั้งชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย สภาพทางจิตใจของมนุษย์เราจะเสื่อมโทรมลง ถ้ามิได้รับการประทับประคองจากตนเอง พุทธศาสนิกชนมักจะยึดติดกับปัจจัยทางวัตถุที่ดูเหมือนอยู่ใกล้ขาดการเฝ้าดูแลขัดเกลาจิตใจ ผลก็ทำให้ห่างจากการพิจารณาธรรม ไกลจากความเป็นจริงทุกขณะ การศึกษาอบรมและการเผยแผ่ศาสนาธรรม จึงเป็นปัจจัยสำคัญของชุมชนและสังคมในการเป็นแนวทางการดำเนินไปสู่ความสันติสุข ทั้งกับตนเองและผู้อื่น มหาเถรสมาคมให้ความสนใจสนับสนุนการปฏิบัติธรรมโดยอกระเปียบส่งเสริมการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด เพื่อรองรับประชาชนพุทธบริษัทที่สนใจใคร่ปฏิบัติธรรมด้วยการฝึกสมาธิเจริญวิปัสสนา^{๑๐๗}

สรุปได้ว่า การพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรม หมายถึงวัดในพระพุทธศาสนาที่เกิดแห่งแรกคือวัดเวฬุวันเป็นวัดที่พระเจ้าพิมพิสารได้ถวายแด่พระภิกษุสงฆ์โดยมีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ในการรับวัดครั้งนั้นและวัดเวฬุวันมีเหตุสำคัญเกิดขึ้น หลังจากนั้นที่พระพุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้ามาสู่ประเทศไทย และคนไทยได้รับเอาพระพุทธศาสนามาเป็นศาสนาประจำชาติ ประชาชนได้สร้างวัดขึ้นเพื่อประโยชน์ต่างๆดังนั้น วัดในประเทศไทยจึงมีเป็นสำนักปฏิบัติธรรม เป็นที่พบปะกันสังสรรค์เป็น

^{๑๐๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘.

^{๑๐๗} พระมหาวิชัยดิษฐ์ (ฤทธิวิรุฬห์) “การศึกษาการพัฒนาวัดนาคเป็นสำนักปฏิบัติธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”, **ปริญญาพุทธศาสนมหาบัณฑิต**, สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา (บัณฑิตวิทยาลัย:มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๒.

สถานที่ศึกษาและฝึกอบรมศิลปกรรม เป็นสถานก่อกำเนิดและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมเป็นที่พักของคนเดินทาง และเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชนตลอดมาดังตารางที่

ตารางที่ ๒.๑๕ ประวัติความเป็นมาการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรม

นักวิชาการหรือแหล่งข้อมูล	แนวคิดหลัก
สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, หลักสูตรนักธรรม, ๒๕๕๓ หน้า ๑.	อนุศาสน์ ๘ อย่าง มีอยู่ข้อหนึ่งว่าให้พระภิกษุอยู่โคนไม้ และหลังจากนั้นมาพระเจ้าพิมพิสารจึงถวายอุทยานเวฬุวันเป็นวัด
มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคแปลภาค ๑ ตอน ๒, ๒๕๕๔, หน้า ๖๑.	ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคก็มีปรากฏว่า “เมื่อโยคาวจรภิกษุรูปใด แม้ทำโยคะโดยนัยวิปัสสนาดังกล่าวมานี้อยู่ นัยวิปัสสนาก็ยังไม่ถึงพร้อม โยคาวจรภิกษุรูปนั้นพึงทำอินทรีย์ให้กล้าด้วยอำนาจแห่งอาการ ๙ อย่างนี้ว่าอินทรีย์ทั้งหลาย มีสัทธินทรีย์เป็นต้น
เพียร ปิ่นทอง, ๒๕๕๓ หน้า ๑๔๗.	การรักษาปฏิบัติภาคนิमितเพื่อสำเร็จอุปนาภาวนา และการทำอินทรีย์ให้กล้าโดยนัยวิปัสสนา พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตเสนาสนะ ๕ อย่าง
สิริวัฒน์ คำวันสา, ๒๕๕๓ หน้า ๓๘.	พระสงฆ์สาวกนิพพานแล้ว จึงเกิดมีสฤปปรรจุพระบรมสารีริกธาตุและอัฐิไว้เคารพบูชาภายในอาราม
พระมหาวชิยุตติชโย (ฤทธิ์วิรุฬห์), ๒๕๕๑ หน้า ๒.	ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๓๕ มีเนื้อหาสาระกำหนดหน้าที่ของพระสงฆ์เรียกว่าภารกิจของมหาเถรสมาคมและวัด ๖ ด้าน

๒.๔.๒ ความหมายการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรม

เมื่อกล่าวถึงสำนักปฏิบัติธรรม หมายถึงการพัฒนาวัดให้มีความเจริญงดงามสวยงามด้วยอาคารและบริเวณ มีอาคารเสนาสนะที่มั่นคงเป็นระเบียบร่มรื่น จัดการปกครองพระภิกษุสามเณร และศิษย์วัดอย่างมีระเบียบ มีการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม เอื้ออำนวยประโยชน์แก่ชุมชนวัดพัฒนาตัวอย่างมีความเป็นมาโดยรัฐบาลเริ่มมีนโยบายในการพัฒนาวัด พร้อมกับการพัฒนาบ้านเมือง เมื่อปี พ.ศ.๒๕๐๓ ในครั้งนั้นจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรีได้พิจารณาเห็นว่าวัดวาอารามอันเป็นที่ดำรงพระพุทธศาสนามีความเสื่อมโทรมไม่เรียบร้อยเหมาะสมอยู่หลายประการ และโดยที่รัฐบาลมีนโยบายที่จะรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมืองจึงพิจารณาเห็นว่าเรื่องพระศาสนาเป็นเรื่องสำคัญประการหนึ่ง ซึ่งน่าจะมีแผนและโครงการบำรุงพระพุทธศาสนาเช่นเดียวกับแผนและโครงการพัฒนาเศรษฐกิจ หรือการศึกษาของชาติที่ได้สำเร็จไปแล้ว กรมการศาสนา^{๑๐๘} จึงมีวิธีการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าในกิจการ ๓ ประเภทคือ

๑. กิจการที่ลงมือทำได้ทันที เช่น การรักษาความสะอาดตามสุขลักษณะ การกำจัดสิ่ง

^{๑๐๘} กรมการศาสนา, การวิเคราะห์การจำแนกวัดออกเป็นกลุ่มตามระดับการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๕๓), หน้า ๑๑.

โสโครก จัดทำความเป็นระเบียบเรียบร้อย ปลุกและรักษาพฤษชาติ และซ่อมแซมสิ่งปรักหักพังเล็กๆ น้อยๆ กิจกรรมดังกล่าวนี้ลงมือทำทันทีและทำตลอดไป

๒. กิจกรรมที่ใช้เวลาและเงินมากต้องค่อยทำค่อยไป เช่น การบูรณะเจดีย์สถาน โบสถ์ วิหารและเสนาสนะสงฆ์ ที่ทรุดโทรมให้กลับคืน รัฐบาลจะพยายามตั้งงบประมาณให้ ถ้าวัดมีเงินแล้วก็ควรทำตามกำลังเงินและความจำเป็น เพื่อบำรุงรักษาถาวรวัตถุอันมีค่าของวัดและให้มีเสนาสนะที่สมควรแก่สมณเพศ

๓. งานรักษาความศักดิ์สิทธิ์ของสถาบัน จะต้องรีบทำทันทีเหมือนกันวัดต้องเป็นที่อยู่ของพระภิกษุสงฆ์สามเณรผู้ทรงศีล คนธรรมดาอยู่ในวัดได้เฉพาะศิษย์วัด เพื่อปฏิบัติพระสงฆ์และเล่าเรียนจริง คนประเภทอื่นไม่ให้พักอาศัยทำความไม่สะดวกแก่พระภิกษุ และอาจทำความเสื่อมเสียแก่พระศาสนาได้

ในการสนองตอบนโยบายของรัฐบาล คณะรัฐมนตรีในสมัยนั้น ได้มีมติแต่งตั้ง คณะกรรมการบริหารส่วนกลางฝ่ายอาณาจักร ตามโครงการเชิดชูและบำรุงรักษาวัด ในด้านพัฒนา บำรุงวัด ประกอบด้วยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการเป็นประธานกรรมการปลัดกระทรวงอธิบดี กรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเป็นกรรมการ มีอธิบดีกรมการศาสนาเป็นกรรมการและเลขาธิการ คณะกรรมการชุดนี้มีหน้าที่ปรับปรุงเชิดชูวัฒธรรมในพระพุทธศาสนาให้เป็นที่ตั้งแห่งศรัทธาส่วน ในด้านพุทธจักรก็มีความเคลื่อนไหวที่จะสนองตอบต่อนโยบายรัฐบาลในเรื่องการพัฒนาวัดโดย คณะสังฆมนตรีได้ร่วมกันพิจารณาโครงการเชิดชูและบำรุงพระศาสนาในด้านการบำรุงรักษาวัดขึ้น และได้รับอนุมัติจากคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ ๒๓ มิถุนายน ๒๕๐๔ โครงการยกย่องเป็นวัดพัฒนา ตัวอย่างมีวัตถุประสงค์เพื่อปรับปรุงเชิดชูวัฒธรรมและกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา พร้อมทั้ง ปรับปรุงเสนาสนะสงฆ์ และปูชนียสถานในอารามโดยยึดหลักการ ๔ ประการคือ

๑. ให้วัดต่างๆ ท้าวราอาณาจักรได้รู้จักพัฒนาบำรุงรักษาวัดด้วยวิธีการช่วยตนเอง

๒. อบรมพระคณาธิการในท้องถิ่นให้รู้จักหลักการและวิธีการดำเนินงานพัฒนาการ บำรุงรักษาวัด เพื่อให้เป็นหัวแรงในการปรับปรุงพัฒนาวัด

๓. คณะกรรมการบริหารส่วนกลาง และคณะกรรมการบริหารส่วนท้องถิ่นเป็นผู้ ช่วยเหลือสนับสนุนแนะนำทางวิชาการ และจัดอุปกรณ์สำคัญเท่าที่จำเป็นมาร่วม

๔. เน้นให้มีความร่วมมือ และการประสานงานระหว่างคณะกรรมการเจ้าหน้าที่ฝ่าย วิชาการด้านต่างๆ ในส่วนภูมิภาค

ในการพัฒนาก็ได้กระทำตามความสำคัญก่อนหลังดังนี้

๑. พระอารามหลวงที่มีปูชนียสถานและมีชาวต่างประเทศไปชม

๒. วัดราษฎร์ที่มีปูชนียสถาน และมีชาวต่างประเทศไปชม

๓. พระอารามหลวงที่ตั้งอยู่ย่านชุมชนและมีชาวต่างประเทศผ่านไปมาเสมอ

๔. วัดราษฎร์ที่ตั้งอยู่ย่านชุมชน มีชาวต่างประเทศผ่านไปมาเสมอ

๕. พระอารามหลวงทั่วไป

๖. วัดราษฎร์ทั่วไป

สำหรับรูปแบบการบริหารโครงการนั้นก็ได้จัดให้มีคณะกรรมการดำเนินการขึ้นมา ๒ คณะคือ ๑) คณะกรรมการส่วนกลาง ประกอบด้วยกรรมการฝ่ายพุทธจักร และกรรมการฝ่าย

อาณาจักร คณะสังฆมนตรีเป็นกรรมการฝ่ายพุทธจักรโดยตำแหน่ง ส่วนกรรมการฝ่ายอาณาจักรนั้น คณะรัฐมนตรีเป็นผู้แต่งตั้ง โดยมีอธิบดีกรมการศาสนาเป็นเลขานุการคณะกรรมการ ๒) คณะกรรมการบริหารส่วนท้องถิ่นได้แก่ จังหวัด อำเภอ ตำบลและวัดโดยมีคณะกรรมการในระดับต่างๆ รับผิดชอบดำเนินงาน และเพื่อให้งานนี้บรรลุผลตามวัตถุประสงค์ของโครงการจำต้องมีการใช้จ่ายตามความเหมาะสมและจำเป็น จึงได้กำหนดงบประมาณวัดดังนี้

๑. เงินศาสนสมบัติของวัด
๒. เงินศรัทธาบริจาคของประชาชน
๓. งบประมาณแผ่นดิน

สำนักปฏิบัติธรรม^{๑๐๙} หมายถึงวัดถือเป็นนิติบุคคลประเภทหนึ่งตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์เป็นส่วนหนึ่งที่มีความสำคัญมากในทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับสังคมชาวพุทธของประเทศไทยเรานั้น ถือกันว่าวัดเป็นศูนย์กลางแห่งการรวมน้ำใจของบรรดาพุทธศาสนิกชน จากการที่วัดเป็นส่วนอันสำคัญยิ่งเช่นนี้ จำต้องให้รับการพิจารณา เพื่อให้เกิดการวิวัฒนาการให้ทันต่อความเจริญของบ้านเมือง ด้วยเหตุนี้กรมการศาสนาโดยความเห็นชอบจากรัฐบาล จึงได้เริ่มโครงการวัดพัฒนาตัวอย่างขึ้น ซึ่งเป็นโครงการถาวร และได้ริเริ่มโครงการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๗ จนสืบเนื่องมาถึงปัจจุบันโดยพิจารณาเลือกวัดที่เจ้าอาวาส มีความวิริยะอุตสาหะ จัดกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน ปรับปรุงบริเวณวัดให้มีความสะอาดร่มรื่นและมีความเป็นระเบียบเรียบร้อยเป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง โดยได้จัดสรรงบประมาณเพื่อการนี้ไว้โดยเฉพาะตามเป้าหมายที่ทางราชการกำหนด

การพัฒนาวัด^{๑๑๐} หมายถึงสำนักปฏิบัติธรรมควรปรับปรุงสภาพวัด และการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของวัดเพื่อสนับสนุนให้วัดมีความเจริญรุ่งเรืองและเป็นศูนย์กลางจิตใจของประชาชน โดยมีเป้าหมายสำคัญอันเป็นนโยบายของกรมการศาสนา ก็คือการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชน ซึ่งชุมชนมองวัดในปัจจุบันดังนี้ สภาพของวัดตามความหมายของชุมชน เป็นที่พำนักอาศัยของพระภิกษุสามเณร เป็นที่บวชเรียน เป็นที่ทำบุญบำเพ็ญกุศลของประชาชน ชาวบ้านรอบวัด เป็นที่ประชาชนชาวบ้านรอบวัดได้มารับการปลูกฝังศีลธรรม เป็นศูนย์กลางสำหรับประกอบกิจกรรมทางสังคมร่วมกันของประชาชนชาวบ้านรอบวัดนั้น สิ่งที่วัดควรเร่งดำเนินการ นอกจากนี้^{๑๑๑} ยังได้กำหนดวัตถุประสงค์ของการพัฒนาวัด เพื่อให้วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน โดยวัดควรดำเนินการถึงสิ่งต่างๆ ได้แก่ ๑) จัดและพัฒนากิจกรรมของวัดให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชน ชาวบ้านรอบวัดให้มากที่สุด ๒) จัดการปกครองพระภิกษุสามเณรในวัดให้เป็นระเบียบเรียบร้อย สิ่งเสริมคนรอบวัดหรือคนในชุมชนนั้นให้มาบวชเรียนศึกษาพระธรรมวินัยที่วัดนั้นให้มากที่สุด ๓) จัดการพัฒนาบริเวณอาคารสถานที่เสนาสนะของวัดให้สะอาดเรียบร้อยร่มรื่นเหมาะสมกับสภาพความต้องการ

สิ่งที่วัดควรสร้างให้เกิดขึ้นภายในชุมชน โดยกรมการศาสนายังได้กำหนดแนวทางการพัฒนาวัด เพื่อให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน โดยวัดจะต้องดำเนินการพัฒนาวัดให้มีความสะอาด สงบ

^{๑๐๙} กรมการศาสนา, ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของเจ้าอาวาสในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชน, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๕๓), หน้า ๑๐.

^{๑๑๐} กรมการศาสนา, วัดพัฒนาตัวอย่าง, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๕๓), หน้า ๒๓.

^{๑๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๘.

ร่วมรื้อ สร้างความรู้สึกแก่ชุมชนในท้องถิ่นว่าวัดเป็นของตน มีการจัดกิจกรรมเพื่อประชาชน ให้เกิดการยอมรับว่าวัดกับชุมชนนั้นๆเป็นหน่วยเดียวกัน ให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

๑. พัฒนาวัดให้เกิดความรู้สึกแก่ชุมชนในท้องถิ่นว่า วัดเป็นของตน มีความรู้สึกหวงแหน รักและช่วยกันดูแลรักษา

๒. สร้างสภาพวัดให้มีความหมาย ๕ ประการดังที่กล่าวข้างต้น คือ เป็นที่พักอาศัยของพระภิกษุสามเณร เป็นที่บวชเรียนศึกษาปฏิบัติธรรมเป็นที่ทำบุญบำเพ็ญกุศลของชาวบ้าน เป็นที่ที่ชาวบ้านนั้นได้เข้ามาหาความสงบทางกายและใจ เป็นศูนย์กลางสำหรับทำกิจกรรมทางสังคมร่วมกันของชาวบ้าน

๓. สร้างความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับประชาชนในท้องถิ่น วัดต้องสะอาด ร่มรื่น มีการจัดกิจกรรมเพื่อประชาชน มีความพร้อมที่จะให้บริการและแก่ประชาชนในท้องถิ่นที่มี ความต้องการเข้าวัด เพื่อบำเพ็ญกุศล ศึกษาพระธรรมวินัย และหลักพระพุทธศาสนา ประชาชนจะได้เห็นคุณค่าและเข้าวัดมากขึ้น

๔. สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่างวัดกับประชาชนในท้องถิ่นวัดควรเป็นแกนนำของประชาชนในท้องถิ่นในการติดต่อกับหน่วยงานอื่นๆ การจัดกิจกรรมเพื่อการสาธารณูปโภค สาธารณูปการ ตลอดจนการส่งเสริมอาชีพซึ่งควรใช้วัดเป็นศูนย์กลาง

๕. ให้เกิดการยอมรับตลอดไปว่า วัดกับชุมชนนั้นๆ เป็นหน่วยเดียวกันให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

ส่วนการตรวจสอบและวัดผลการดำเนินงานนั้น กำหนดให้กระทำทั้งก่อนดำเนินงาน ขณะที่กำลังดำเนินงาน รวมทั้งที่ดำเนินงานไปแล้ว และมีการรายงานผลในรอบเดือนหนึ่งๆ เป็นอย่างน้อยหรือเมื่อดำเนินการพัฒนานั้นๆ สำเร็จตามโครงการแต่ละประเภท โดยรายงานผลต่อคณะกรรมการเจ้าหน้าที่ตามลำดับ^{๑๑๒} ในระหว่างแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๕ (พ.ศ. ๒๕๒๕-๒๕๒๙) กรมการศาสนาได้รับอนุมัติให้บรรจุโครงการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนและดำเนินการเรื่องนี้มาโดยตลอด โดยมีเอกสารแนะนำการพัฒนาวัด การประชุมถวายความรู้พระสังฆาธิการ การจัดเจ้าหน้าที่ไปเยี่ยมเยียนให้คำแนะนำ ตลอดจนจัดเงินช่วยอุปถัมภ์วัดขึ้นมาเป้าหมายที่สำคัญของการพัฒนาวัด ก็คือให้วัดจัดสภาพให้เหมาะสมกับสภาพสังคมในปัจจุบันเมื่อก้าวเข้าไปสู่วัดพัฒนาแล้ว ย่อมเห็นความสำคัญของการสำรวจระยะนี้ มิให้ทำความเสื่อมเสียเกิดขึ้นในวัด^{๑๑๓} การพัฒนาวัดตามโครงการพัฒนาวัดที่วราขอาณัติกรมการศาสนาตั้งเป้าหมายเพื่อพัฒนาวัดอย่างจริงจัง วัดพัฒนาจึงสมควรอย่างยิ่งที่จะจัดกิจกรรมอันเป็นประโยชน์ต่อชุมชนทั้งด้านวัตถุและจิตใจ เน้นการเผยแผ่ศาสนาธรรมให้ประชาชนปฏิบัติตามคำสอนทางพระพุทธศาสนาให้มากที่สุด ฉะนั้นเพื่อให้เกิดพลังเกื้อกูลเกิดความปิติแก่เจ้าคณะพระสังฆาธิการตลอดจนพุทธศาสนิกชนที่

^{๑๑๒} วรพงษ์ แสนเมือง, “การศึกษาสภาพปัจจุบันและปัญหาการดำเนินงานของวัดพัฒนาตัวอย่างในเขตการศึกษา ๑๑”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาการบริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: สถาบันราชภัฏนครราชสีมา, ๒๕๔๖).

^{๑๑๓} กรมการศาสนา, การวิเคราะห์การจำแนกวัดออกเป็นกลุ่มตามระดับการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๕๓), หน้า (๑).

การอุปถัมภ์ทำนุบำรุงวัดจนสามารถพัฒนาวัดเป็นแหล่งการศึกษา อบรมศีลธรรม จริยธรรม จัดบริเวณภายในวัดและรอบวัดให้สะอาดร่มรื่นสวยงาม บำรุงรักษาเสนาสนะสะอาดมั่นคงแข็งแรง สามารถเผยแผ่กิจกรรมของวัด ในด้านการพัฒนาศาสนสถานพัฒนาศาสนวัตถุและพัฒนาศาสนบุคคล เพื่อเป็นตัวอย่างแก่วัดทั่วไปได้ กรมการศาสนาจึงประกาศขึ้นทะเบียนให้เป็นวัดพัฒนาตัวอย่างต่อไป^{๑๑๔}

การจัดการอบรมปฏิบัติธรรมเป็นภาระหนึ่งของพระสงฆ์ มหาเถรสมาคมใช้อำนาจหน้าที่ตามมาตรา ๑๕ ออกระเบียบส่งเสริมการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด เพื่อรองรับประชาชนพุทธบริษัทที่สนใจใคร่ปฏิบัติธรรมด้วยการฝึกสมาธิเจริญวิปัสสนาอันเป็นการรักษาหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา โดยมีคณะกรรมการการจัดตั้งสำนักปฏิบัติประจำจังหวัดซึ่งประกอบด้วยเจ้าคณะจังหวัด เป็นประธานคณะกรรมการ รองเจ้าคณะจังหวัด ของจังหวัดนั้นเป็นกรรมการ โดยมีเจ้าคณะใหญ่เป็นประธานที่ปรึกษา เจ้าคณะภาครองเจ้าคณะภาค เป็นที่ปรึกษาคณะสงฆ์จังหวัดการจัดการอบรมปฏิบัติธรรมจัดเป็นการศึกษา เป็นกระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญอกงามของบุคคลและสังคมเพราะมีทั้งการถ่ายทอดความรู้ธรรมะ การฝึกอบรมจิตใจ เห็นธรรมะตามความเป็นจริง การสืบทอดปฏิบัติตามพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า การสร้างสรรค์จรริ่งความก้าวหน้าทางวิชาการทางพระพุทธศาสนา ผู้ปฏิบัติได้องค์ความรู้ันเกิดจากการปฏิบัติการจัดการอบรมปฏิบัติธรรม ต้องมีการจัดสภาพแวดล้อม สังคม การเรียนรู้และปัจจัยเกื้อหนุนสามารถให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ทั้งสามารถจัดได้ในทุกระดับการศึกษาเพื่อเป็นการศึกษาพื้นฐาน และสามารถผสมผสานระหว่างการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อให้สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต โดยวัดจัดเป็นสำนักปฏิบัติธรรมจัดการอบรมปฏิบัติธรรมให้การศึกษาและปฏิบัติตามพระสัทธรรม

ราชบัณฑิตยสถาน พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒ ได้กล่าวถึงสำนักปฏิบัติธรรม หมายถึงที่อยู่อาศัยเพื่อเป็นแหล่งอบรมด้านจิตใจ เช่น สำนักวิปัสสนากรรมฐาน เป็นต้น^{๑๑๕} การปฏิบัติธรรมเป็นการศึกษาธรรมฝึกฝนอบรมจิตของตนเอง เพื่อตัดละกิเลสค้นหาเห็นธรรมถูกต้องตามความเป็นจริง ตลอดชีวิตตราบเท่าที่เรายังต้องเวียนว่ายอยู่ในวัฏฏสงสารด้วยจุดมุ่งหมายคือ พระนิพพาน การปฏิบัติธรรม สอดคล้องกับ มาตรา ๘ ที่ระบุว่า “เป็นการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับประชาชน ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา และ มีการพัฒนาสาระและกระบวนการเรียนรู้ให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง” การศึกษาในทางพระพุทธศาสนามีหลักการศึกษาศิล สมาธิ ปัญญา มีหลักการการปฏิบัติที่ชัดเจนดังที่ปรากฏในพระไตรปิฎก เช่น มหาสติปัฏฐานสูตร วินิตตวัตถุ นิคณฐสูตร หรือในคัมภีร์ปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรค จุดประสงค์ก็เพื่อผู้ศึกษาปฏิบัติเกิดปัญญาญาณเห็นแจ้งตามความเป็นจริง ดังมาตรา ๒๒ ระบุว่า “การจัดการศึกษาต้องยึดหลักว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด กระบวนการจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพ”

^{๑๑๔} กรมการศาสนา, นโยบายและแนวทางการวิจัยทางการศึกษาศาสนาและวัฒนธรรมของกระทรวงศึกษาธิการ, ฉบับที่ ๓ พ.ศ. ๒๕๔๐-๒๕๔๔, (กรุงเทพมหานคร:ครุสภา, ๒๕๕๓), หน้า ๑.

^{๑๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๘๗.

มหาเถรสมาคม คณะสงฆ์ วัด เป็นสถาบันศาสนา ร่วมกับองค์กรของรัฐ คือ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ สามารถร่วมมือกันจัดตั้งและบำรุงสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด และสนับสนุนส่งเสริมการปฏิบัติธรรมของประชาชน ตามมาตรา ๑๒ และสามารถจัดการศึกษาอบรมปฏิบัติธรรมแก่พุทธศาสนิกชนได้ รวมทั้งแก่สถานศึกษาและศูนย์การเรียนรู้ที่สนใจ ตามมาตรา ๑๘ การได้รับสิทธิประโยชน์จากการสนับสนุนของรัฐ เช่น สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติโดยกองพุทธศาสนศึกษา จัดสรรงบประมาณอุดหนุนประจำปี ตามโครงการเงินอุดหนุนการดำเนินงานสำนักปฏิบัติธรรม เมื่อจัดตั้งเป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดแล้ว ตามมาตรา ๑๔ ตามสิทธิขององค์กร^{๑๑๖}

การปฏิบัติธรรมมีกระบวนการเรียนรู้ โดยผ่านกระบวนการ การสาธิตการปฏิบัติ การบรรยายธรรม การสอบ-ส่งอารมณ์ ปรับอินทรีย์ มีเนื้อหาตามหลักมหาสติปัฏฐานสูตร ใช้หลักการกำหนดรู้ด้วยอาตาปี สติมา สัมปาโน ปฏิบัติจดจ่อ ติดต่อ ต่อเนื่อง จนเกิดปัญญาเห็นแจ้งสภาวะธรรมตามความเป็นจริง มีการจัดสถานที่ปฏิบัติธรรมให้สัปปายะ จัดบริการสื่อมีหนังสือสวดมนต์ วิดีทัศน์ สาธิตการปฏิบัติ หนังสือคู่มือการปฏิบัติธรรมไว้ให้ศึกษา เป็นไปตามมาตรา ๒๔ ที่มีการจัดกระบวนการเรียนรู้ จัดเนื้อหาและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจและความถนัดของผู้เรียน เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ปลูกฝังคุณธรรมค่านิยมที่ดีงาม จัดบรรยากาศ สภาพแวดล้อม สื่อการเรียนและอำนวยความสะดวก เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และมีความรอบรู้ทั้งนี้ผู้สอนผู้เรียนอาจเรียนรู้ไปพร้อมกัน จากสื่อการเรียนการสอนและแหล่งวิทยาการประเภทต่างๆ จัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ทุกเวลาทุกสถานที่ มีการประสานความร่วมมือกับบิดามารดา ผู้ปกครอง และบุคคลในชุมชนทุกฝ่าย เพื่อร่วมกันพัฒนาผู้เรียนตามศักยภาพ จัดโครงการอบรมปฏิบัติธรรมในทุกกลุ่มชน เพื่อให้ทุกคนมีโอกาสมาปฏิบัติธรรม และร่วมมือกับองค์กรจัดการปฏิบัติธรรม ดังมาตรา ๒๙ ที่ให้ร่วมมือกับบุคคล ครอบครัวยุ ชุมชนองค์กรชุมชน องค์กรปกครองท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น การจัดการศึกษา อบรมมีการแสวงหาความรู้ ข้อมูลข่าวสาร และรู้จักเลือกสรรภูมิปัญญาและวิทยาการต่างๆ เพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการ ส่งเสริมสนับสนุนวิปัสสนาจารย์ศึกษาปฏิบัติธรรมเพิ่มเติมเพื่อพัฒนาตนเองแล้วจะได้เป็นประโยชน์ต่อการสอนการอบรม ดังมาตรา ๓๐ ส่งเสริมให้ผู้สอนสามารถวิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับการเรียนในแต่ละระดับการศึกษา^{๑๑๗}

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ ทรัพยากรมนุษย์นั้นเป็นการมองมนุษย์ในฐานะทรัพยากร คือ เป็นทุน เป็นปัจจัยใน การที่จะนำมาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ส่วนการพัฒนาคนโดยมองคนในฐานะเป็นมนุษย์ มีความหมายว่า มนุษย์มีความเป็นมนุษย์ของตนเอง ชีวิตมนุษย์นั้นมีจุดหมาย จุดหมายของชีวิตคือ ความสุข อิสระภาพ ความดี ความงาม ของชีวิต ซึ่งเป็นเรื่องเฉพาะตัวบุคคล^{๑๑๘}

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ คือ การศึกษาอบรมในพระพุทธศาสนาให้ผู้เรียนเป็น

^{๑๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๓.

^{๑๑๗} อ้างแล้ว, หน้า ๖๔.

^{๑๑๘} พระพรหมธรมหาเถร (ป.อ.ปยุตโต), **ทศวรรษธรรมทัศน์พระปัญญาพิภูมิตศศึกษาศาสตร์**. (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๕๒), หน้า ๕๑.

ศูนย์กลาง ดังจะเห็นได้จากการจัดการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับพัฒนาการและวุฒิภาวะของผู้เรียน โดยที่พระพุทธเจ้าทรงเทียบความพร้อมในการศึกษาเล่าเรียนของบุคคลเข้ากับบัวสี่เหล่า และทรงจำแนกประเภทของบุคคลที่จะเข้ารับการศึกษาบรมไปตามจริต ๖ และที่สำคัญคือ พระพุทธเจ้ามุ่งให้ผู้เรียนลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง ตัวอย่างเช่นการบริหารงานบุคคลในพระพุทธศาสนา เริ่มตั้งแต่การรับคนเข้ามาบวช ที่ต้องมีการกลั่นกรองโดยคณะสงฆ์ พระพุทธเจ้าทรงมอบความเป็นใหญ่ให้คณะสงฆ์ในการให้การอุปสมบทแก่กุลบุตร เมื่อบวชเข้ามาแล้ว พระบวชใหม่จะต้องได้รับการฝึกหัดอบรมและการศึกษาเล่าเรียนจากพระอุปัชฌาย์โดยอยู่ภายใต้การปกครองดูแลของท่านจนพรรษาครบ ๕ พรรษา^{๑๑๙} การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ หมายถึงการวางแผนล่วงหน้าเกี่ยวกับเจ้าหน้าที่ขององค์การเป็นรายบุคคล ให้เขามีความพร้อมที่จะทำงานในหน้าที่ของเขาให้ได้ผลดีแก่องค์การมากที่สุด^{๑๒๐}

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ หมายถึง การทำให้มีคุณภาพมากขึ้น ในกรณีเกี่ยวกับบุคคล ก็คือการดำเนินการเพิ่มพูนความรู้ ความสามารถ และทัศนคติที่ดีต่อการปฏิบัติงานที่ตนรับผิดชอบให้มีคุณภาพประสพผลสำเร็จเป็นที่พอใจแก่องค์การ^{๑๒๑} การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ หมายถึง กระบวนการที่ผู้บริหารใช้ศิลปะและกลยุทธ์ดำเนินการสรรหา คัดเลือกและบรรจุบุคคลที่มีคุณสมบัติเหมาะสมให้ปฏิบัติงานในองค์การ พร้อมทั้งสนใจการพัฒนา การบำรุงรักษาให้สมาชิกที่ปฏิบัติงานในองค์การสามารถเพิ่มพูนความรู้ความสามารถ เพื่อการทุ่มเทการทำงานให้กับองค์การ และสามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข^{๑๒๒} การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์หมายถึงบุคคลซึ่งมีความพร้อม มีความจริงใจ และสามารถที่จะทำงานให้บรรลุเป้าหมายขององค์การ หรือเป็นบุคคลในองค์การที่สามารถสร้างคุณค่าของระบบการบริหารงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ต้องการได้ ดังนั้น องค์การจึงมีหน้าที่ในการบริหารทรัพยากรมนุษย์ เพื่อให้ปฏิบัติงานจนบรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การ ซึ่งต้องใช้การวางแผนเชิงกลยุทธ์ด้านการบริหารทรัพยากรมนุษย์เข้ามาช่วย^{๑๒๓} การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ หมายถึงการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีคุณภาพดีขึ้น ต้องพัฒนาในด้านร่างกายและจิตใจไปพร้อมๆ กันนอกจากนั้นจะต้องให้มนุษย์มีความรู้คู่กับคุณธรรมด้วย จึงจะเป็นคนที่สมบูรณ์หรือความเป็นมนุษย์ออกไปอยู่ในสังคมได้ และเมื่อมนุษย์มีความรู้แล้ว ต้องนำไปปฏิบัติ ฝึกฝนให้เกิดผลดีคือ มีประสบการณ์ดีนั่นเอง ประสบการณ์ดี ความรู้ดี มีคุณธรรมดี และมีความสามารถสูง มีความสำคัญอย่างยิ่งที่ควรใช้เป็นหลักในการจัดการทรัพยากรมนุษย์^{๑๒๔}

สรุปได้ว่า การจัดการอบรมปฏิบัติธรรมเป็นภาระหนึ่งของพระสงฆ์ มหาเถรสมาคมใช้

^{๑๑๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๙.

^{๑๒๐} มัลลี เวชชาชีวะ, การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักวิจัยสถาบันพัฒนาบัณฑิตบริหารศาสตร์, ๒๕๕๑), หน้า ๑.

^{๑๒๑} พะยอม วงศ์สารศรี, การบริหารทรัพยากรมนุษย์, (กรุงเทพมหานคร: คณะวิทยาการจัดการสถาบันราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๕๑), หน้า ๑.

^{๑๒๒} วิชัย โสสุวรรณจินดา, การบริหารทรัพยากรมนุษย์, (กรุงเทพมหานคร: พรินต์ติ้ง, ๒๕๕๒), หน้า ๒.

^{๑๒๓} สมชาย หิรัญกิตติ, การบริหารทรัพยากรมนุษย์, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทธีระฟิล์มและไซเท็กซ์ จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๑.

^{๑๒๔} อานาจ เจริญศิลป์, การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พรินต์ติ้ง เฮาส์, ๒๕๕๓), หน้า ๒๐๖.

อำนาจหน้าที่ตามมาตรา ๑๕ ออกระเบียบส่งเสริมการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด เพื่อรองรับประชาชนพุทธบริษัทที่สนใจใคร่ปฏิบัติธรรมด้วยการฝึกสมาธิเจริญวิปัสสนาอันเป็นการรักษาหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา โดยมีคณะกรรมการการจัดตั้งสำนักปฏิบัติประจำจังหวัดซึ่งประกอบด้วยเจ้าคณะจังหวัด เป็นประธานคณะกรรมการ รองเจ้าคณะจังหวัด เป็นรองประธานคณะกรรมการ เจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอของจังหวัดนั้นเป็นกรรมการ การจัดการอบรมปฏิบัติธรรมจัดเป็นการศึกษา เป็นกระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคม เพราะมีทั้งการถ่ายทอดความรู้ธรรมะ การฝึกอบรมจิตใจ เห็นธรรมะตามความเป็นจริง การสืบทอดปฏิบัติตามพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า การสร้างสรรค์จรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการทางพระพุทธศาสนาดังตารางที่

ตารางที่ ๒.๑๖ ความหมายการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรม

นักวิชาการหรือแหล่งข้อมูล	แนวคิดหลัก
กรมการศาสนา, ๒๕๕๓ หน้า ๑๑	เมื่อก้าวถึงสำนักปฏิบัติธรรม หมายถึง การพัฒนาวัดให้มีความเจริญงอกงามสวดยสอาดด้วยอาคารและบริเวณ มีอาคารเสนาสนะที่มั่นคงเป็นระเบียบร่มรื่น
กรมการศาสนา, ๒๕๕๓ หน้า ๒๓	สำนักปฏิบัติธรรมควรปรับปรุงสภาพวัด และการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของวัด
วรพงษ์ แสนเมือง, ๒๕๕๖	การรายงานผลในรอบเดือนหนึ่งๆ เป็นอย่างน้อยหรือเมื่อดำเนินการพัฒนานั้นๆ สำเร็จตามโครงการแต่ละประเภท โดยรายงานผลต่อคณะกรรมการเจ้าหน้าที่ตามลำดับ
กรมการศาสนา, ๒๕๕๓ หน้า	แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๕(พ.ศ. ๒๕๒๕-๒๕๒๙) กรมการศาสนาได้รับอนุมัติให้บรรจุโครงการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนและดำเนินการเรื่องนี้มาโดยตลอด
ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖, หน้า ๑๑๘๗	ที่อยู่อาศัยเพื่อเป็นแหล่งอบรมด้านจิตใจ เช่น สำนักวิปัสสนากรรมฐาน เป็นต้น
พระพรหมธรมุณเฑาะ (ป.อ.ปัญตโต), ๒๕๕๒ หน้า ๕๑	ทรัพยากรมนุษย์นั้นเป็นการมองมนุษย์ในฐานะทรัพยากร คือเป็นทุน
พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต), ๒๕๕๑ หน้า ๓๙	การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ คือการศึกษาอบรมในพระพุทธศาสนาให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง
มัลลี เวชชาชีวะ, ๒๕๕๑ หน้า ๑	การวางแผนล่วงหน้าเกี่ยวกับเจ้าหน้าที่ขององค์การเป็นรายบุคคล
พะยอม วงศ์สารศรี, ๒๕๕๑ หน้า ๑	การทำให้มีคุณภาพมากขึ้น ในกรณีเกี่ยวกับบุคคลก็คือการดำเนินการเพิ่มพูนความรู้ ความสามารถ และทัศนคติที่ดีต่อการปฏิบัติงาน

ตารางที่ ๒.๑๖ (ต่อ)

นักวิชาการหรือแหล่งข้อมูล	แนวคิดหลัก
วิชัย โสสุวรรณจินดา, ๒๕๕๒ หน้า ๒	กระบวนการที่ผู้บริหารใช้ศิลปะและกลยุทธ์ดำเนินการสรรหาคัดเลือกและบรรจุบุคคลที่มีคุณสมบัติเหมาะสมให้ปฏิบัติงานในองค์กร
สมชาย หิรัญกิตติ, ๒๕๕๒ หน้า	การวางแผนเชิงกลยุทธ์ด้านการบริหารทรัพยากรมนุษย์เข้ามาช่วย
อำนาจ เจริญศิลป์, ๒๕๕๓ หน้า ๒๐๖	ความสามารถสูง มีความสำคัญอย่างยิ่งที่ควรใช้เป็นหลักในการจัดการทรัพยากรมนุษย์

๒.๔.๓ แนวคิดการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรม

สถานที่ปฏิบัติธรรมของโยคาวจรเพื่อรักษาปฏิภาณนิมิต และทำอินทรีย์ให้กล้าจึงพึงเว้นจากอสังขยา ๗ และพึงประกอบด้วยสังขยา ๗ สังขยา หมายถึงสิ่งที่สลาย สภาพเอื้อ สิ่งที่เกี่ยวข้อง สิ่งที่เหมาะสมอันเกี่ยวข้องในการเจริญภาวนาให้ได้ผลดีช่วยให้สมาธิตั้งมั่น ไม่เสื่อมถอย^{๑๒๕} ส่วนอสังขยา ๗ ก็มีความหมายตรงกันข้ามกับสังขยา ๗^{๑๒๖} ประกอบด้วย อवास โจรคาม ัมมัสสนะ บุคคล โภชนาหาร ฤดูกาล และอิริยาบถ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑. อवास (ที่อยู่อาศัย) หมายถึงที่อยู่ที่พักอาศัยและสถานที่ปฏิบัติมี ๒ อย่าง ได้แก่ อवासสังขยา คือ ที่อยู่ ที่พัก ที่อาศัยและสถานที่ที่ไม่เหมาะสมแก่การปฏิบัติและอवासสังขยา คือที่อยู่ ที่พัก ที่อาศัยและสถานที่ที่เหมาะสมแก่การปฏิบัติ ผู้ปฏิบัติควรเลือกอยู่ในอवासสังขยาใน คัมภีร์ปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรค กล่าวอธิบายไว้ว่า เมื่อโยคาวจรมั่นอยู่ในอवासใด นิมิตที่ยังไม่เกิดก็ไม่เกิดขึ้น ที่เกิดแล้วก็เสื่อมหายไป สติที่ยังไม่ตั้งมั่นก็ไม่ตั้งมั่นและจำที่ยังไม่เป็นสมาธิก็ไม่เป็นสมาธิ อวาสนั้นนับเป็น อสังขยา ส่วนเมื่อเธออยู่ในอवासใด นิมิตเกิดและถาวรด้วย สติที่ตั้งมั่น จิตก็เป็นสมาธิ ดุจพระประธานยิตสเถระผู้อยู่ ณ นาคบรรพตอวาสนับ เป็นสังขยา

๒. โจรคาม หมายถึงหมู่บ้านหรือท้องถิ่นที่หาอาหาร ที่เที่ยวไปเข้าไปบิณฑบาต มี ๒ อย่าง ได้แก่ โจรคาสังขยา คือ หมู่บ้านหรือท้องถิ่นที่ไม่เหมาะสมเพื่อเข้าไปบิณฑบาต และโจรสังขยา คือหมู่บ้านหรือท้องถิ่นที่เหมาะสมเพื่อเข้าไปบิณฑบาต โยคาวจรพึงเลือกโจรสังขยา ในคัมภีร์ปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรคกล่าวอธิบายไว้ว่า หมู่บ้านหรือท้องถิ่นสำหรับไปบิณฑบาตแห่งใด มีอยู่ในที่ไม่ไกลนัก ไม่ไกลนักในระยะประมาณโกสะกึ่งประมาณ ๑,๐๐๐ ชั่วคันธนูหรือ ๒ กิโลเมตร เป็นเสนาสนะอยู่ทางทิศเหนือหรือทางทิศใต้ เป็นที่มีภิกขุสามัคคีอยู่ หมู่บ้านนั้นนับเป็นสังขยา ถ้ามีลักษณะตรงกันข้ามนับเป็น อสังขยา^{๑๒๗} ที่ว่าอสังขยานั้นน่าจะถือเอาด้วยสาเหตุ คือ โกลและการคมนาคมไปมาไม่สะดวก เวลาบิณฑบาตไปหรือกลับโดนแสงอาทิตย์ขึ้นส่องหน้า และบิณฑบาตไม่

^{๑๒๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส อาร์ พรินติ้งแมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๒๘๖.

^{๑๒๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘๖.

^{๑๒๗} อ้างแล้ว, หน้า ๒๒๑.

พอแก่การฉันท

๓. ฉันทสวณะ (การพุดคุย) หมายถึงการพุดคุยหรือถ้อยคำมี ๒ อย่าง ได้แก่ ภัสสะ อสัปปายะ คือ การพุดคุย หรือถ้อยคำที่ไม่เหมาะสมในระหว่างปฏิบัติและภัสสะสัปปายะ คือ การพุดคุยหรือถ้อยคำที่เหมาะสมในระหว่างการปฏิบัติ โยคาวจรพึงปฏิบัติตนเพื่อสำรวมอินทรีย์พุดน้อยในระหว่างการปฏิบัติธรรมเพื่อสำรวมสมาธิและปฏิภาณนิมิต ในวิสัสนนัย เล่ม ๑ แสดงอธิบายการสำรวมสติไว้ว่า ในระหว่างการปฏิบัติธรรมศีลต้องบริสุทธิ์ บุคคลพึงยังกุศลจิตให้เกิดทางทวาร ๖ แล้ว

แผนภาพที่ ๒.๔ การจัดการสำนักปฏิบัติธรรม

การบริหารของคณะสงฆ์ เป็นการใช้ระบบการบริหารระบบเรือเกยตื้น ไม่ยอมถอนสมอให้เรือแล่นออกจากหินโสโครก ที่เป็นเช่นนี้เพราะฝ่ายปกครองที่มีอำนาจสูงสุดสั่งบังคับบัญชา ในส่วนของผู้มีการศึกษาสูงไม่มีโอกาสและอำนาจสั่งการ ไม่ได้รับคัดเลือกเข้าไปเป็นผู้บริหาร หรือสั่งการตามที่เห็นกันอยู่ในมากมายในปัจจุบัน ผู้ที่จบ ประโยค ป.ธ.๙ เกินกว่า ๑๐๐ รูป ไม่ได้รับการคัดเลือกมาใช้งานจนกลายเป็นพระอยู่แต่ในวัดเท่านั้น สำหรับผู้ที่มีวุฒิการศึกษาต่ำมีจำนวนมากไม่มีความรู้พระปริยัติธรรม แต่กลับได้รับขึ้นตำแหน่งเป็นบริหารระดับสูงด้วยเส้นสายและมีความกล้าหาญในการเข้าถึงพระผู้ใหญ่ กล้าขอความอุปถัมภ์ จึงได้รับยศเลื่อนตำแหน่งหน้าที่การงาน ไม่มีการสืบเสาะคัดเลือกในการปกครองไม่มีระบบการโยกย้าย สับเปลี่ยนตำแหน่งเป็นต้น^{๑๒๘}

๑. ปัญหาอุปสรรคเรื่องอาคารสถานที่

ปัญหาอุปสรรคเรื่องอาคารสถานที่ เป็นปัญหาอุปสรรคของการวางแผนอาคารสถานที่

^{๑๒๘} พระศรีธรรมมาภรณ์ (ดำรง ธิภูมธมโม), ปัญหาการพัฒนาพุทธศาสนา, (นครราชสีมา: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๓๐.

และบริเวณวัด การก่อสร้าง การรื้อถอนการบำรุงรักษา เป็นปัญหามากสำหรับการบริหารวัดของเจ้าอาวาส เช่น สภาพวัดส่วนใหญ่ไม่ได้จัดทำแผนผังก่อสร้างให้มีระบบ^{๑๒๙}

๑. ผู้สร้างวัดไม่เคยมีความรู้เรื่องการทำแบบแปลนแผนผัง

๒. วัดไม่เคยคำนึงถึงเรื่องนี้มาก่อน ทำตามใจจะคิดได้

๓. ขาดผู้ชำนาญที่มีความเข้าใจในเรื่องวัดเข้าไปช่วยวัด

๔. ความล่าหลังยังมีอยู่ในกลุ่มพระสังฆาธิการ

ปัญหาด้านความสะอาด ไม่เน้นความร่มรื่น

๑. วัดไม่ค่อยจะใส่ใจเรื่องความสะอาด

๒. วัดขาดกำลังพระภิกษุสามเณร พื้นที่วัดมีความกว้างดูแลไม่ทั่วถึง

๓. วัดไม่มองเห็นประโยชน์ในการพัฒนาความร่มเย็น เห็นต้นไม้เป็นสิ่งกีดขวางมากกว่า

๔. วัดมุ่งสร้างอาคารมากเกินไปจนไม่มีที่ปลูกต้นไม้ปล่อยให้รกร้างทรุดโทรม

๕. วัดไม่มีสิ่งจูงใจศรัทธาที่จะให้ประชาชนเข้ามาร่วมกันบำรุงวัดความประพฤติไม่ดีไม่งาม

ของพระภิกษุสามเณรเป็นตัวบั่นทอนศรัทธาประชาชน

๖. ประชาชนยากจนไม่มีกำลังจะทำนุบำรุงวัด ขาดองค์กรชั้นนำควบคุมดูแลที่มีประสิทธิภาพ

๗. วัดบางวัดสร้างใหญ่โตก็ขาดระเบียบ สร้างสิ้นเปลืองเกินจำเป็น ไร้คุณค่าทางศิลปะ

๘. ผู้สร้างอยากเด่น แข่งขันกัน อวดบารมีกันไม่คำนึงถึงความเหมาะสมหรือความจำเป็น ปล่อยตามใจผู้สร้าง ไม่รู้เรื่องของสถาปัตยกรรม แม้สร้างใหญ่โตก็ไร้ค่า ไม่ได้คำนึงถึงประโยชน์ใช้สอย

๑๐. ไม่รู้เกณฑ์ความเหมาะสมว่าอะไรควรสร้างไม่ควรสร้าง

ที่ดินของวัดไม่มีหนังสือแสดงกรรมสิทธิ์ที่ถูกต้องสมบูรณ์ เพราะทางวัดไม่มีผู้รู้ในการจัดการปัญหากรรมสิทธิ์ที่ดิน เจ้าอาวาสไม่รู้เรื่องและละเลยหน้าที่ตนเองเจ้าคณะไม่สนใจเหลียวแลวัด ตั้งอยู่ในเขตป่าสงวน ที่สาธารณะ ที่เอกชน จึงขอตั้งเป็นวัดไม่ได้ โดยทางวัดมักใช้วิธีสร้างวัดขึ้นมา ก่อน ทั้งๆ ที่รู้ว่าเป็นป่าสงวน และที่ดินสาธารณะ ไม่ได้ขอความเห็นจากเจ้าของที่ดินก่อน มิได้ขออนุญาตการสร้างวัด ตั้งวัด ตามระเบียบมหาเถรสมาคมจึงมีปัญหาสร้างวัดขึ้นแล้วไม่ได้เป็นวัด

ที่ดินวัดถูกบุกรุก ยึดครอง ฉกฉวย แย่งผลประโยชน์ต่างๆ ดังนี้

๑. ประชาชนเห็นแต่ประโยชน์ส่วนตัว ไม่เกรงกลัวต่อบาป มุ่งแต่จะเอาผลประโยชน์จากวัดอย่างเดียว

๒. วัดเปื้อนหาย ไม่ต้องการที่จะให้เกิดปัญหา ไม่กล้าทักท้วงว่ากล่าวชาวบ้าน เพราะต้องพึ่งพาชาวบ้าน ผู้ใหญ่บ้าน นายบ้าน ก็เพิกเฉยไม่ช่วยเหลือดูแลปกป้องวัด

๒. ปัญหาอุปสรรคเรื่องการศึกษาอบรม

ปัญหาอุปสรรคเรื่องการศึกษาอบรมเป็นเรื่องการศึกษาอบรมพระภิกษุสามเณรเป็นปัญหาอุปสรรคสำหรับการบริหารวัด โดยพระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงคล) ได้กล่าวถึงนโยบายการให้การศึกษาดูพระภิกษุสามเณรของสถาบันศึกษาทุกระดับ นับตั้งแต่ระดับวัดที่เป็นสำนัก

^{๑๒๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓.

เรียนหรือสำนักศาสนศึกษาไปถึงสถาบันการศึกษาชั้นสูงระดับมหาวิทยาลัย ต่างมุ่งเน้นแต่เฉพาะภาคปริยัติธรรมแทบทั้งสิ้น ส่วนการให้การศึกษาอบรมภาคปฏิบัติสัทธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอบรมภาวนาธรรมหรือการอบรมสมถวิปัสสนากัมมัฏฐาน แทบทุกสถาบันการศึกษาต่างให้ความสำคัญน้อยมาก เจ้าอาวาสส่วนมากไม่ค่อยสนใจในการปฏิบัติเอง หรือไม่ค่อยจะมีเวลาปฏิบัติเองและทั้งไม่แนะนำพระภิกษุสามเณรปฏิบัติ จึงทำให้พระภิกษุสามเณรผู้หวังความเจริญในเพศบรรพชิตที่มีสติปัญญาดีพอสมควรมุ่งเรียนแต่ภาคปริยัติ โดยไม่สนใจ การอบรมกายอบรมศีล อบรมจิตและอบรมปัญญา ในด้านสัทธรรม ๓ คือ ปริยัติธรรม ปฏิบัติสัทธรรม ปฏิเวธสัทธรรม ให้รู้แจ้งในสภาพธรรมและอริยสัจ ๔ ตามที่เป็นจริง วัดที่มีการให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรทั้งปริยัติธรรม ควบคู่กันไปด้วยกับการให้การศึกษาอบรมภาคปฏิบัติภาวนาด้วยนั้น คงไม่ถึงร้อยละห้าเปอร์เซ็นต์ (๕%) ของจำนวนวัดทั่วประเทศ วัดหรือสำนักสงฆ์ที่ให้การศึกษาอบรมภาคปฏิบัติภาวนาจริงจึงอย่างเดียวประมาณว่ามีสักร้อยละสิบเปอร์เซ็นต์ (๑๐%) ส่วนวัดที่เป็นสำนักเรียนหรือสำนักงานศาสนศึกษาอย่างเดียวประมาณร้อยละหกสิบเปอร์เซ็นต์ (๖๐%) อีกร้อยละยี่สิบห้าเปอร์เซ็นต์ (๒๕%) นอกนั้นไม่เป็นสำนักเรียนและไม่มีทั้งสำนักปฏิบัติด้วย^{๑๓๐}

การศึกษาของสงฆ์ในปัจจุบันยังไม่กระจายทั่วทุกพื้นที่ไม่พอต่อการชี้นำสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ผู้ศึกษาทางธรรมถูกมองว่าอ่อนประสบการณ์ ปัญญาชนที่ถือว่าตนเองมีการศึกษาดีไม่ยอมรับการชี้นำจากพระสงฆ์การเผยแผ่จึงไม่ได้ผล ในส่วนของผู้บริหารการศึกษาสงฆ์ขาดความคิดผู้ริเริ่มในการพัฒนาการศึกษาให้ทันสภาพการณ์ปัจจุบัน เพราะผู้บริหารการศึกษายังมุ่งให้พระสงฆ์ศึกษาพระธรรมวินัย กล่าวว่ถ้าให้การศึกษาเกินไปกว่านี้ จะผิดพระธรรมวินัยจึงไม่คิดปรับแนวทางที่เหมาะสม หลักสูตรการศึกษาสงฆ์ยังแคบอยู่ในวงจำกัด การจัดการศึกษาไม่เน้นการผลิตนักเผยแผ่ในทุกระดับชั้นเรียน ไม่มีการสอนให้นักศึกษาเป็นนักวิเคราะห์วิจัยทุกระดับชั้นเรียน^{๑๓๑}

๓. ปัญหาอุปสรรคเรื่องการบริหารงานบุคคล

ทรัพยากรที่สำคัญของการบริหาร อันได้แก่ คน เงิน วัสดุสิ่งของ และการจัดการทั้ง ๔ ประการนี้ ซึ่งปัญหาการขาดแคลนคนในการบริหารงานในวัดถือได้ว่าเป็นปัญหาสำคัญอย่างหนึ่งของผู้ที่เจ้าอาวาส ซึ่งพระศรีธรรมมาภรณ์ กล่าวว่า^{๑๓๒} วัดขาดเจ้าอาวาสจำนวน ๘๐๐-๙๐๐ วัดและมีแนวโน้มจะขาดเจ้าอาวาสมากขึ้นเรื่อยๆ มีเหตุดังนี้

๑. พระสงฆ์ที่มีอยู่ขาดคุณสมบัติที่จะเป็นเจ้าอาวาสจึงไม่อาจแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาสได้
๒. ผู้บริหารระดับสูงไม่มีแผนผลิตเจ้าอาวาส
๓. ไม่มีแผนรับผู้จบการศึกษาเข้ามาเป็นเจ้าอาวาส
๔. ไม่มีใครอยากบวชมาเป็นเจ้าอาวาส เพราะตำแหน่งนี้ไม่มีอะไรน่าสนใจ
๕. ชาวบ้านสร้างวัดมากขึ้น แต่ไม่คิดสร้างพระเป็นเจ้าอาวาสด้วย

เจ้าคณะพระสังฆาธิการไม่สนใจในหน้าที่ของตนเอง และยังมีความรู้ความสามารถ ความ

^{๑๓๐} อ่างแล้ว, หน้า ๑๕๘.

^{๑๓๑} อ่างแล้ว, หน้า ๓.

^{๑๓๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔.

เข้าใจงานอยู่ในเกณฑ์ที่ต่ำกว่าปริมาณและระดับงาน มีสาเหตุ เช่น ๑) ไม่เต็มใจในการดำรงตำแหน่ง เจ้าอาวาส จึงไม่สนใจในการศึกษางาน ไม่สนใจในการอบรม เมื่อมีการประชุมส่งผู้อื่นไปประชุมแทน จึงไม่รู้งาน ๒) ตั้งให้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสโดยไม่ได้อบรมฝึกงาน ๓) ทำงานขาดการวางแผนที่ดี นอกจากนั้น ไม่มีความริเริ่ม ไม่ทันเหตุการณ์ ขราภาพ ไม่อาจรับภาระในการพัฒนางานคณะสงฆ์มีสาเหตุ เช่น การแต่งตั้งโดยถืออาวุโสเป็นเกณฑ์ ไม่ได้แต่งตั้งบุคคลที่มีความสามารถเป็นเกณฑ์เป็นต้น การถอดถอนผู้ที่มีพรรษามากทำได้ยาก เพราะความเกรงใจกัน หรือหาผู้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสแทน ไม่ได้อีกประการหนึ่ง คณะสงฆ์ไม่มีบุคลากรเพียงพอต่อการงานเจ้าคณะมีตัวคนเดียว ไม่มีลูกมือ สนองงาน ต้องจ้างต้องวานผู้อื่นมาช่วยทำงานโดยลูกมือที่เอามาช่วยงานนั้นก็ไม่ได้ฝึกงานมาก่อนจึงทำงานไม่เป็นงาน คณะสงฆ์ประสบปัญหาวิกฤตขนาดนี้แล้ว ก็ยังไม่ตื่นระดมช่วยหาทางลงมือแก้ไข วิกฤตนี้ อุตมการณ์ เป้าหมาย การศึกษาพระพุทธศาสนาของคณะสงฆ์ผู้จัด รัฐบาลผู้อุปถัมภ์ พระภิกษุสามเณรผู้เรียน ต่างฝ่ายต่างคิดไปคนละทาง ดังต่อไปนี้^{๑๓๓}

๑. ฝ่ายพระเถระ ต้องการให้ผู้ศึกษาเรียนเป็นศาสนทายาทสืบต่อรักษาพัฒนาพระพุทธศาสนาให้มั่นคงยั่งยืน แต่ยังไม่จัดอยู่ที่เฉพาะการเรียนนักธรรมบาลีอย่างเดียวโดยไม่มีความอื่นเข้ามาสอนภาระงานเพื่อมาเป็นศาสนทายาท ผลจึงปรากฏว่า พอจบนักธรรมบาลีปริญญาออกมา มักจะไม่พร้อมแม้แต่จะเป็นเจ้าอาวาส อีกทั้งคณะสงฆ์ฝ่ายปกครองไม่ได้มีแผนการผลิต แผนการจัดเตรียมตำแหน่งรับรองผู้จบการศึกษา ให้เข้ารับการบรรจุลงในตำแหน่งงานคณะสงฆ์แต่อย่างใด เป็นการผลิตแล้วทิ้ง ทั้งที่ตำแหน่งสงฆ์ยังมีตำแหน่งงานอีกมากมาย

๒. ฝ่ายคฤหัสถ์ รัฐบาลผู้อุปถัมภ์ต้องการให้พระสงฆ์เป็นผู้สืบทอดพระพุทธศาสนา เป็นพระสงฆ์ที่ดีทำงานให้มีประสิทธิภาพ โดยไม่ดูสภาพตามความเป็นจริงว่าพระสงฆ์ด้อยโอกาส การศึกษาเพียงใด ชาวบ้านและรัฐบาลได้ส่งเสริมให้งบประมาณแค่ไหนมีคนเข้าไปบวชเรียนมากน้อยเท่าไร ฯลฯ จำนวนพระสงฆ์สามเณรสามแสนรูปในประเทศไทยที่ทำงานได้ผลไม่ถึงหมื่นรูป แล้วจะให้พระสงฆ์ที่มีคุณภาพมาจากไหน

๓. ฝ่ายผู้เรียน คือพระเณรที่บวชมา ถ้าเข้าสู่กระบวนการเล่าเรียน ก็มักจะต้องการเรียนเพื่อให้ได้ใบประกาศนียบัตร ปริญญาบัตรแล้วก็ลาสิกขาไปผู้ที่อยู่สืบพระศาสนาก็มีน้อยวิกฤตการจัดการศึกษาสงฆ์ มิได้จัดหลักสูตรเพื่อผลิตบุคลากรเข้าสู่ตำแหน่งงานคณะสงฆ์ หลักสูตร รายวิชา ที่คณะสงฆ์จัดสอนอยู่ในปัจจุบัน ไม่จัดหลักสูตรสอนวิชาชีพเฉพาะทาง แต่เป็นวิธีจัดรวม คือนักธรรมบาลีหลักสูตรเดียวเท่านั้น โดยไม่มีหลักสูตรที่มุ่งผลิตบุคลากรคณะสงฆ์เลย คิดว่านักธรรมบาลีหลักสูตรเดียวเท่านั้น โดยไม่มีหลักสูตรที่มุ่งผลิตบุคลากรคณะสงฆ์เลย คิดว่านักธรรมบาลีจะทำให้เก่งครอบจักรวาลได้หรืออย่างไรได้ที่จริงจะต้องมีหลักสูตรบริหารศาสตร์ หรือสังฆาธิการศาสตร์ เพื่อมุ่งแก้ปัญหาการขาดแคลนบุคลากรบริหารงานคณะสงฆ์ และยังต้องยกระดับฝีมือพระสังฆาธิการให้สามารถบริหารงานให้ทันยุคทันสมัย นอกจากนั้น วัดจะได้คนดีมีความรู้ความสามารถ และคุณธรรมดีพอสมควรมาบรรพชาเป็นสามเณรและอุปสมบทเป็นพระภิกษุมาศึกษาอบรมธรรมทั้งภาคปริยัติและปฏิบัติช่วยกันสืบพระพุทธศาสนาให้วัฒนาถาวอย่างจริงจังและเข้มแข็งจนตลอดชีวิตของแต่ละท่านนั้น เป็นเรื่องยาก การที่เจ้าอาวาสจะสร้างธรรมทายาทก็เป็นเรื่องยาก แต่ก็ไม่ใช่ว่าเรื่องที่เหลือวิสัยที่จะทำ เพราะอย่างไรก็ตามยังมีพุทธบริษัทผู้ทรงศีลทรงธรรม ปฏิบัติ รักษาและสืบทอดพระ

สัทธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วยดีเสมอมา^{๑๓๔}

๔. ปัญหาอุปสรรคเรื่องการบริการชุมชน

๑) วัดจะอยู่ในฐานะผู้คอยรับมากกว่า ไม่คิดที่จะให้บริการอะไรแก่ประชาชนพระสงฆ์ในวัดไม่มีพื้นฐานจิตใจที่จะเป็นนักสงเคราะห์

๒. ชุมชนจะเอาในสิ่งที่วัดให้ไม่ได้ หรือไม่อยู่ในสมณวิสัย เช่น ขอหวย ขอเบอร์ ขอลาภ ผลประโยชน์ สิ่งมงคลนอกพระพุทธศาสนา

วัดยังให้บริการชุมชนในทางที่ผิดๆ ชุมชนชักพา ปิบบังคับให้วัดนำทางผิดส่วนวัดที่ชักจูงในทางที่ถูกก็ไม่สนใจ วัดจึงให้บริการในแนวทางที่ถูกไม่ได้การแนะนำทำกิจวัตรศาสนพิธีขาดการพัฒนา ตกอยู่ในลักษณะเถรสองบาตรตลอดมา

๑. ผู้นำด้อยพัฒนาเข้าใจผิดคิดว่าธรรมเนียมประเพณีที่ตนได้รู้ได้เห็นเคยทำมานั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้อง จึงชักจูงพาผู้อื่นที่ไม่รู้เรื่องเช่นกันให้ปฏิบัติสืบต่อกันมา

๒. ผู้ปฏิบัติตามถูกสอนแกมบังคับให้เชื่อ ในสิ่งที่ตนไม่รู้เรื่องเห็นเขาทำอย่างไรก็ทำตามหมด ทั้งรู้เรื่องและไม่รู้เรื่องก็ทำได้ ถ้าไม่ทำจะเป็นบาป จัดมีเคราะห์ต่างๆ นานา

๓. ขาดผู้บุกเบิกในการทำการวิเคราะห์วิจัย พัฒนาพิธีกรรมอย่างชาญฉลาด

การบริการความรู้ สติปัญญาแก่ประชาชนก็ทำไม่ได้พระสงฆ์มีความสามารถอยู่ในเกณฑ์ต่ำเกินไป และรู้ตัวว่าไม่มีความสามารถจึงไม่อาจชักนำประชาชน บวชมาเพราะความหลงมกมายวัดกลายเป็นผู้รอรับการอุปถัมภ์อุ้มชู หยิบยื่นจากชาวบ้านมากกว่าการให้บริการพระสงฆ์อยู่เฉยๆ ก็ได้ฉัน ได้อยู่สบายจึงไม่ชวนชวนเอาใจใส่ประชาชน ตรงกันข้ามต้องให้ชาวบ้านเอาใจตลอดนักบวชเลี้ยงชีวิตยังมีอยู่มาก การกราบไหว้ของประชาชนทำให้พระสงฆ์หลงไปว่าตนดีพอแล้ว จึงไม่คิดพัฒนาตนเอง ลืมนึกถึงภาระหน้าที่ที่จะต้องช่วยเหลือสงเคราะห์ประชาชน

๕. ปัญหาอุปสรรคเรื่องงบประมาณ

ปัญหาอุปสรรคเรื่องงบประมาณทางรัฐไม่สนับสนุนหรือไม่เห็นความสำคัญที่จะต้องเอาใจใส่สนับสนุนแก่วัดได้เพียงพอ วัดต่างๆ จึงหารายได้มาบำรุงวัดทุกวิถีทางเพื่อความอยู่รอดคงที่ปรากฏ ต่อไปนี้

๑. รัฐบาลคิดว่าประชาชนสนับสนุน ทำบุญอุปัถม์วัดเพียงพอแล้วจึงไม่คิดอุปถัมภ์อีก

๒. องค์กรที่ทำหน้าที่มาประสานระหว่างสงฆ์กับรัฐบาล ยังไม่สามารถที่จะผลักดันเอางบประมาณมาช่วยคณะสงฆ์

๓. ทางวัดไม่ดำรงจะทำงานใดๆ ตามนโยบาย ตามแผนของรัฐบาลไม่มีโครงการแผนงานที่ชัดเจนเสนอเข้าสู่แผนของรัฐบาล ไม่เข้าใจแนวทางที่รัฐบาลปฏิบัติงานเกี่ยวกับงบประมาณ ได้แต่พูดว่ารัฐบาลไม่ช่วย

๔. จำนวนวัดมีมากเกินไปงบประมาณของรัฐและประชาชนจะอุปถัมภ์บำรุงได้ทั่วถึงเพียงพอ เมื่อรัฐบาลและประชาชนช่วยเหลือไม่ได้ หรือไม่สนใจอุปถัมภ์บำรุงวัดต่างๆ จึงหันไปหาลาภ

^{๑๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๔.

ผลด้วยการล่อใจ เช่น เป็นหมอดู ทำน้ำมนต์ สร้างวัตถุมงคล จำหน่ายเครื่องรางของขลัง บอกใบ้ให้หาย จนกลายเป็นกิจกรรมใหญ่โตสร้างมีจิตปฏิฐิทั่วแผ่นดิน

วัดหารายได้ด้วยวิธีมงาย หรืออบายมุข จนกลายเป็นประเพณีที่แก้ไขได้ยาก เนื่องจากสาเหตุดังกล่าวมานี้ วัดจึงดั้นรณหารายได้จนไม่คำนึงถึงว่าจะไรควรไม่ควรวัดเห็นวอบายมุขหรือกิจกรรมมงายเป็นที่มาของรายได้ จูงใจให้คนมาทำบุญมากกว่าอย่างอื่น จึงรับเอามาจัดทำ ถล่ำลิกจนชาวบ้านรู้สึกวอบายมุขในวัดเป็นสิ่งที่ถูกต้อง ไม่คิดว่าเสียหายตรงไหน เสียหายอย่างไร วัดจึงกลายเป็นตัวการส่งเสริมอบายมุขเสียเอง

สรุปได้ว่า ปัญหาอุปสรรคเรื่องการพัฒนาวัดให้เป็นสำนักปฏิบัติธรรม คือโครงสร้างการบริหารคณะสงฆ์เป็นไปตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๓๕ เป็นการปกครองตามนโยบายของมหาเถรสมาคม เป็นผู้ทำหน้าที่กำกับดูแลคณะสงฆ์มีอำนาจหน้าที่ในการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย แต่ปัญหาในการบริหารงานของคณะสงฆ์ก็ยังมีปัญหาอยู่ เช่น บุคคลผู้เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาในปัจจุบันมิได้มีการคัดสรร พระที่บวชเข้ามาหลายรูปหรือส่วนใหญ่มุ่งเพื่อบวชตามประเพณี ปัจจุบันพระทำผิวนิยมากยิ่งขึ้นวัดหลายแห่งในปัจจุบันมุ่งพัฒนาวัดฤ วัดหลายวัดสร้างวัตถุมงคล การบริหารวัดมิได้เป็นไปในลักษณะองค์รวมของสงฆ์ และความสัมพันธ์ระหว่างพระกับประชาชนไม่ลงรอยกันเป็นต้น ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๒.๑๗ แนวคิดการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรม

นักวิชาการหรือแหล่งข้อมูล	แนวคิดหลัก
พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), ๒๕๕๔, หน้า ๒๘๖	สิ่งที่สบาย สภาพอเอื้อ สิ่งทีเกื้อกูล สิ่งทีเหมาะสมอันเกื้อกูลในการเจริญภาวนาให้ได้ผลดีช่วยให้สมาธิตั้งมั่น
มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธีมรรคแปลภาค ๑ ตอน ๒, ๒๕๕๔, หน้า ๒๒๑	หมู่บ้านหรือท้องถิ่นทีหาอาหาร ทีเที่ยวไปเข้าไปบิณฑบาต
พระศรีธรรมมาภรณ์ (ดำรง ธิญฐธมโม), ๒๕๕๒, หน้า ๓๐	การบริหารของคณะสงฆ์ เป็นการใ้ระบบการบริหารระบบเรือเกยต้น
พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงคโล), ๒๕๕๒ หน้า ๑๕๘.	การศึกษาอบรมพระภิกษุสามเณร เป็นปัญหาอุปสรรคสำหรับการบริหารวัด
พระศรีธรรมมาภรณ์ (ดำรง ธิญฐธมโม), ๒๕๕๒ หน้า ๓	หลักสูตรการศึกษาสงฆ์ยังแคบอยู่ในวงจำกัด การจัดการศึกษาไม่เน้นการผลิต นักเผยแผ่ในทุกกระดับชั้นเรียน
พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงคโล), ๒๕๕๒ หน้า ๑๗๔	การจัดการศึกษาสงฆ์ มิได้จัดหลักสูตรเพื่อผลิตบุคลากรเข้าสู่ตำแหน่งงานคณะสงฆ์ หลักสูตร รายวิชา ทีคณะสงฆ์จัดสอนอยู่ในปัจจุบัน

๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการสำนักปฏิบัติของพระสังฆาธิการ จังหวัดสมุทรปราการ ได้มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องของนักวิจัยหลายท่าน ดังต่อไปนี้

๒.๕.๑ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการ

กนกวรรณ โกมลิตธิพงศ์ ได้วิจัยเรื่อง “การบริหารกิจการของคณะสงฆ์จีนนิกายในประเทศไทย” ผลการวิจัยพบว่า^{๑๓๕} การสงเคราะห์มีแนวทางแตกต่างกัน เป็นกิจกรรมที่ไม่เป็นทางการ และไม่มีกำหนดการเป็นที่แน่นอน แต่กำหนดเป็นละครึ่งโดยเจ้าอาวาสสั่งการให้ผู้ใต้บังคับบัญชาไปดำเนินการ เมื่อเสร็จงานก็เป็นอันจบ จากการวิเคราะห์ปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายนอกของการบริหารกิจการด้านการปกครอง การศึกษา การเผยแผ่ และการสาธารณูปการตามหลักการ (SWOT) พบว่า จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และปัญหาอุปสรรค เมื่อนำไปสังเคราะห์รวมกับผลการวิเคราะห์จากกรอบของ (POSDCORB) จะได้รูปแบบการบริหารกิจการของคณะสงฆ์จีนนิกายไทย แล้วจึงนำรูปแบบไปสัมภาษณ์นักวิชาการ หลังจากการสัมภาษณ์และทำข้อมูลวิจารณ์ของนักวิชาการไปปรับปรุง รูปแบบ ผลสุดท้ายได้รูปแบบการบริหารกิจการของคณะสงฆ์จีน

สบพันธ์ ชิตานนท์ ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนาสมรรถนะที่จำเป็นของผู้ตรวจสอบอาคาร” ผลการวิจัยพบว่า^{๑๓๖} การประเมินหลักสูตรอบรม สมรรถนะที่จำเป็นของผู้ตรวจสอบอาคารมี ๔ ด้าน ได้แก่ ๑) ด้านความรู้ ประกอบด้วย บทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบของผู้ตรวจสอบอาคารตามที่กฎหมายกำหนด ปรัชญาการตรวจสอบอาคาร กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการตรวจสอบอาคาร ระบบความมั่นคงแข็งแรงของอาคาร ระบบสุขอนามัยและสิ่งแวดล้อม ขั้นตอนการตรวจสอบและมาตรการด้านความปลอดภัย ๒) ด้านทักษะ ประกอบด้วย การเขียนและสรุปรายงานการตรวจสอบ วิธีการตรวจสอบด้วยสายตา วิธีการแก้ปัญหา วิธีการสังเกต และวิธีการสร้างทีมงาน ๓) ด้านคุณลักษณะส่วนตัว ประกอบด้วย การมีจิตสำนึกในหน้าที่ความรับผิดชอบ ความซื่อสัตย์ต่อหน้าที่ ความเคารพต่อตัวเอง และความมีจรรยาบรรณในอาชีพ ๔) ด้านลักษณะนิสัย ประกอบด้วย ความละเอียดอ่อน ความรอบคอบ และความช่างสังเกต

วิรัช ภัทรกุล ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการวางแผนทรัพยากรบุคคลของมหาวิทยาลัยราชภัฏ” ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการวางแผนทรัพยากรบุคคลของมหาวิทยาลัยราชภัฏ ประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญก็คือ ๑) สภาพแวดล้อมภายนอก ได้แก่ สภาพแวดล้อมด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมวัฒนธรรม ด้านการเมืองการปกครอง และด้านเทคโนโลยี ๒) ปัจจัยป้อนในการวางแผนทรัพยากรบุคคล ได้แก่ สภาพแวดล้อมภายในของมหาวิทยาลัยราชภัฏ กฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับ ประวัติความเป็นมาและพัฒนาการของมหาวิทยาลัย ๓) กระบวนการวางแผนทรัพยากร

^{๑๓๕} กนกวรรณ โกมลิตธิพงศ์, “การบริหารกิจการของคณะสงฆ์จีนนิกายในประเทศไทย”, **พุทธศาสตร์ดุสิตบัณฑิต**, สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐).

^{๑๓๖} สบพันธ์ ชิตานนท์, “การพัฒนาสมรรถนะที่จำเป็นของผู้ตรวจสอบอาคาร”, **ปริญญาปรัชญาดุสิตบัณฑิต**, สาขาวิชาการพัฒนาระบบบริหารมนุษย์, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๑).

บุคคลได้แก่ การศึกษาทรัพยากรบุคคล การรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล การกำหนดแนวปฏิบัติ และการตรวจสอบและประเมินผล ๔) ผลผลิตจากการวางแผนทรัพยากรบุคคล ได้แก่ บุคลากรในจำนวน คุณสมบัติ และเวลา และ ๕) ข้อมูลย้อนกลับจากการวางแผนทรัพยากรบุคคล การนำรูปแบบไปใช้ ต้องมีข้อกำหนดที่แสดงถึงการนำไปใช้ได้จริง และมีการกำหนดเงื่อนไขความสำเร็จของรูปแบบหรือข้อจำกัดของรูปแบบเตรียมไว้ล่วงหน้า^{๑๓๗}

ฉันทกรณ นิลอรุณ ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนาระบบการจัดการความรู้ของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา” ผลการวิจัยพบว่า^{๑๓๘} ระบบการจัดการความรู้ของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ประกอบด้วย ระบบที่สำคัญ ๒ ระบบหลัก คือ (๑) ระบบทั่วไปของการจัดการความรู้ (๒) ระบบเฉพาะของการจัดการความรู้โดยระบบที่ออกแบบระบุความเป็นมาและความสำคัญ ความหมาย วัตถุประสงค์ หลักการ วิธีการดำเนินการ คำอธิบายประกอบ แนวทางและเงื่อนไขของการนำระบบไปใช้ ได้รับการตรวจสอบรับรองจากผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิมีค่าเฉลี่ยความคิดเห็นอยู่ในเกณฑ์เหมาะสมมากที่สุด จากการทดลองมีผลการดำเนินการจัดการความรู้ในภาพรวมระดับมาก ค่าเฉลี่ยของผลการดำเนินการจัดการความรู้ ระดับบุคคลอยู่ระหว่าง ๓.๓๓-๔.๐๐ และมีค่าเฉลี่ยผลการจัดการความรู้ระดับกลุ่มและองค์กรอยู่ระหว่าง ๓.๓๓-๓.๗๐ จากการเปรียบเทียบ พบว่า ค่าเฉลี่ยการดำเนินงานตามระบบการจัดการความรู้หลังการทดลองมีค่าสูงกว่าก่อนการทดลอง มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๑ ซึ่งระบบการจัดการความรู้ของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาดังกล่าวมีสาระสำคัญโดยสังเขป ดังนี้

๑. ระบบทั่วไปของการจัดการความรู้มีองค์ประกอบย่อย ๕ ด้านได้แก่ ๑) ด้านสภาพแวดล้อม ๒) ด้านสิ่งที่นำเข้า ๓) ด้านกระบวนการ ๔) ด้านสิ่งที่ส่งออก และ ๕) ด้านสิ่งที่ย้อนกลับ

๒. ระบบเฉพาะของการจัดการความรู้มีองค์ประกอบย่อย ๔ ด้านได้แก่ ๑) ด้านโครงสร้างการจัดการความรู้ ๒) ด้านบุคลากรการจัดการความรู้ ๓) ด้านภารกิจการจัดการความรู้ และ ๔) ด้านเทคโนโลยีการจัดการความรู้

ปัญหาสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่ชุมชนเห็นว่ารุนแรงและสมควรได้รับการแก้ไขมากที่สุดคือปัญหาขยะมูลฝอยรองลงมาคือปัญหาน้ำเสีย ส่วนปัญหามลภาวะทางเสียงมลภาวะทางอากาศและมลภาวะทางสายตาชุมชนเห็นว่าไม่มีปัญหาไม่รบกวนนักสำหรับปัญหาสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นที่รุนแรงและสมควรได้รับการแก้ไขมากที่สุด คือปัญหายาเสพติด รองลงมา คือปัญหาอาชญากรรมในส่วนของปัญหาขยะมูลฝอยนั้นพบว่ากิจกรรมเกี่ยวกับการบริโภคอาหารและการทำครัวก่อให้เกิดขยะมากที่สุดและชุมชนมีการคัดแยกขยะเฉพาะที่สามารถนำไปขายได้เท่านั้นส่วนปัญหาเกี่ยวกับน้ำเสีย

ในชุมชนพบว่าแหล่งกำเนิดน้ำเสียส่วนใหญ่เกิดจากบ้านเรือนและชุมชนรองลงมาเป็นน้ำเสียจากตลาดสดและโรงงานอุตสาหกรรมสอดคล้องกับผลวิเคราะห์น้ำในห้องปฏิบัติการที่พบว่าทั้ง ๔

^{๑๓๗} วัชรภัทร ภัทรกุล, “การพัฒนารูปแบบการวางแผนทรัพยากรบุคคลของมหาวิทยาลัยราชภัฏ”, **วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, สาขาการบริหารการศึกษา, ภาควิชานโยบายการจัดการและความเป็นผู้นำทางการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔).

^{๑๓๘} ฉันทกรณ นิลอรุณ, “การพัฒนาระบบการจัดการความรู้ของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา”, **ปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, สาขาวิชาบริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๒).

สถานีนี้ออกซิเจนละลายในน้ำ (DO) และค่าปริมาณออกซิเจนที่ใช้ในการย่อยสลายสารอินทรีย์โดยแบคทีเรียหรือค่าความสกปรกในรูป (BOD) เกินกว่าค่ามาตรฐานคุณภาพน้ำในแหล่งน้ำผิวดินจัดเป็นแหล่งน้ำประเภทที่ ๕ คือแหล่งน้ำที่ได้รับน้ำทิ้งจากกิจกรรมบางประเภทและสามารถใช้ประโยชน์เพื่อการคมนาคมเท่านั้น

ในเรื่องความต้องการในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมของชุมชนโดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมนั้น ชุมชนมีความต้องการจะแก้ไขปัญหาในชุมชนโดยต้องการให้เกิดความร่วมมือร่วมใจจากทุกส่วนและเห็นว่าการสื่อสารประชาสัมพันธ์เพื่อให้เกิดความร่วมมือกันเป็นสิ่งสำคัญและควรเริ่มจากตนเองในระดับครัวเรือนก่อนรวมทั้งควรมีกรรมการชุมชนที่เข้มแข็งมีเครือข่ายที่กระจายอยู่ในชุมชนเพื่อร่วมกันจัดการกับปัญหาสิ่งแวดล้อมในชุมชนอย่างยั่งยืนเป็นระบบและเป็นรูปธรรม

ณดา จันทรสม ได้วิจัยเรื่อง “การบริหารการเงินของวัดในประเทศไทย” ผลการวิจัยพบว่า^{๑๓๙}

๑. วัดโดยส่วนมากยังไม่มีโครงสร้างในการบริหารการเงินของวัดไว้อย่างเป็นระบบ
๒. การจัดทำรายงานทางการเงินตามมาตรฐานบัญชีของวัดยังไม่มีหลักฐานเด่นชัดว่าวัดมีการดำเนินการได้อย่างถูกต้องโดยแม้ว่าวัดจะมีการบันทึกรายรับ-รายจ่ายและจัดทำบัญชีเป็นประจำแต่อาจเป็นบัญชีที่จัดทำขึ้นอย่างง่ายหรือตามความเข้าใจของผู้จัดทำเท่านั้นยังไม่สอดคล้องกับหลักมาตรฐานบัญชีที่รับรองกันโดยทั่วไปรวมถึงยังไม่มีการตรวจสอบจากผู้สอบบัญชีรับอนุญาต
๓. การเผยแพร่ให้สาธารณะรับทราบข้อมูลทางการเงินของวัดยังอยู่ในวงจำกัดและยังขาดการรวบรวมข้อมูลอย่างเป็นระบบโดยหน่วยงานของรัฐที่มีหน้าที่ในการกำกับดูแลการบริหารการเงินของวัดอย่างเป็นระบบ
๔. วัดยังไม่มีกระบวนการตัดสินใจการลงทุนเพื่อใช้ประโยชน์จากศาสนสมบัติของวัดที่มีการจัดทำเขตจัดประโยชน์อย่างเป็นระบบ
๕. ภาพรวมอาจกล่าวได้ว่ามีเงินหมุนเวียนในรูปของรายได้และรายจ่ายของระบบวัดอยู่ประมาณ ๑๐๐,๐๐๐-๑๒๐,๐๐๐ ล้านบาทต่อปีในขณะที่การจัดทำบัญชีและตรวจสอบยังไม่มีระบบที่ชัดเจนนัก
๖. การบริหารจัดการทางการเงินของวัดควรยึดหลักธรรมาภิบาลหรือการบริหารกิจการที่ดีในการบริหารจัดการ
๗. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติยังขาดบทบาทในการกำหนดกรอบในการกำกับดูแลการบริหารจัดการการเงินของวัดสอดคล้องกับหลักธรรมาภิบาล
๘. องค์ประกอบสำคัญของหลักธรรมาภิบาลที่สอดคล้องกับการดำเนินกิจการของวัดได้แก่ความรับผิดชอบต่อส่วนร่วมความโปร่งใสหลักนิติธรรมและหลักคุณธรรมในขณะที่องค์ประกอบอย่างหลักความเสมอภาคหลักสนองตอบรับและหลักความคุ้มค่าอาจจะมีน้ำหนักไม่มากนักกับการบริหารจัดการของวัด

^{๑๓๙} ณดาจันทรสม, “การบริหารการเงินของวัดในประเทศไทย”, รายงานวิจัย, (คณะพัฒนาการเศรษฐกิจสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๕).

๙. การศึกษาความสอดคล้องของกฎหมายกฎระเบียบข้อบังคับที่มีอยู่พบว่ายังมีกรอบในการกำกับดูแลที่ขาดแนวทางในการปฏิบัติเพื่อให้ผู้บริหารวัดสามารถที่จะดำเนินการได้สอดคล้องตามหลักธรรมาภิบาลรวมถึงปัญหาอุปสรรคสำคัญของการบริหารจัดการทางการเงินให้สอดคล้องตามหลักธรรมาภิบาลคือการขาดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับการบริหารจัดการที่ดีและหลักการบริหารการเงินของผู้มีอำนาจหรือผู้ที่ได้รับมอบหมายให้ดำเนินการภายในวัด

พระครูปริยัติกิตติธำรง (ทองขาว กิตติธโร) ได้วิจัยเรื่อง “บทบาทพระสงฆ์และวัดในสังคมยุคปัจจุบัน” ผลการวิจัยพบว่า^{๓๔๐}

๑. พระสงฆ์ควรเป็นแบบอย่างที่ดีในเรื่องศีลธรรมและความประพฤติดีงามเพื่อปลูกศรัทธาให้เกิดขึ้นกับประชาชนในท้องถิ่นและการพัฒนาจิตใจของประชาชนการให้คำปรึกษาเกี่ยวกับปัญหาชีวิตในด้านต่างๆและการเป็นที่พึ่งทางใจให้ความร่มเย็นเป็นสุขทางจิตใจให้แก่ประชาชนในชุมชนและหมู่บ้าน

๒. พระสงฆ์ควรมีบทบาทในการศึกษาสั่งสอนเยาวชนด้านศีลธรรมในวัดหรือสถานศึกษาต่างๆของรัฐและเอกชนและส่งเสริมสนับสนุนการศึกษาของประชาชนและเยาวชนของสังคมแล้วนำสิ่งที่ศึกษามาถ่ายทอดให้กับประชาชนทำให้คนไม่ตกลบเป็นคนดีและมีความรับผิดชอบได้

๓. พระสงฆ์ควรเป็นนักเทศน์นักเผยแผ่ที่ดีเพื่อสามารถดึงดูดจิตใจของประชาชนให้ปฏิบัติตามหลักคำสั่งสอนได้ถูกต้องและให้การส่งเสริมสนับสนุนการพัฒนาชุมชนให้เป็นแผ่นดินธรรมแผ่นดินทองดังคำที่หลวงพ่อบุญทาสได้กล่าวไว้ว่า “ศีลธรรมไม่กลับมาโลกจะพินาศ”

๔. พระสงฆ์หรือเจ้าอาวาสหรือสมภารวัดควรพัฒนาตนเองในด้านความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรมเพื่อรู้เท่าทันกระแสโลกอันเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาสังคมในปัจจุบันและทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาผู้ประนีประนอมในสถานการณ์ต่างๆ

๕. พระสงฆ์ควรให้ความช่วยเหลือส่งเสริมสนับสนุนความสามัคคีในหมู่บ้านเป็นผู้นำชุมชนโดยช่วยขจัดความขัดแย้งในหมู่บ้านได้เพราะโดยส่วนมากชาวบ้านจะศรัทธาและเชื่อฟังพระสงฆ์ผู้ทรงศีลอยู่แล้ว

๖. พระสงฆ์ควรให้การสั่งสอนเทคนิคขั้นพื้นฐานแก่ชาวบ้านซึ่งสามารถเรียนรู้ได้จากวัด เช่นสถาปัตยกรรมการก่อสร้างการเป็นช่างไม้และฝีมือต่างๆ

๗. พระสงฆ์ควรเรียนรู้ด้านกฎหมายกฎระเบียบสงฆ์เป็นผู้นำในการพัฒนาและดำเนินโครงการต่างๆทำหน้าที่ช่วยวางแผนแนะนำและสนับสนุนส่งเสริมงานของชาวบ้านโครงการพัฒนาต่างๆของรัฐที่พระเป็นผู้ประสานงาน

๘. พระสงฆ์ควรเป็นผู้ให้มากกว่าผู้รับในที่นี้มีได้หมายความว่าเงินหรือวัตถุสิ่งของแต่หมายถึงด้านคำสอนและหลักธรรมต่างๆพระสงฆ์ควรให้การสงเคราะห์ชุมชนในด้านต่างๆ เช่นการจัดงานการกุศลงานมงคลงานอวมงคลงานสืบสานประเพณีวัฒนธรรมและการให้ที่พักอาศัยแก่คนเดินทางตามสมควร

^{๓๔๐} พระครูปริยัติกิตติธำรง (ทองขาวกิตติธโร), “บทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาสังคมยุคปัจจุบัน”, การศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑).

๙. พระสงฆ์ควรมีการรวมตัวหรือทำงานกันเป็นทีมและทำงานเชิงรุกมากกว่าเชิงรับซึ่งต้องได้รับการสนับสนุนจากเจ้าอาวาสและองค์กรของรัฐในเรื่องของงบประมาณและควรผลิตบุคลากรของศาสนาให้มีความเป็นผู้นำ

พระมหาศรณชัย มหาบุญโญ ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนาการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในยุคโลกาภิวัตน์” ผลการวิจัยพบว่า^{๑๔๑} การบริหารกิจการคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในยุคโลกาภิวัตน์จำนวน ๖ ด้านได้แก่ ๑) ด้านการปกครอง ในรูปแบบเดิมๆ มีการประชุมเพื่ออบรมพระสังฆาธิการตามมติมหาเถรสมาคม หรือการจัดหลักสูตรในระยะสั้นๆ เท่านั้น จึงมีองค์กรหรือสถาบันที่เป็นหน่วยงานรับผิดชอบ เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพมีการกระจายอำนาจ ประสานสร้างประโยชน์ สร้างเครือข่ายให้เกิดความร่วมมือทุกภาคส่วน ๒) ด้านการศึกษา มีการบริหารจัดการด้านการศึกษาที่ยังคงไว้ซึ่งพระธรรมวินัย แต่มีการศึกษาพระปริยัติธรรมสายสามัญ หรือการศึกษาในมหาวิทยาลัยมากขึ้น จึงควรให้ความสำคัญในด้านการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมบาลี ปรับปรุงกฎระเบียบการจัดการศึกษาให้เข้ากับยุคสมัย วางนโยบายให้ไปในทิศทางเดียวกัน เพื่อให้เกิดเอกภาพทางการศึกษา พร้อมสร้างแรงจูงใจให้เห็นความสำคัญในการเรียนบาลี เพื่อนำไปประพฤติปฏิบัติเป็นแบบอย่างที่ดีต่อไป ๓) ด้านการศึกษาสงเคราะห์ มีการบริหารจัดการทางด้านการศึกษาโดยมุ่งเน้นการสงเคราะห์ประชาชนให้ได้รับการศึกษาทางพระธรรมวินัย ควบคู่ไปกับการปฏิบัติ จึงควรสนับสนุนให้มีการศึกษาทางธรรมแก่เยาวชนและประชาชนทั่วไป ให้มีความรู้ในทางธรรมเพื่อปลูกฝังคุณธรรมให้แก่เยาวชนและประชาชนทั่วไป และควรมีการระดมความคิดในเบื้องต้นในระดับจังหวัด เพื่อศึกษาความสำคัญของปัญหาอุปสรรค จุดเด่น จุดด้อยของแต่ละจังหวัด และเป็นมติของจังหวัดแล้วนำมารวมความคิดเห็นเป็นระดับภาคต่อไป ๔) ด้านการเผยแผ่ มีการพัฒนาให้พระสังฆาธิการมีความก้าวหน้าในการเผยแผ่ และทักษะการใช้ภาษาของสมัยปัจจุบัน มีความพร้อมทั้งในการพูด เทศน์ การบรรยาย การเขียนและพิมพ์ตำราทางพระพุทธศาสนา และแต่งตำราทางวรรณคดี วรรณกรรม ตำราวิชาการ รวมถึงการมุ่งเน้นให้ประชาชนมีการนำไปปฏิบัติ ถือว่าเป็นการสั่งสอนในภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติที่ควบคู่กันไป จึงควรมีแผนระยะสั้น และแผนระยะยาวในการฝึกอบรมผู้นำสงฆ์ทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติ ด้วยการจัดให้มีการรับฟังนโยบาย หลักการเผยแผ่ และฝึกพูด เทศน์ บรรยาย และผลิตสื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในรูปแบบต่างๆ เพื่อที่จะได้ทำงานเผยแผ่เชิงรุกได้อย่างมีประสิทธิภาพ ๕) ด้านการสาธารณูปการ ในปัจจุบันมี ๒ รูปแบบคือ การพัฒนาตามกำลังศรัทธาของพุทธศาสนิกชน โดยไม่ได้มีการวางแผนเอาไว้ล่วงหน้า ซึ่งในปัจจุบันมีอยู่มาก และการพัฒนาโดยการศึกษา และวางแผนการก่อสร้างสิ่งต่างๆ ภายในวัดเพื่อให้เหมาะสมกับสถานที่ จึงควรมีการจัดทำแผนแม่บทในการพัฒนาวัด ศึกษารายละเอียดของงานสาธารณูปการ การบริหารจัดการวัดด้วยความโปร่งใส การบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ ครอบอนุรักษศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นรูปแบบการก่อสร้างความภูมิภาคตามความเหมาะสม ตามอัตลักษณ์ของพื้นที่นั้นๆ และต้องคำนึงถึงประโยชน์ใช้สอยต่างๆ กำลังความสามารถของเจ้าอาวาสในอนาคต น่าจะมีการระดมทุน หรือตั้งธนาคาร

^{๑๔๑}พระมหาศรณชัย มหาบุญโญ, "การพัฒนาการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในยุคโลกาภิวัตน์", วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, สาขารัฐประศาสนศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

พระพุทธศาสนา เพื่อเปิดโอกาสให้วัดเล็กๆ ที่มีการก่อสร้างแต่ขาดทุนทรัพย์ในการก่อสร้างให้ได้มีโอกาสได้กู้ยืมเพื่อการก่อสร้างสาธารณูปการของวัดให้มีประสิทธิภาพ และได้เกิดความเร็วในการก่อสร้าง เพื่อพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์รวมจิตใจของพุทธศาสนิกชน และศูนย์กลางทางการศึกษาและการพัฒนาของชุมชน ๖) ด้านการสาธารณสงเคราะห์ การดำเนินการเพื่อให้เป็นสาธารณประโยชน์ ปัจจุบันมีการช่วยเหลือประชาชนโดยอยู่บนพื้นฐานของจิตเมตตา พระสงฆ์จึงควรมีบทบาทด้านการแนะนำให้เกิดความคิดริเริ่มแก่ชาวบ้าน ในชุมชนมีอะไรที่จะทำให้เกิด ประโยชน์แก่ส่วนรวมโดยทำหน้าที่เหมาะสมกับบทบาท คำนึงถึงความเหมาะสมและกาละ เทศะ และไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย เป็นผู้ในการเสียสละ แสดงภาวะในการเป็นผู้นำที่มีอยู่ให้ประจักษ์แก่คณะสงฆ์และประชาชน ด้วยการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพไปสู่ยุคโลกาภิวัตน์

พระมหาเรณูศักดิ์ พิมพ์สกุล ได้วิจัยเรื่อง “รูปแบบการบริหารวัดในทศวรรษหน้า” ผลการวิจัยพบว่า^{๑๔๒} โครงสร้างการบริหารเน้นการบริหารแบบมีส่วนร่วมในรูปแบบของ คณะกรรมการและการกระจายอำนาจ การตรวจสอบรวมถึงมีไวยาวัจกรช่วยในกิจการสงฆ์ การกิจ ๖ ด้าน คือ ปกครองคณะสงฆ์ด้วยหลักธรรมวินัย บริหารแบบมีส่วนร่วมและทำงานเป็นทีม มีคณะกรรมการพิจารณาพระสงฆ์ทำผิดวินัย มีการปรับเปลี่ยนตำแหน่งเพื่อความเหมาะสม ปรับปรุงหลักสูตรและกระจายการศึกษา รวมทั้งจัดการศึกษาโดยภิกษุ สามเณร ต้องศึกษาทุกรูป จัดการศึกษา สงเคราะห์แก่เยาวชน มีการปรับปรุงหลักสูตรการพัฒนาภิกษุที่ทำหน้าที่ครูสอนโดยรัฐจัดงบประมาณอุดหนุน

พระรุ่งโรจน์ ชยานันโท (เทวินบูรานวงศ์) ได้วิจัยเรื่อง “กลยุทธ์การบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรม กรณีศึกษา สำนักปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานวัดมเหยงค์ อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” ผลการวิจัยพบว่า ในด้านบริหารจัดการ พบว่า ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ถ้าพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยจำแนกปัจจัยส่วนบุคคล ๗ ด้าน คือ เพศ อายุ ระดับการศึกษา วุฒิการศึกษาทางธรรม สถานภาพ อาชีพ และเหตุผลการเข้าร่วมโครงการปฏิบัติธรรม พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามที่มีเพศ อายุ ระดับการศึกษา วุฒิการศึกษาทางธรรม สถานภาพ อาชีพ และเหตุผลการเข้าร่วมโครงการปฏิบัติธรรม แตกต่างกัน มีความคิดเห็นเกี่ยวกับประสิทธิผลในการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรม วัดมเหยงค์ อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ไม่แตกต่างกัน^{๑๔๓}

พรเพ็ญ อยู่บำรุง ได้วิจัยเรื่อง “การบริหารจัดการศาสนศึกษาของสำนักศาสนศึกษา วิเวกธรรมประสิทธิ์วิทยา วัดธาตุ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น” ผลการวิจัยพบว่า วิธีการจัดการเรียนการสอนของสำนักศาสนศึกษาวิเวกธรรมประสิทธิ์วิทยาได้นำหลักทฤษฎีการจัดการศึกษาทั้ง ตะวันออกตามแนวพุทธและตะวันตกมาประยุกต์อย่างครบวงจร เพื่อพัฒนาผู้บริหารสถานศึกษา

^{๑๔๒} พระมหาเรณูศักดิ์ พิมพ์สกุล, “รูปแบบการบริหารวัดในทศวรรษหน้า”, วิทยานิพนธ์การบริหาร การศึกษาดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๕๐).

^{๑๔๓} พระรุ่งโรจน์ ชยานันโท (เทวินบูรานวงศ์), “กลยุทธ์การบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรม กรณีศึกษา สำนักปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานวัดมเหยงค์ อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา”, **หลักสูตรพุทธ ศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

ครูผู้สอน นักเรียน สื่อการเรียนการสอน ตลอดจนบริบทที่เกี่ยวข้องอื่นๆ การจัดสถานที่ศึกษาให้เหมาะสมแก่การเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพสูงสุด ในการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์จากอดีตจนถึงปัจจุบัน แบ่งออกเป็นส่วนใหญ่ๆ คือ หลักสูตรในการเรียนการสอน ซึ่งประกอบด้วยจุดมุ่งหมาย ความเหมาะสมของหลักสูตร วิธีดำเนินงาน การบริหารจัดการด้านการจัดการเรียนการสอน เช่น จุดประสงค์การเรียนรู้ วิธีการสอน ประเภทของพระปริยัติธรรม แบ่งออกเป็น ๓ หลัก (๑) แผนกธรรม (๒) แผนกบาลี (๓) แผนกสามัญ ก็ได้ปฏิบัติตามยุคสมัยเพื่อให้เหมาะสมแก่ผู้เรียนโดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญในการบริหารจัดการศึกษาทั้ง ๓ ประเภท โดยมีผลสัมฤทธิ์ในด้านพระปริยัติธรรมแผนกธรรม บาลีมากกว่าแผนกสามัญ^{๑๔๔}

กฤติยา โอวาท ได้วิจัยเรื่อง “การบริหารจัดการที่ก่อให้เกิดการทุจริตในสหกรณ์ภาคการเกษตร” ผลการวิจัยพบว่า การบริหารจัดการการสหกรณ์ขาดการวางแผนที่ดี การกำหนดแผนงานเป็นเพียงแผนกว้างๆ ในเรื่องการทำธุรกิจ ไม่มีการกำหนดขั้นตอนในการปฏิบัติงาน สหกรณ์มีเจ้าหน้าที่เพียงพอต่อการปฏิบัติงานแต่ไม่มีขั้นตอนในการปฏิบัติงาน และเจ้าหน้าที่ทุกคนสามารถทำงานในหน้าที่อื่นได้ โดยไม่มีการควบคุมซึ่งกันและกัน ขาดผู้นำที่มีความรู้ความสามารถทั้งฝ่ายบริหารและฝ่ายจัดการ ขาดการควบคุมที่ดีในด้านการเงินและบัญชี การควบคุมโดยงบประมาณ การควบคุมโดยการตรวจสอบ^{๑๔๕}

พระมหาสุทิน สุทิน ได้วิจัยเรื่อง “ประสิทธิภาพการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในเขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร” ผลการวิจัยพบว่า การบริหารมีความสำคัญต่อการดำเนินงานของวัดในอันที่จะพัฒนาให้เป็นระบบ สามารถส่งเสริมภิกษุ สามเณร ให้เป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ ประสพการณ์ ปฏิบัติตนอยู่ในกรอบของพระธรรมวินัย และสามารถเป็นแบบอย่างที่ดีต่อการพัฒนาชุมชนเป็นอย่างดี การบริหารวัดในปัจจุบันได้เปลี่ยนรูปแบบ ระบบ วิธีการ การสร้างระบบให้เหมาะสมกับผู้อยู่อาศัยในวัดนั้นๆ และสังคมโดยรอบ เพื่อให้การบริหารเป็นไปตามความหมายที่ว่า การปกครอง การดูแลรักษาหมู่คณะและการดำเนินงาน หรือการจัดการ กิจกรรมต่างๆ ของหมู่คณะ หรือองค์กรต่างๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปตามนโยบาย และวัตถุประสงค์ขององค์กรนั้นๆ ด้วยดีมีประสิทธิภาพ ประสิทธิภาพในการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในเขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร พบว่า ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๖๒ และเมื่อจำแนกเป็นรายด้าน พบว่า ด้านการปกครอง ด้านศึกษาสงเคราะห์ ด้านสาธารณูปการ มีประสิทธิภาพอยู่ในระดับมาก ส่วนด้านการศึกษา การเผยแผ่ และการสาธารณสงเคราะห์มีประสิทธิภาพอยู่ในระดับปานกลาง^{๑๔๖}

^{๑๔๔} พรเพ็ญ อยู่บำรุง, “การบริหารจัดการศาสนศึกษาของสำนักศาสนศึกษาวิเวกธรรมประสิทธิ์วิทยา วัดธาตุ อำเภอมือง จังหวัดขอนแก่น”, วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๔).

^{๑๔๕} กฤติยา โอวาท, “การบริหารจัดการที่ก่อให้เกิดการทุจริตในสหกรณ์ภาคการเกษตร”, รายงานการวิจัย, (กรมส่งเสริมสหกรณ์, ๒๕๔๗).

^{๑๔๖} พระมหาสุทิน สุทิน, “ประสิทธิภาพการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในเขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร”, ปริญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

พระมหาไกรวรรณ ปุณฺณขันธ ได้วิจัยเรื่อง “ความพึงพอใจของพระสงฆ์ต่อการบริหารจัดการโรงพยาบาลรัฐ” ผลการวิจัยพบว่า ระดับความพึงพอใจของพระสงฆ์ที่มีต่อการให้บริการในโรงพยาบาลของพระสงฆ์ สามเณร ด้วยระบบการให้บริการและด้านผู้ให้บริการตามหลักพรหมวิหาร ๔ มีระดับความพึงพอใจต่อการบริหารจัดการโรงพยาบาลสงฆ์ตามปัจจัยระบบการให้บริการภาพรวมอยู่ในระดับสูงเปรียบเทียบความพึงพอใจของพระสงฆ์ที่เป็นผู้ป่วยในและผู้ป่วยนอกด้านระบบการให้บริการโดยรวม มีความพึงพอใจไม่แตกต่างกัน เมื่อพิจารณารายละเอียด พบว่า มีความพึงพอใจแตกต่างกัน ประสิทธิภาพด้านบริหารจัดการในการให้บริการพระสงฆ์ของโรงพยาบาลสงฆ์จากหัวหน้าพยาบาลผู้ป่วยนอก และหัวหน้าการพยาบาลผู้ป่วยในมีแนวทางการปฏิบัติงาน เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพคล้ายคลึงกัน เริ่มจากต้องกำหนดแผนงาน ประเมินผลการทำงาน การติดต่อประสานงาน^{๑๔๗}

พระครูโสภณปริยัติคุณ (เสรี คุณวโร) ได้วิจัยเรื่อง “ประสิทธิภาพการบริหารจัดการวัดของพระสังฆาธิการในอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี” ผลการวิจัยพบว่า ประสิทธิภาพการบริหารจัดการวัดของพระสังฆาธิการในอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๖๔ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน แนวทางการพัฒนาพระสังฆาธิการควรดำเนินการก่อสร้างเสนาสนะเฉพาะที่จำเป็น เน้นการบูรณปฏิสังขรณ์ที่มุ่งรักษาศิลปะ วัฒนธรรม ที่อยู่ในโบราณสถานของวัด อันถือเป็นมรดกที่แสดงถึงเอกลักษณ์ของท้องถิ่น พระสังฆาธิการควรสนับสนุนการศึกษาแก่พระภิกษุ สามเณร ผู้บวชใหม่ ให้ได้รับความรู้ทางพระธรรมวินัย ข้อวัตรปฏิบัติ และเมื่อมีการประพาศิทธิพระธรรมวินัยหรือละเมิดกฎของวัด พึงใช้มาตรการลงโทษพระภิกษุ สามเณรที่ประพาศิทธิ ตามสมควรแก่โทษนั้น พระสังฆาธิการควรจัดตั้งกองทุน เพิ่มทุน และแจกทุนการศึกษาเพื่อสนับสนุนการศึกษาแก่พระภิกษุ สามเณร ตลอดจนเยาวชนในชุมชนอันเป็นที่ตั้งของวัดอย่างต่อเนื่อง โดยจัดสรรจากงบประมาณที่นำไปก่อสร้างเสนาสนะที่ไม่มีความจำเป็นใช้งาน และพระสังฆาธิการควรจัดบุคลากรฝ่ายคฤหัสถ์เข้ามาดูแลรับผิดชอบคลังพัสดุ โดยมีหน้าที่เป็นผู้ช่วยพระภิกษุที่คณะสงฆ์แต่งตั้งให้เป็นใหญ่ในการคลัง^{๑๔๘}

พระธนดล นาคพิพัฒน์ ได้วิจัยเรื่อง “การบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์” ผลการวิจัยพบว่า พระสังฆาธิการในจังหวัดบุรีรัมย์ มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า บทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในด้าน การปกครองอยู่ในระดับมาก ส่วนด้านศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์อยู่ในระดับปานกลาง ส่วนผลการเปรียบเทียบบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์ พบว่า พระสังฆาธิการที่มีอายุ ตำแหน่งพระสังฆาธิการ จำนวนพรรษา วุฒิการศึกษาทางสามัญ การศึกษาทางธรรม วุฒิการศึกษาทางเปรียญธรรม และ

^{๑๔๗} พระมหาไกรวรรณ ปุณฺณขันธ, “ความพึงพอใจของพระสงฆ์ต่อการบริหารจัดการโรงพยาบาลรัฐ”, **ปริญญาคุณปฏิบัณฑิต**, สาขาบริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๒).

^{๑๔๘} พระครูโสภณปริยัติคุณ (เสรี คุณวโร), “ประสิทธิภาพการบริหารจัดการวัดของพระสังฆาธิการในอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี”, **วิทยานิพนธ์การศึกษาคณะบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๔).

ประสบการณ์ในการปฏิบัติหน้าที่ของพระสังฆาธิการที่แตกต่างกัน มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไม่แตกต่างกัน^{๑๔๙}

ปรีชา กันธิยะ ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการบริหารโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรม” ผลการวิจัยพบว่า

๑. สภาพการบริหารโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรมประกอบด้วยปรัชญา คือ คุณธรรมนำความรู้ สร้างทักษะอาชีพ พัฒนาสังคม วิสัยทัศน์ คือ เสริมสร้างคุณธรรม ความรู้ พัฒนามาตรฐานอาชีพ อนุรักษ์สืบทอด ศาสนพิธี พัฒนาคนดีมีคุณธรรมและความสมานฉันท์ให้สังคมเป็นสุขตามหลักธรรมคำสอนทางศาสนาและปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในด้านพันธกิจมุ่งที่จะปลูกฝังและเสริมสร้างคุณธรรม จริยธรรม บุรณการระบบศาสนาวัฒนธรรม ร่วมกับระบบการศึกษาพัฒนาจิตใจและความสามารถให้เยาวชนร่วมพัฒนาสังคมและส่วนรวมและเป้าหมาย ร่วมกับระบบการศึกษาพัฒนาจิตใจและความสามารถให้เยาวชนร่วมพัฒนาสังคม และส่วนรวมและเป้าหมาย คือ การมุ่งที่จะพัฒนาส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม ศีลธรรม โดยอบรมปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมที่เด็กและเยาวชนสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน ส่วนมากเห็นว่าด้านปัญหาในการบริหารโรงเรียนพระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรมที่พึงประสงค์ ควรบริหารจัดการบุคลากรอย่างเหมาะสม ด้านข้อเสนอแนะต่อการบริหารโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรม ควรวางแผนร่วมกันทั้งผู้สนับสนุนและผู้รับผิดชอบ ด้านสภาพการจัดหลักสูตรและการสอนศีลธรรม ควรจัดการศึกษาหลักธรรมโดยใช้เทคนิคและวิธีการสอนในรูปแบบต่างๆ ด้านสภาพการนิเทศการสอน พระนิเทศน้อยโรงเรียนต้องการพระนิเทศโดยตรง ด้านสภาพการพัฒนาการสอนควรพัฒนาคุณภาพการบริหารโดยการอบรมด้านกระบวนการและแนวทางในการเรียนการสอนให้แก่พระสอนศีลธรรม ด้านสภาพการจัดสื่อการสอนยังขาดสื่อการสอนและงบประมาณในการจัดทำสื่อไม่เพียงพอ ด้านสภาพการจัดกิจกรรมควรจัดกิจกรรมอบรมคุณธรรมจริยธรรมในวันสำคัญทางศาสนา ด้านสภาพการบริหารงบประมาณ บริหารโดยเขตพื้นที่การศึกษาควรจัดงบประมาณให้เพียงพอ ด้านสภาพการประเมินผลประเมินทั้งการเรียนการสอนหลักสูตรและวิธีการสอน ด้วยสภาพการบริหารทั่วไป สภาพอาคารสถานที่มีความพร้อมและเหมาะสมควรจัดห้องจริยธรรมในโรงเรียน

๒. ผลการพัฒนารูปแบบการบริหารโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรมประกอบด้วย รูปแบบหลักของการบริหารแบบย่อยอีก ๑๒ รูปแบบ ดังนี้

- ๑) รูปแบบหลักการบริหารโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรม
- ๒) รูปแบบการบริหารงานวิชาการโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรมในโรงเรียน
- ๓) รูปแบบย่อยการบริหารงานวิชาการด้านการจัดการหลักสูตรของโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรมในโรงเรียน
- ๔) รูปแบบย่อยการบริหารงานวิชาการด้านการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรมในโรงเรียน

^{๑๔๙} พระธนดล นาคพิพัฒน์, “การบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑).

๕) รูปแบบย่อยการบริหารงานวิชาการด้านการจัดสื่ออุปกรณ์และเทคโนโลยีของโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรมในโรงเรียน

๖) รูปแบบย่อยการบริหารงานวิชาการด้านการนิเทศก์การศึกษาของโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรมในโรงเรียน

๗) รูปแบบย่อยการบริหารงานวิชาการด้านการวัดและประเมินผลผู้เรียนของโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรมในโรงเรียน

๘) รูปแบบการบริหารบุคคลของโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรมในโรงเรียน

๙) รูปแบบการบริหารงานการเงินของโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรมในโรงเรียน

๑๐) รูปแบบย่อยการบริหารงานทั่วไปด้านงานความสัมพันธ์โรงเรียนกับชุมชนของโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรมในโรงเรียน

๑๑) รูปแบบย่อยการบริหารงานทั่วไปด้านกิจกรรมนักเรียนของโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรมในโรงเรียน

๑๒) รูปแบบย่อยการบริหารงานทั่วไปด้านงานอาคารสถานที่ของโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรมในโรงเรียน^{๑๕๐}

บัณฑิต ฉัตรวิโรจน์ ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนาแบบการจัดการเรียนการสอนแบบจัดความรู้เพื่อเสริมสร้างสมรรถนะการสอนของนักศึกษาครู” ผลการวิจัยพบว่า

๑) ศึกษาสมรรถนะการสอนของนักศึกษาครู โดยรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างที่ประกอบด้วยนักศึกษาครูจำนวน ๙๖๐ คน และอาจารย์นิเทศจำนวน ๑๓๐ คน จากมหาวิทยาลัยราชภัฏ ๗ แห่ง โดยสุ่มตัวอย่างจากประชากรที่ประกอบด้วยนักศึกษาครูและอาจารย์นิเทศมหาวิทยาลัยราชภัฏทั่วประเทศ พบว่า สมรรถนะด้านการเตรียมการสอนและการวางแผนการสอน ด้านการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ และด้านการวัดผลประเมินผลการเรียน อยู่ในระดับปานกลาง ส่วนผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นอาจารย์นิเทศกับนักศึกษาครูเกี่ยวกับสมรรถนะการสอนของนักศึกษาครูทั้ง ๓ ด้าน พบว่า มีความแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

๒) พัฒนารูปแบบการจัดการเรียนการสอนแบบการจัดการความรู้ ซึ่งได้รับการประเมินความเหมาะสมโดยผู้เชี่ยวชาญที่ระดับมากที่สุด การเรียนรู้แนวสร้างสรรค์นิยม การนำความรู้ไปสู่การปฏิบัติ และการประเมินผลตามสภาพจริง

๓) การนำเสนอรูปแบบการจัดการเรียนการสอนแบบการจัดการความรู้ไปทดสอบกับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นนักศึกษาครู มหาวิทยาลัยราชภัฏ กำแพงเพชร ในรายวิชาพัฒนาความเป็นครูวิชาชีพ จำนวน ๖๐ คน กลุ่มทดสอบจำนวน ๓๐ คน และกลุ่มควบคุมจำนวน ๓๐ คน กลุ่มทดลองมี

^{๑๕๐} ปรีชา กันธิยะ, “การพัฒนาแบบการบริหารโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรม” วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, สาขาการบริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยสยาม, ๒๕๕๑).

ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนการสอนและสมรรถนะทางการสอนสูงกว่ากลุ่มควบคุม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕^{๑๕๑}

นริศว์ ประรามภ์ ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนาบทบาทการมีส่วนร่วมของนักเรียนในการจัดการเรียนการสอนระดับชั้นมัธยมศึกษา” ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการมีส่วนร่วมของนักเรียนในการจัดการเรียนการสอนในอดีต ครูเป็นผู้กำหนดการจัดการเรียนการสอนทั้งหมด โดยเริ่มตั้งแต่การวางแผนการสอนการดำเนินการสอน และการวัดผล ประเมินผล รูปแบบการมีส่วนร่วมของนักเรียนในการจัดการเรียนการสอนในปัจจุบันครูเป็นผู้กำหนดการจัดการเรียนการสอนเป็นส่วนใหญ่ นักเรียนมีส่วนร่วมในระหว่างดำเนินการทำกิจกรรมการเรียนการสอน รูปแบบการมีส่วนร่วมของนักเรียนในการจัดการเรียนการสอนในอนาคตมี ดังนี้ ทุกคนมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนในส่วนที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการวางแผนการสอนร่วมเสนอความต้องการร่วมกันค้นคว้าหาข้อมูลที่ต้องการเรียนมีการจัดการเรียนการสอนโดยเน้นนักเรียนเป็นสำคัญและมีการปรับเปลี่ยนบทบาทผลการพัฒนาบทบาทการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา พบว่า นักเรียนมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนทุกขั้นตอน ครูเปลี่ยนแปลงบทบาทผู้สอนมาเป็นผู้อำนวยความสะดวกและนักเรียนเปลี่ยนบทบาทมาเป็นผู้มีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอน ครูและนักเรียนมีความพึงพอใจในการจัดการเรียนการสอน ผลการสังเคราะห์การมีส่วนร่วมของนักเรียนในการจัดการเรียนการสอนที่ได้จากการพัฒนา มีองค์ประกอบดังนี้ การมีส่วนร่วมตัดสินใจร่วมวางแผน ร่วมกำหนดความต้องการ ร่วมปฏิบัติ เปลี่ยนแปลงบทบาทและร่วมประเมินผล^{๑๕๒}

ขาริณี ตรีวรัญญ์ ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนาสมรรถภาพการจัดการเรียนการสอนของครูประถมศึกษาตามแนวคิดการศึกษาผ่านบทเรียน” ผลการวิจัยพบว่า

๑) กระบวนการศึกษาผ่านบทเรียนที่พัฒนาขึ้นตามแนวคิดการศึกษาผ่านบทเรียนเป็นกระบวนการทำงานในการพัฒนาวิชาชีพของครูในบริบทการทำงานจริงของตนผ่านการทำงานกลุ่มแบบร่วมมือ รวมพลังอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง เพื่อพัฒนาการจัดการเรียนการสอนที่เน้นการพัฒนาการคิดและการเรียนรู้ของนักเรียน กระบวนการศึกษาผ่านบทเรียนมีขั้นตอนสำคัญ ๖ ขั้นตอนเป็นวงจร ได้แก่ (๑) กำหนดเป้าหมายการศึกษาผ่านบทเรียน (๒) การวางแผนบทเรียน (๓) การสอนและการสังเกตในชั้นเรียน (๔) การสืบสวนผลการปฏิบัติงาน (๕) การปรับปรุงแก้ไขบทเรียน และ (๖) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้

๒) การดำเนินงานตามกระบวนการศึกษาผ่านบทเรียนสามารถช่วยพัฒนาสมรรถภาพการจัดการเรียนการสอนของครูไทยในทุกด้าน ได้แก่ ด้านความรู้ความเข้าใจในการจัดการเรียนการสอน ด้านทักษะการคิดในการจัดการเรียนการสอน และด้านความสามารถในการทำงานแบบร่วมมือ

^{๑๕๑} บัณฑิต ฉัตรวิโรจน์, “การพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนการสอนแบบจัดความรู้เพื่อเสริมสร้างสมรรถนะการสอนของนักศึกษาครู”, **ปริญาญาคุศตรดุษฎีบัณฑิต**, สาขาวิชาอุดมศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐).

^{๑๕๒} นริศว์ ประรามภ์, “การพัฒนาบทบาทการมีส่วนร่วมของนักเรียนในการจัดการเรียนการสอนระดับชั้นมัธยมศึกษา”, **ปริญาญาวิตยาศตรดุษฎีบัณฑิต**, สาขาการวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ประยุกต์, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๘).

รวมพลัง โดยครุร่วมวิจัยมีการพัฒนาสมรรถภาพการจัดการเรียนการสอน ด้านความรู้ความเข้าใจในการจัดการเรียนการสอนมากที่สุด ครูผู้วิจัยประมาณร้อยละ ๕๐ มีการพัฒนาสมรรถภาพการจัดการเรียนการสอนมากกว่าครึ่งของจำนวนตัวบ่งชี้^{๑๕๓}

สรุปได้ว่า จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการ พระสังฆาธิการมีบทบาทสำคัญในการดำเนินการเรียนการสอนตามภาระหน้าที่โดยตำแหน่งการปกครองคณะสงฆ์สำหรับวัตถุประสงค์การจัดการศึกษาของพระสงฆ์เพื่อต้องการบูรณาการองค์ความรู้การจัดการเชิงพุทธ การพัฒนาผลประโยชน์ของนักเรียนเอง นักเรียนรู้จักตนเองมากขึ้น ปรับปรุงตนเองดีขึ้น มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่มากขึ้น มีจิตอาสาพัฒนาสังคมด้วยความเสียสละ มีความพยายามศึกษาวิชาความรู้ด้วยความอดทน ทำหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์ นอกจากนี้ พระสังฆาธิการเป็นผู้กำหนดวิสัยทัศน์พันธกิจ ภาระเปี่ยมในสำนักเรียนให้มีความชัดเจนตามกฎเกณฑ์ของแม่กองสนามหลวง เช่น การบริหารบุคคล การบริหารการเงิน การบริหารวัสดุอุปกรณ์ และการจัดการ สำหรับครู อาจารย์ รับภาระหน้าที่สำคัญในการสอนหนังสือแก่นักเรียนด้วยความเสียสละ เป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับกระบวนการเรียนการสอน ด้วยการส่งเสริมทักษะและประสบการณ์ให้แก่ นักเรียน

๒.๕.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม

พระมหาสุวรณ์ กระแสเทพ ได้วิจัยเรื่อง “การบริหารงานวิชาการโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กรุงเทพมหานคร” ผลการวิจัยพบว่า

๑. ผู้บริหารและผู้สอน มีความคิดเห็นเกี่ยวกับการบริหารงานวิชาการโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในด้านงานการสอนและกิจกรรมนักเรียน งานการวัดและการประเมินผลงานเกี่ยวกับสื่อการเรียนการสอน และงานส่งเสริมวิชาการมีการปฏิบัติอยู่ในระดับปานกลาง

๒. ผู้บริหารและผู้สอน มีความคิดเห็นเกี่ยวกับการบริหารงานวิชาการโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษารายด้านมีการปฏิบัติไม่แตกต่างกัน โรงเรียนขนาดเล็กและขนาดกลาง มีการปฏิบัติเกี่ยวกับการบริหารงานวิชาการไม่แตกต่างกัน^{๑๕๔}

พระนิมิต กลิ่นดอกแก้ว ได้วิจัยเรื่อง “สภาพและปัญหาการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรม แผนกบาลีของสำนักศาสนศึกษาในจังหวัดนครสวรรค์” ผลการวิจัยพบว่า

๑. สภาพการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ของสำนักศาสนศึกษาในจังหวัดนครสวรรค์ อยู่ในระดับมาก ส่วนปัญหาการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของสำนักศาสนศึกษาในจังหวัดนครสวรรค์ อยู่ในระดับปานกลาง

๒. การเปรียบเทียบสภาพและปัญหาการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรม แผนกบาลีของสำนักศาสนศึกษาในจังหวัดนครสวรรค์ พบว่า

^{๑๕๓} ชาริณี ตรีวิญญู, “การพัฒนาสมรรถภาพการจัดการเรียนการสอนของครูประถมศึกษาตามแนวคิดการศึกษาผ่านบทเรียน”, *ปริญาครุศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต*, สาขาวิชาหลักสูตรและการสอน, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐).

^{๑๕๔} พระมหาสุวรณ์ กระแสเทพ “การบริหารงานวิชาการโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กรุงเทพมหานคร”, *วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๕).

๒.๑ สภาพการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรม แผนกบาลีของสำนักศาสนศึกษาในจังหวัดนครสวรรค์ ๑) จำแนกตามสถานภาพในการปฏิบัติงาน ไม่แตกต่างกัน ๒) จำแนกตามวุฒิทางการศึกษาสูงสุดแผนกบาลีในภาพรวมไม่แตกต่างกัน ส่วนด้านกิจกรรมการเรียนการสอนแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ๓) จำแนกตามจำนวนปี/พรรษาที่บรรพชา/อุปสมบท แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ในภาพรวมและด้านกิจกรรมการเรียนการสอน ด้านปัจจัยที่สนับสนุนต่อการเรียนการสอน ๔) จำแนกตามสังกัดสำนักศาสนศึกษา แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ในภาพรวมและทุกรายด้าน ๕) จำแนกตามระยะเวลาที่ศึกษาในแต่ละชั้น แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ในภาพรวมและด้านหลักสูตร ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน ด้านปัจจัยที่สนับสนุนต่อการเรียนการสอน และด้านการประเมินผล และ ๖) จำแนกตามการสนับสนุนของเจ้าสำนักศาสนศึกษาเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอน แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ในภาพรวมและทุกรายด้าน

๒.๒ ปัญหาการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรม แผนกบาลีของสำนักศาสนศึกษาในจังหวัดนครสวรรค์ ๑) จำแนกตามสถานภาพในการปฏิบัติงาน ไม่แตกต่างกัน ๒) จำแนกตามวุฒิทางการศึกษาสูงสุดแผนกบาลี ไม่แตกต่างกัน ๓) จำแนกตามจำนวนปี/พรรษาที่บรรพชา/อุปสมบท ในภาพรวม ไม่แตกต่างกัน ส่วนด้านการประเมินผล แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ๔) จำแนกตามสังกัดสำนักศาสนศึกษา แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ในภาพรวม และด้านกิจกรรมการเรียนการสอน ด้านปัจจัยที่สนับสนุนต่อการเรียนการสอน และด้านการประเมินผล ๕) จำแนกตามระยะเวลาที่ศึกษาในแต่ละชั้น แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ในภาพรวมและด้านหลักสูตร ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน ด้านปัจจัยที่สนับสนุนต่อการเรียนการสอน และด้านการประเมินผล และ ๖) จำแนกตามการสนับสนุนของเจ้าสำนักศาสนศึกษาเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอน แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ในภาพรวมและด้านกิจกรรมการเรียนการสอน ด้านปัจจัยที่สนับสนุนต่อการเรียนการสอนและด้านการประเมินผล^{๑๕๕}

บุญหนา จิมนั่ง ได้วิจัยเรื่อง “การประเมินประสิทธิภาพการสอนของพระศีลธรรมในสถานศึกษา เขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๙” ผลการวิจัยพบว่า พระสอนศีลธรรมในสถานศึกษา เขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๙ มีประสิทธิภาพการสอนอยู่ในระดับดี เมื่อเปรียบเทียบประสิทธิภาพการสอนของพระสอนศีลธรรมกับตัวแปรอิสระ พบว่า พระสอนศีลธรรมที่มีอายุต่างกัน มีวุฒิการศึกษา แผนกธรรมต่างกัน มีวุฒิการศึกษาแผนกบาลีต่างกัน มีประสิทธิภาพการสอนศีลธรรมแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ ๐.๐๕ ความพึงพอใจต่อพฤติกรรมของนักเรียนหลังจากมีพระสอนศีลธรรมอยู่ในระดับดีเพียงร้อยละ ๕๓.๓ ปัจจัยที่มีผลต่อประสิทธิภาพการสอนศีลธรรม พบว่า ระยะเวลาที่

^{๑๕๕} พระนิมิต กลั่นดอกแก้ว, “สภาพและปัญหาการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรม แผนกบาลีของสำนักศาสนศึกษาในจังหวัดนครสวรรค์”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต, สาขาการบริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี, ๒๕๔๙).

สอนระดับความพึงพอใจต่อพฤติกรรมของนักเรียนจำนวนชั่วโมงสอน จำนวนนักเรียนมีความสัมพันธ์กับประสิทธิภาพการสอนในเชิงบวก^{๑๕๖}

บุรทิน ขำภีรัฐ ได้วิจัยเรื่อง “สภาพและปัญหาของการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ในสำนักเรียนส่วนกลาง” ผลการวิจัยพบว่า การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี เริ่มมีเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๔ โดยพื้นฐานมาจากการศึกษาพระไตรปิฎกและการศึกษาภาษาบาลี มีเป้าหมายของการศึกษา เพื่อให้พระภิกษุสามเณรมีความรู้ความเข้าใจในภาษาบาลี เพื่อให้สามารถศึกษาพระไตรปิฎกให้เข้าใจ และเป้าหมายอันดับรอง คือ เพื่อเป็นพื้นฐานการศึกษาในระดับสูงขึ้น สภาพของหลักสูตร ผู้บริหาร และผู้เรียนมีความเห็นว่ามีความเหมาะสมครอบคลุมเป้าหมายของการศึกษา ส่วนผู้สอนมีความเห็นว่าเนื้อหาไม่ทันสมัยไม่สอดคล้องกับสังคมยุคโลกาภิวัตน์ สภาพการบริหารทั้งผู้บริหารและผู้สอนมีความเห็นว่า มีการกำหนดขั้นตอนการวางแผนการดำเนินงานไว้ชัดเจนสภาพของงบประมาณ ผู้บริหารเห็นว่าไม่เพียงพอและงบประมาณส่วนใหญ่ได้มาจากสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ สภาพของอาคารสถานที่ ผู้บริหาร ผู้สอน และผู้เรียน เห็นว่ามีเพียงพอสภาพของการเรียนการสอน ผู้บริหารและผู้สอนมีความเห็นว่า ผู้สอนส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน และวิธีการสอนที่ผู้ใช่มากที่สุดคือ อธิบายและให้จด สภาพของสื่อ ผู้บริหารและผู้สอนพบว่า มีไม่เพียงพอ สภาพการวัดและการประเมินผล ทั้งผู้บริหารและผู้เรียนตอบว่า มีการวัดและประเมินผลทั้งระหว่างเรียนกับผู้สอนที่วัดและเมื่อสิ้นปีตอนสอบบาลีสนามหลวง ด้านปัญหาของการศึกษา พบว่า ด้านที่ผู้เรียนเห็นว่าเป็นปัญหามากที่สุดคือ เนื้อหาวิชาของบาลีเรียนเข้าใจยาก ด้านผู้สอนเห็นว่าปัญหามากคือ งบประมาณมีไม่เพียงพอและหน่วยงานราชการไม่ให้การสนับสนุนด้านงบประมาณอย่างจริงจัง ด้านผู้สอนและผู้เรียนเห็นว่าปัญหามากคือ การเรียนการสอนที่ใช้วิธีท่องจำ และด้านที่ผู้บริหารและผู้สอนเห็นว่าเป็นปัญหามากคือ ประชาชนทั่วไปมองไม่สำคัญและประโยชน์ของการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ส่วนด้านที่ทั้งผู้บริหารผู้สอนและผู้เรียน เห็นว่าเป็นปัญหามากคือ มีผู้เรียนสอบตก ด้านความต้องการทางการศึกษาของผู้เรียน พบว่า ส่วนใหญ่มีความต้องการศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษาในมหาวิทยาลัยทั่วๆ ไป รองลงมาคือ ศึกษาความรู้เฉพาะด้าน เช่น ภาษา คอมพิวเตอร์ เป็นต้น และต้องการศึกษาต่อในมหาวิทยาลัยสงฆ์ จึงควรมีการเพิ่มงบประมาณ การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลีให้เพียงพอกับความจำเป็น ผู้สอน ส่วนใหญ่มีความเห็นว่า การเรียนการสอนควรเน้นความเข้าใจมากกว่าการจำและผู้เรียนส่วนใหญ่มีความเห็นว่า การวัดและการประเมินผลควรมีการสอบซ่อม^{๑๕๗}

สมชาย ไมตรี ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาของพระสงฆ์ในประเทศไทย : กรณีศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี” ผลการวิจัยพบว่า การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ในปัจจุบัน มีรูปแบบและพื้นฐานการจัดการศึกษามาตั้งแต่ครั้งสมัยรัชกาลที่ ๒ คือ เป็นการศึกษาที่เน้นการสอบวัดผล

^{๑๕๖} บุญหนา จิมาโนง, “การประเมินประสิทธิภาพการสอนของพระสอนศีลธรรมในสถานศึกษาเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค๙”. **รายงานการวิจัย**, (กรุงเทพมหานคร : โครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑).

^{๑๕๗} บุรทิน ขำภีรัฐ, “สภาพและปัญหาของการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ในสำนักเรียนส่วนกลาง”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาคุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐).

ความรู้ หรือที่เรียกว่าสอบบาลีสนามหลวงเป็นหลัก โดยมีแม่กองบาลีสนามหลวง เป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการจัดการสอบพร้อมกันทั่วประเทศ ส่วนการเรียนการสอนนั้น จะอยู่ที่ผู้เรียนหรือแต่ละสำนักเรียนจะดำเนินการโดยมีเจ้าสำนักเรียนเป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการทั้งการเรียนการสอนการจัดการเรื่องสถานที่ อุปกรณ์การเรียนการสอน ผู้สอน และงบประมาณในการดำเนินการ สำหรับการศึกษาความคิดเห็นของผู้ตอบแบบสอบถามนั้น ประเด็นที่ว่าด้วยความคิดเห็นต่อระบบการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี พบว่า โดยภาพรวมแล้ว ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่หรือร้อยละ ๖๘.๙ ตอบว่า ระบบการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลีปัจจุบันยังไม่เหมาะสมอยู่ในระดับปานกลาง แต่เมื่อสอบถามความคิดเห็น ในการปรับปรุงระบบการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี กลับพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่หรือร้อยละ ๘๓.๔ มีความเห็นด้วยที่จะให้มีการปรับปรุงระบบการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลีซึ่งการที่ความคิดเห็น ๒ ประเด็น ดังกล่าว ไม่ค่อยมีความสอดคล้องกันนั้นเป็นเพราะความรู้สึกที่ขัดแย้งกันของความเชื่อในเรื่องศาสนาและประเพณี ซึ่งเป็นความเชื่อในเชิงอนุรักษ์กับความต้องการในการเปลี่ยนแปลง เมื่อพิจารณาการศึกษาระบบอื่น ที่เจริญก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็ว ในขณะที่การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ยังคงรักษารูปแบบการศึกษาเดิมอย่างไม่เปลี่ยนแปลงและปัญหาในเรื่องการจัดการเรียนการสอน การสอบ ประกอบกับสถิติของผู้บวชเรียนในปัจจุบันที่เริ่มจะลดลงก็คงจะถึงจุดที่คณะสงฆ์จะตัดสินใจในการปรับปรุงระบบการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลีเพื่อให้การศึกษาระบบนี้คงอยู่และแพร่หลายมากยิ่งขึ้น^{๑๕๘}

สุรัชย์ ชัยน ได้วิจัยเรื่อง “การประเมินการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์จังหวัดลำพูน” ผลการวิจัยพบว่า ๑) ความต้องการของหน่วยงานและผู้เกี่ยวข้องกับการศาสนา การจัดการศึกษาด้านพระปริยัติธรรมยังไม่เป็นไปตามความต้องการของหน่วยงาน และผู้เกี่ยวข้องกับการศึกษาเท่าที่ควร ๒) ความเหมาะสมของปัจจัยพื้นฐานในการจัดการศึกษาด้านพระปริยัติธรรมในด้านปัจจัยพื้นฐานในการจัดการศึกษายังมีความเหมาะสมน้อย โดยเฉพาะด้านอาหารสถานที่ การจัดการ วัสดุอุปกรณ์ และงบประมาณ ปรากฏว่ายังไม่สอดคล้องกับเกณฑ์เท่าที่ควร ๓) ความเหมาะสมของกระบวนการจัดการศึกษาด้านพระปริยัติธรรมในด้านกระบวนการจัดการศึกษาอยู่ในสภาพที่ไม่เหมาะสมทั้ง ๓ ด้าน คือ (๑) การบริหารและบริหารการศึกษา (๒) การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน (๓) การวัดและประเมินผลการศึกษา

ผลการจัดการศึกษาด้านพระปริยัติธรรมแยกเป็นดังนี้

(๑.๑) สภาพการจัดการศึกษาด้านพระปริยัติธรรมในสภาพการจัดการศึกษา ยังมีความเหมาะสมน้อย การจัดการศึกษายังไม่ทั่วถึงคุณภาพการศึกษายังไม่เป็นไปตามเกณฑ์ที่กำหนด

(๑.๒) สภาพผลข้างเคียง ผลกระทบ ปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะในการดำเนินงานจัดการศึกษาด้านพระปริยัติธรรม ทำให้เกิดผลข้างเคียงหรือผลกระทบต่อหน่วยงานและผู้เกี่ยวข้องกับการศาสนาเป็นไปในทางที่ติมากกว่าในทางที่ดี การดำเนินงานจัดการศึกษามีปัญหาและอุปสรรคทั้งด้านสภาพแวดล้อม ปัจจัยพื้นฐานกระบวนการและผลการจัดการศึกษาด้านพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์จังหวัดลำพูนควรได้รับการพัฒนา ปรับปรุง เปลี่ยนแปลงหรือแก้ไขในแนวทางการดำเนินงานจัด

^{๑๕๘} สมชาย ไมตรี, “การศึกษาของพระสงฆ์ในประเทศไทย : กรณีศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี”, วิทยานิพนธ์ปริญญาสุภานุศาสตรบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๑).

การศึกษาพระปริยัติธรรมต่อไป โดยผู้วิจัย ได้สรุปว่า การจัดการศึกษาสำหรับพระภิกษุและสามเณร ในจังหวัดลำพูน ได้ผลสัมฤทธิ์ต่ำกว่าเกณฑ์กำหนดไว้ โดยเฉพาะเรื่องของกระบวนการจัดการศึกษา ถือได้ว่าควรมีการปรับปรุงอย่างรีบด่วนและมีหลักเกณฑ์ต่อไป ส่วนด้านอื่นๆ ก็ยังถือไม่ได้ว่าบรรลุผล เป็นที่น่าพอใจ ตรงข้ามมีความจำเป็นที่ต้องได้รับการแก้ไขในอันดับต่อไป^{๑๕๙}

สวัสดี เปี่ยมลัม ได้วิจัยเรื่อง “สภาพและการแสวงหาความรู้ของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน : ศึกษากรณีอำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์” ผลการวิจัยพบว่า

๑. สถานภาพของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบันของอำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์ เป็นวัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา สถานภาพของพระสงฆ์ส่วนใหญ่เป็นพระสงฆ์ที่มีอายุตั้งแต่ ๖๐ ปีขึ้นไป มีภูมิภาคที่เกิดในภาคเหนือ บิดาและมารดามีอาชีพทำนา มีสถานภาพเป็นพระภิกษุ มีจำนวนพรรษาระหว่าง ๒-๙ พรรษา สาเหตุที่มาจำพรรษาเพราะศึกษาพระธรรมวินัยและศึกษาหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาจบระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ ไม่ได้จบการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและพระปริยัติธรรม แผนกบาลี มีสถานภาพเป็นพระลูกวัดและยังไม่ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์

๒. วิธีการแสวงหาความรู้ของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน พบว่า ส่วนใหญ่เป็นพระสงฆ์ที่ไม่ได้ศึกษาพระปริยัติธรรม และที่ศึกษาพระปริยัติธรรมมีส่วนน้อย พระสงฆ์ที่ศึกษาพระปริยัติธรรม ส่วนใหญ่ศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี มีส่วนน้อย ผู้ที่กำลังศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ส่วนใหญ่กำลังศึกษานักธรรมชั้นตรี ที่กำลังศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ส่วนใหญ่กำลังศึกษาบาลีประโยค ๑-๒ พระสงฆ์ส่วนใหญ่ไม่ได้ศึกษาสายสามัญที่ศึกษาสายสามัญมีน้อย ผู้ที่กำลังศึกษาสายสามัญส่วนใหญ่ศึกษาอยู่ในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย พระสงฆ์แสวงหาความรู้จากการอ่านหนังสือพิมพ์รายวัน อ่านวารสารทางด้านธรรม อ่านเอกสารต่างๆ ของทางโลก ศึกษาตำราแพทย์แผนโบราณ มีค่าใช้จ่ายในการแสวงหาความรู้ได้มาจากกรณีประกอบพิธีกรรมสงฆ์ประมาณเดือนละ ๕๐๐ บาท วัดไม่มีห้องสมุดและมีหนังสือไม่เพียงพอ วัดส่งเสริมสนับสนุนการแสวงหาความรู้ในระดับปานกลางวัดไม่ได้จัดทุนการศึกษาให้พระสงฆ์ต้องการให้รัฐจัดเงินงบประมาณเป็นค่าใช้จ่าย ในการแสวงหาความรู้พระสงฆ์ส่วนใหญ่นำความรู้ ไปใช้ประโยชน์ในการเผยแผร่ให้พุทธศาสนิกชนทราบและนำไปปฏิบัติ มีการกิจประจำวันในการปฏิบัติธรรม/เทศน์^{๑๖๐}

นิคม สมบุตร ได้วิจัยเรื่อง “สภาพการวางแผนพัฒนาโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาในจังหวัดลำพูน” ผลการวิจัยพบว่า ความรู้ของผู้บริหารโรงเรียน พบว่า ทุกกลุ่มมีความรู้ต่ำอยู่ในระดับที่ควรปรับปรุง โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้บริหารโรงเรียนที่ดำรงตำแหน่งผู้ช่วยครูใหญ่เป็นกลุ่มที่ควรได้รับการปรับปรุงมากที่สุด สำหรับสภาพการปฏิบัติการวางแผนโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาในจังหวัดลำพูน พบว่าขั้นเตรียมการวางแผนและขั้นตอน ลงมือปฏิบัติตามแผนมี

^{๑๕๙} สุรัช ชัยน, “การประเมินการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์จังหวัดลำพูน”, วิทยานิพนธ์ปริญญาคุุณบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๐).

^{๑๖๐} สวัสดี เปี่ยมลัม, “สภาพและการแสวงหาความรู้ของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน : ศึกษากรณีอำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์”, วิทยานิพนธ์ปริญญาคุุณบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๔๑).

การปฏิบัติอยู่ในระดับบางส่วนขึ้นการวางแผน และขึ้นติดตามและประเมินผล มีการปฏิบัติอยู่ในระดับกลาง^{๑๖๑}

มงคล สิทธิหล่อ ได้วิจัยเรื่อง “การจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาในจังหวัดเชียงราย” ผลการวิจัยพบว่า ความพร้อมในการจัดการศึกษา ด้านบุคลากร มีความเพียงพอในเชิงปริมาณ แต่ขาดแคลนในเชิงคุณภาพ ด้านอาคารสถานที่มีเพียงพอ ส่วนสภาพการบริหารโรงเรียน ด้านการวางแผน ด้านการจัดองค์กร ด้านการประสานงาน และด้านการควบคุมงาน โรงเรียน ได้ดำเนินการครอบคลุมทุกด้าน แต่ยังไม่สมบูรณ์ โดยเฉพาะในโครงสร้างการบริหารยังไม่สอดคล้องกับลักษณะเฉพาะของการจัดการศึกษาสำหรับพระสงฆ์ สำหรับสภาพการจัดการเรียนการสอนโรงเรียนได้ดำเนินการด้านการวางแผนการสอน ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน และด้านวัดผลประเมินผล ตามสภาพที่สามารถทำได้ ยกเว้นด้านสื่อและนวัตกรรมโรงเรียนดำเนินการน้อยได้แก่ การใช้เทคนิคการสอนที่หลากหลาย นอกจากนั้นโรงเรียนยังได้รับการสนับสนุนการนิเทศจากหน่วยภายนอกน้อยเกินไป^{๑๖๒}

สรุปได้ว่า จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวกับการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม คือ พระสังฆาธิการเป็นผู้มีภาระหน้าที่ที่สำคัญในการดำเนินการจัดการเรียนการสอนตามกฎระเบียบของสำนักเรียนให้สอดคล้องตามวิสัยทัศน์ พันธกิจ และตามกฎเกณฑ์ของแม่กองบาลีสนามหลวง โดยกำหนดให้แต่ละสำนักเรียนมีการจัดการ เช่น การวางแผน การจัดองค์การ การบริหารบุคคล การอำนวยการ และการควบคุม นอกจากนี้ บุคลากรในสำนักเรียนมีความสำคัญต่อกระบวนการจัดการศึกษา ดังนี้

๑. ผู้บริหารหรือเจ้าสำนักเรียน เป็นผู้มียุทธศาสตร์สำคัญในการดำเนินการจัดการเรียนการสอนในสำนักเรียน โดยเป็นภาระหน้าที่ตามการปกครองคณะสงฆ์ เจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส เป็นพระสังฆาธิการ มีหน้าที่ดูแลจัดการศึกษาในสำนักเรียนในแต่ละวัดให้เป็นไปอย่างถูกต้องตามกฎระเบียบของสำนักเรียน ถูกต้องตามกฎเกณฑ์ของแม่กองบาลีสนามหลวง เช่น การกำหนดปัจจัยนำเข้าคือ ครูอาจารย์ และนักเรียน (INPUT) กระบวนการบริหารบุคคล การบริหารการเงิน การบริหารวัสดุอุปกรณ์ และการจัดการ (PROCESS) กำหนดปัจจัยนำออก คือ ได้ครูอาจารย์ตามเกณฑ์ นักเรียนสอบได้ตามเกณฑ์ (OUTPUT)

๒. ครูหรืออาจารย์ผู้สอน เป็นผู้สนับสนุน ส่งเสริมพัฒนาเยาวชนโดยการให้การศึกษาที่มีคุณภาพ ให้ความรู้วิชาตามหลักสูตรบาลีสนามหลวง ครูเป็นผู้มีบทบาทสำคัญไม่ว่าจะจัดการสอนโดยวิธีใด ครูต้องมีการวางแผนและเตรียมการสอนเป็นอย่างดี ไม่ละทิ้งนักเรียน มีการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรเพื่อให้นักเรียนเข้าใจในบทเรียนยิ่งขึ้น นอกจากการสอนวิชาความรู้แล้ว ครูยังมีบทบาทในการสอนให้นักเรียนมีความคิดสร้างสรรค์ รู้จักคิดเป็น แก้ไขปัญหาเป็น เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมปัจจุบันได้อย่างเหมาะสม มีความสุขตามควรแก่อัตภาพ มีการประพฤติตนให้เป็นแบบอย่างที่ดี

^{๑๖๑} นิคม สมบุตร, “สภาพการวางแผนพัฒนาโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาในจังหวัดลำพูน”, วิทยานิพนธ์ปริญญาคุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๐).

^{๑๖๒} มงคล สิทธิหล่อ, “การจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาในจังหวัดเชียงราย”, วิทยานิพนธ์ปริญญาคุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๕).

แก่ศิษย์ มีศีลธรรม มีความเมตตากรุณาเอื้ออาทรต่อความเป็นอยู่ของศิษย์ คอยช่วยเหลือเมื่อศิษย์มีปัญหา มีความอดทนและเสียสละ ตั้งใจทำหน้าที่ความเป็นครูเพื่อสร้างปัญญาให้นักเรียนด้วยความภาคภูมิใจ

๓. นักเรียน มีหน้าที่เรียนหนังสือควรจะขยันมาเรียนอย่างสม่ำเสมอ ต้องรู้บทบาทของตนเองว่า เมื่ออยู่ในห้องเรียนคือนักเรียน ต้องรับผิดชอบงานที่อาจารย์มอบหมาย ควรทำเต็มความสามารถ และเสร็จตามกำหนด รู้จักแบ่งเวลาการเรียนกับการทำกิจกรรม รู้จักเตรียมความพร้อม ควรจะเตรียมตัวให้พร้อมทั้งเรื่องอุปกรณ์และจิตใจ เพื่อที่จะนำมาใช้ในการรับความรู้จากการเรียน

๔. บุคลากร มีหน้าที่จัดทำแผนการพัฒนางานในสำนักเรียน ควบคุมจัดทำสถิติและรายงานเกี่ยวกับการลงเวลาปฏิบัติการและการลาของบุคลากรในสำนักเรียน อำนวยความสะดวกแก่ครูอาจารย์นักเรียนในสำนักเรียน ประสานงานและให้ความร่วมมือกับหน่วยงานต่างๆ ทั้งภายในและภายนอกสำนักเรียน ดูแลบำรุงรักษารับผิดชอบทรัพย์สินของสำนักเรียน ปฏิบัติงานอื่นๆ ตามที่ได้รับมอบหมาย เสนอโครงการและรายงานผลการปฏิบัติงานตามขั้นตอน

สรุปได้ว่า จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการ พระสังฆาธิการมีบทบาทสำคัญในการดำเนินการเรียนการสอนตามภาระหน้าที่โดยตำแหน่งการปกครองคณะสงฆ์ สำหรับวัตถุประสงค์การจัดการศึกษาของพระสงฆ์เพื่อต้องการบูรณาการองค์ความรู้การจัดการเชิงพุทธ การพัฒนาผลประโยชน์ของนักเรียนเอง นักเรียนรู้จักตนเองมากขึ้น ปรับปรุงตนเองดีขึ้น มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่มากขึ้น มีจิตอาสาพัฒนาสังคมด้วยความเสียสละ มีความพยายามศึกษาวิชาความรู้ด้วยความอดทน ทำหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์ นอกจากนี้ พระสังฆาธิการเป็นผู้กำหนดวิสัยทัศน์ พันธกิจ กฎระเบียบในสำนักเรียนให้มีความชัดเจนตามกฎเกณฑ์ของแม่กองสนามหลวง เช่น การบริหารบุคคล การบริหารการเงิน การบริหารวัสดุอุปกรณ์ และการจัดการ สำหรับครู อาจารย์ รับภาระหน้าที่สำคัญในการสอนหนังสือแก่นักเรียนด้วยความเสียสละ เป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับกระบวนการเรียนการสอน ด้วยการส่งเสริมทักษะและประสบการณ์ให้นักเรียน

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้ประมวลผลสรุปได้ ดังนี้

ตารางที่ ๒.๑๘ สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

นักวิจัย	แนวคิดหลัก
กนกวรรณ โกมลิตีพงศ์, ๒๕๕๐	ได้วิจัยเรื่อง “การบริหารกิจการของคณะสงฆ์จีนนิกายในประเทศไทย” ผลการวิจัยพบว่า การสงเคราะห์มีแนวทางแตกต่างกัน เป็นกิจกรรมที่ไม่เป็นทางการ และไม่มีกำหนดการเป็นที่แน่นอน แต่กำหนดเป็นครั้งคราวโดยเจ้าอาวาสสั่งการให้ผู้ใต้บังคับบัญชาไปดำเนินการ เมื่อเสร็จงานก็เป็นอันจบ
กฤติยา โอวาท, ๒๕๔๗	ได้วิจัยเรื่อง “การบริหารจัดการที่ก่อให้เกิดการทุจริตในสหกรณ์ภาคการเกษตร” ผลการวิจัยพบว่า การบริหารจัดการการสหกรณ์ขาดการวางแผนที่ดี การกำหนดแผนงานเป็นเพียงแผนกว้างๆ ในเรื่องการทำธุรกิจ ไม่มีการกำหนดขั้นตอนในการปฏิบัติงาน สหกรณ์มีเจ้าหน้าที่เพียงพอต่อการปฏิบัติงานแต่ไม่มีขั้นตอนในการปฏิบัติงาน
ชาโรณี ตรีวรวิญญู, ๒๕๕๐	ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนาสมรรถภาพการจัดการเรียนการสอนของครูประถมศึกษาตามแนวคิดการศึกษาผ่านบทเรียน” ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการศึกษาผ่านบทเรียนที่พัฒนาขึ้นตามแนวคิดการศึกษาผ่านบทเรียนเป็นกระบวนการทำงานในการพัฒนาวิชาชีพของครูในบริบทการทำงานจริงของตนผ่านการทำงานกลุ่มแบบร่วมมือ รวมพลังอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง
นริศว์ ปรากรมภ์, ๒๕๔๘	ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนาบทบาทการมีส่วนร่วมของนักเรียนในการจัดการเรียนการสอนระดับชั้นมัธยมศึกษา” ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการมีส่วนร่วมของนักเรียนในการจัดการเรียนการสอนในอดีต ครูเป็นผู้กำหนดการจัดการเรียนการสอนทั้งหมด โดยเริ่มตั้งแต่การวางแผนการสอนการดำเนินการสอน และการวัดผล ประเมินผล
พระครูปริยัติกิตติธำรง (ทองขาว กิตติธโร), ๒๕๕๑	ได้วิจัยเรื่อง “บทบาทพระสงฆ์และวัดในสังคมยุคปัจจุบัน” ผลการวิจัยพบว่า พระสงฆ์ควรเป็นแบบอย่างที่ดีในเรื่องศีลธรรมและความประพฤติดีงามเพื่อปลูกศรัทธาให้เกิดขึ้นกับประชาชนในท้องถิ่นและการพัฒนาจิตใจของประชาชนการให้คำปรึกษาเกี่ยวกับปัญหาชีวิตในด้านต่างๆ
พระมหาสุทิน สุทินโน, ๒๕๕๖	ได้วิจัยเรื่อง “ประสิทธิภาพการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในเขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร” ผลการวิจัยพบว่า การบริหารมีความสำคัญต่อการดำเนินงานของวัดในอันที่จะพัฒนาให้เป็นระบบ สามารถส่งเสริมภิกษุสามเณร ให้เป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ ประสพการณ์ ปฏิบัติตนอยู่ในกรอบของพระธรรมวินัย

ตารางที่ ๒.๑๘ (ต่อ)

นักวิจัย	แนวคิดหลัก
พระมหาไกรวรรณ ปุณ ขันธ, ๒๕๕๒	ได้วิจัยเรื่อง “ความพึงพอใจของพระสงฆ์ต่อการบริหารจัดการ โรงพยาบาลรัฐ” ผลการวิจัยพบว่า ระดับความพึงพอใจของพระสงฆ์ที่มี ต่อการให้บริการในโรงพยาบาลของพระสงฆ์ สามเณร ด้วยระบบการ ให้บริการและด้านผู้ให้บริการตามหลักพรหมวิหาร ๔ มีระดับความพึง พอใจต่อการบริหารจัดการโรงพยาบาลสงฆ์
ส บ พัน ธิ์ ชิตานนท์, ๒๕๕๑	ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนาสมรรถนะที่จำเป็นของผู้ตรวจสอบอาคาร” ผลการวิจัยพบว่า การประเมินหลักสูตรอบรมของผู้ตรวจสอบมี ๔ ด้าน ได้แก่ ๑) ด้านความรู้ ๒) ด้านทักษะ สร้างทีมงาน ๓) ด้านคุณลักษณะ ส่วนตัว ความมีจรรยาบรรณในอาชีพ และ ๔) ด้านลักษณะนิสัย
บัณฑิต ฉัตรวิโรจน์, ๒๕๕๐	ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนการสอนแบบจัดความรู้ เพื่อเสริมสร้างสมรรถนะการสอนของนักศึกษาครู” ผลการวิจัยพบว่า ๑) ศึกษาสมรรถนะการสอนของนักศึกษาครู โดยรวบรวมข้อมูลจากกลุ่ม ตัวอย่างที่ประกอบด้วยนักศึกษาครูจำนวน ๙๖๐ คน และอาจารย์ นิเทศจำนวน ๑๓๐ คน จากมหาวิทยาลัยราชภัฏ ๗ แห่ง
พรเพ็ญ อยู่บำรุง, ๒๕๕๔	ได้วิจัยเรื่อง “การบริหารจัดการศาสนศึกษาของสำนักศาสนศึกษาวิเวก ธรรมประสิทธิ์วิทยา วัดธาตุ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น” ผลการวิจัย พบว่า วิธีการจัดการเรียนการสอนของสำนักศาสนศึกษาวิเวกธรรม ประสิทธิ์วิทยาได้นำหลักทฤษฎีการจัดการศึกษาทั้งตะวันออกตามแนว พุทธและตะวันตกมาประยุกต์อย่างครบวงจร
วีรภัทร ภัทรกุล, ๒๕๕๙	ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการวางแผนทรัพยากรบุคคลของ มหาวิทยาลัยราชภัฏ” ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการวางแผนทรัพยากร บุคคลของมหาวิทยาลัยราชภัฏ ประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญก็คือ ๑) สภาพแวดล้อมภายนอก ๒) ปัจจัยป้อนในการวางแผนทรัพยากรบุคคล ๓) กระบวนการวางแผนทรัพยากรบุคคล ๔) ผลผลิตจากการวางแผน ทรัพยากรบุคคล และ ๕) ข้อมูลย้อนกลับจากการวางแผนทรัพยากร บุคคล
ณัณ ศกร ณัธ อรุณ, ๒๕๕๒	ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนาระบบการจัดการความรู้ของสำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษา” ผลการวิจัยพบว่า ระบบการจัดการความรู้ของสำนักงานเขต พื้นที่การศึกษาประกอบด้วย ระบบที่สำคัญ ๒ ระบบหลัก คือ (๑) ระบบทั่วไปของการจัดการความรู้ (๒) ระบบเฉพาะของการจัดการ ความรู้โดยระบบที่ออกแบบระบุความเป็นมาและความสำคัญ ความหมาย วัตถุประสงค์ หลักการ วิธีการดำเนินการ คำอธิบาย ประกอบ แนวทางและเงื่อนไขของการนำระบบไปใช้ ได้รับการ ตรวจสอบรับรองจากผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิ

ตารางที่ ๒.๑๘ (ต่อ)

นักวิจัย	แนวคิดหลัก
ณดา จันทร์สม, ๒๕๕๕	ได้วิจัยเรื่อง “การบริหารการเงินของวัดในประเทศไทย” ผลการวิจัยพบว่า องค์ประกอบสำคัญของหลักธรรมาภิบาลที่สอดคล้องกับการดำเนินงานของวัดได้แก่ความรับผิดชอบการมีส่วนร่วมความโปร่งใสหลักนิติธรรมและหลักคุณธรรมในขณะที่องค์ประกอบอย่างหลักความเสมอภาคหลักสนองตอบรับและหลักความคุ้มค่าอาจจะมีน้ำหนักไม่มากนักกับการบริหารจัดการของวัดและการศึกษาความสอดคล้องของกฎหมายกฎระเบียบข้อบังคับที่มีอยู่พบว่ายังมีกรอบในการกำกับดูแลขาดแนวทางในการปฏิบัติ
พระมหาเรีงศักดิ์ พิมพ์สกุล, ๒๕๕๐	ได้วิจัยเรื่อง “รูปแบบทางการบริหารวัดในทศวรรษหน้า” ผลการวิจัยพบว่า โครงสร้างการบริหารเน้นการบริหารแบบมีส่วนร่วมในรูปแบบของคณะกรรมการและการกระจายอำนาจ การตรวจสอบรวมถึงมีไวยาวัจกรช่วยในกิจการสงฆ์ ภารกิจ ๖ ด้าน คือ ปกครองคณะสงฆ์ด้วยหลักธรรมวินัย บริหารแบบมีส่วนร่วมและทำงานเป็นทีมมีคณะกรรมการพิจารณาพระสงฆ์ทำผิดวินัย มีการปรับเปลี่ยนตำแหน่งเพื่อความเหมาะสม ปรับปรุงหลักสูตรและกระจายการศึกษารวมทั้งจัดการศึกษาโดยภิกษุสามเณร ต้องศึกษาทุกรูป จัดการศึกษาสงเคราะห์แก่เยาวชน มีการปรับปรุงหลักสูตรการพัฒนาภิกษุที่ทำหน้าที่ครูสอนโดยรัฐจัดงบประมาณอุดหนุน
พระมหาศรณชัย มหาบุญโญ, ๒๕๕๗.	ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนาการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในยุคโลกาภิวัตน์” ผลการวิจัยพบว่า การบริหารกิจการคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในยุคโลกาภิวัตน์จำนวน ๖ ด้านได้แก่ ๑) ด้านการปกครองในรูปแบบเดิมๆ มีการประชุมเพื่ออบรมพระสังฆาธิการตามมติมหาเถรสมาคม หรือการจัดหลักสูตรในระยะสั้นๆ เท่านั้น จึงมีองค์กร หรือสถาบันที่เป็นหน่วยงานรับผิดชอบ เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพมีการกระจายอำนาจ
รุ่งโรจน์ ชยานันโท (เทวินบูรานวงศ์), ๒๕๕๗	ได้วิจัยเรื่อง “กลยุทธ์การบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรม กรณีศึกษาสำนักปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานวัดมเหยงค์ อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” ผลการวิจัยพบว่า ในด้านบริหารจัดการพบว่า ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ถ้าพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน และพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามที่มีเพศ อายุ ระดับการศึกษา วุฒิการศึกษาทางธรรม สถานภาพ อาชีพ และเหตุผลการเข้าร่วมโครงการปฏิบัติธรรม แตกต่างกัน มีความคิดเห็นเกี่ยวกับประสิทธิผลในการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรม วัดมเหยงค์ อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ไม่แตกต่างกัน

ตารางที่ ๒.๑๘ (ต่อ)

นักวิจัย	แนวคิดหลัก
บุรทิน ขำภีรัฐ, ๒๕๔๐	วิจัยเรื่อง “สภาพและปัญหาการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ในสำนักเรียนส่วนกลาง” ผลการวิจัยพบว่า การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี เริ่มมีเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๔ โดยพื้นฐานมาจากการศึกษาพระไตรปิฎกและการศึกษาภาษาบาลี มีเป้าหมายของการศึกษา เพื่อให้พระภิกษุสามเณรมีความรู้ความเข้าใจในภาษาบาลี เพื่อให้สามารถศึกษาพระไตรปิฎกให้เข้าใจและเป้าหมายอันดับรอง คือ เพื่อเป็นพื้นฐานการศึกษาในระดับสูงขึ้น สภาพของหลักสูตร ผู้บริหารและผู้เรียนมีความเห็นว่ามีเหมาะสมครอบคลุมเป้าหมายของการศึกษา ส่วนผู้สอนมีความเห็นว่าเนื้อหาไม่ทันสมัยไม่สอดคล้องกับสังคมยุคโลกาภิวัตน์ สภาพการบริหารทั้งผู้บริหารและผู้สอนมีความเห็นว่ามี การกำหนดขั้นตอนการวางแผนการดำเนินงานไว้ชัดเจนสภาพของงบประมาณ ผู้บริหารเห็นว่ามีไม่เพียงพอ
พระครูโสภณปริยัติคุณ (เสรี คุณวโร), ๒๕๔๔	ได้วิจัยเรื่อง “ประสิทธิภาพการบริหารจัดการวัดของพระสังฆาธิการในอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรีแนวทางการพัฒนาพระสังฆาธิการควรดำเนินการก่อสร้างเสนาสนะเฉพาะที่จำเป็น เน้นการบูรณปฏิสังขรณ์ที่มุ่งรักษาศิลปะ วัฒนธรรม ที่อยู่ในโบราณสถานของวัด อันถือเป็นมรดกที่แสดงถึงเอกลักษณ์ของท้องถิ่น พระสังฆาธิการควรสนับสนุนการศึกษาแก่พระภิกษุ สามเณร ผู้บวชใหม่ ให้ได้รับความรู้ทางพระธรรมวินัย ข้อวัตรปฏิบัติ
พระธนดล นาคพิพัฒน์, ๒๕๔๐	ได้วิจัยเรื่อง “การบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์” ผลการวิจัยพบว่า บทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในด้านการปกครองอยู่ในระดับมาก ส่วนด้านศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์อยู่ในระดับปานกลาง
ปรีชา กันธิยะ, ๒๕๕๑	วิจัยเรื่อง “การพัฒนาแบบการบริหารโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรม” ผลการวิจัยพบว่า ๑) สภาพการบริหารโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรมประกอบด้วยปรัชญา คือ คุณธรรมนำความรู้ สร้างทักษะอาชีพ พัฒนาสังคมและวิสัยทัศน์ ๒) ผลการพัฒนาแบบการบริหารโรงเรียนคือ ด้านการบริหารบุคคล ด้านการบริหารการเงิน ด้านงานอาคารสถานที่ของโรงเรียน และด้านการจัดการเรียนการสอน

ตารางที่ ๒.๑๘ (ต่อ)

นักวิจัย	แนวคิดหลัก
สุรัชย์ ขยัน, ๒๕๔๐	ได้วิจัยเรื่อง “การประเมินการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์จังหวัดลำพูน ผลการวิจัยพบว่า ๑) ความต้องการของหน่วยงานและผู้เกี่ยวข้องกับการศาสนา การจัดการศึกษาด้านพระปริยัติธรรมยังไม่เป็นไปตามความต้องการของหน่วยงาน และผู้เกี่ยวข้องกับการศึกษาเท่าที่ควร ๒) ความเหมาะสมของปัจจัยพื้นฐานในการจัดการศึกษาด้านพระปริยัติธรรมในด้านปัจจัยพื้นฐานในการจัดการศึกษายังมีความเหมาะสมน้อย ปรากฏว่ายังไม่สอดคล้องกับเกณฑ์เท่าที่ควร ๓) ความเหมาะสมของกระบวนการจัดการศึกษาด้านพระปริยัติธรรมในด้านกระบวนการจัดการศึกษาอยู่ในสภาพที่ไม่เหมาะสมทั้ง ๓ ด้าน คือ (๑) การบริหารและบริหารการศึกษา (๒) การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน (๓) การวัดและประเมินผลการศึกษา
บุญหนา จิมานัง, ๒๕๕๑	ได้วิจัยเรื่อง “การประเมินประสิทธิภาพการสอนของพระสอนศีลธรรมในสถานศึกษาเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๙” ผลการวิจัยพบว่า พระสอนศีลธรรมในสถานศึกษาเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๙ มีประสิทธิภาพการสอนอยู่ในระดับดี เมื่อเปรียบเทียบประสิทธิภาพการสอนของพระสอนศีลธรรมกับตัวแปรอิสระ พบว่า พระสอนศีลธรรมที่มีอายุต่างกัน มีวุฒิการศึกษาแผนกธรรมต่างกัน มีวุฒิการศึกษาแผนกบาลีต่างกัน มีประสิทธิภาพการสอนศีลธรรมแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ ๐.๐๕ ความพึงพอใจต่อพฤติกรรมของนักเรียนหลังจากมีพระสอนศีลธรรมอยู่ในระดับดี เพียงร้อยละ ๕๓.๓ ปัจจัยที่มีผลต่อประสิทธิภาพการสอนศีลธรรม พบว่า ระยะเวลาที่สอนระดับความพึงพอใจต่อพฤติกรรมของนักเรียน จำนวนชั่วโมงสอน จำนวนนักเรียนมีความสัมพันธ์กับประสิทธิภาพการสอนในเชิงบวก
สมชาย ไมตรี, ๒๕๔๑	ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาของพระสงฆ์ในประเทศไทย : กรณีศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี” ผลการวิจัยพบว่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง คือ การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีเป็นการศึกษาที่เน้นการสอบวัดผลความรู้ ระบบการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีปัจจุบันยังมีความเหมาะสม การศึกษาคณะสงฆ์ก็ยังคงรักษารูปแบบการศึกษาเดิมมาตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน และคณะสงฆ์จะต้องเริ่มคิดตัดสินใจในการปรับปรุงระบบการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี เพื่อให้การศึกษาระบบนี้คงอยู่และแพร่หลายมากยิ่งขึ้นไป

ตารางที่ ๒.๑๘ (ต่อ)

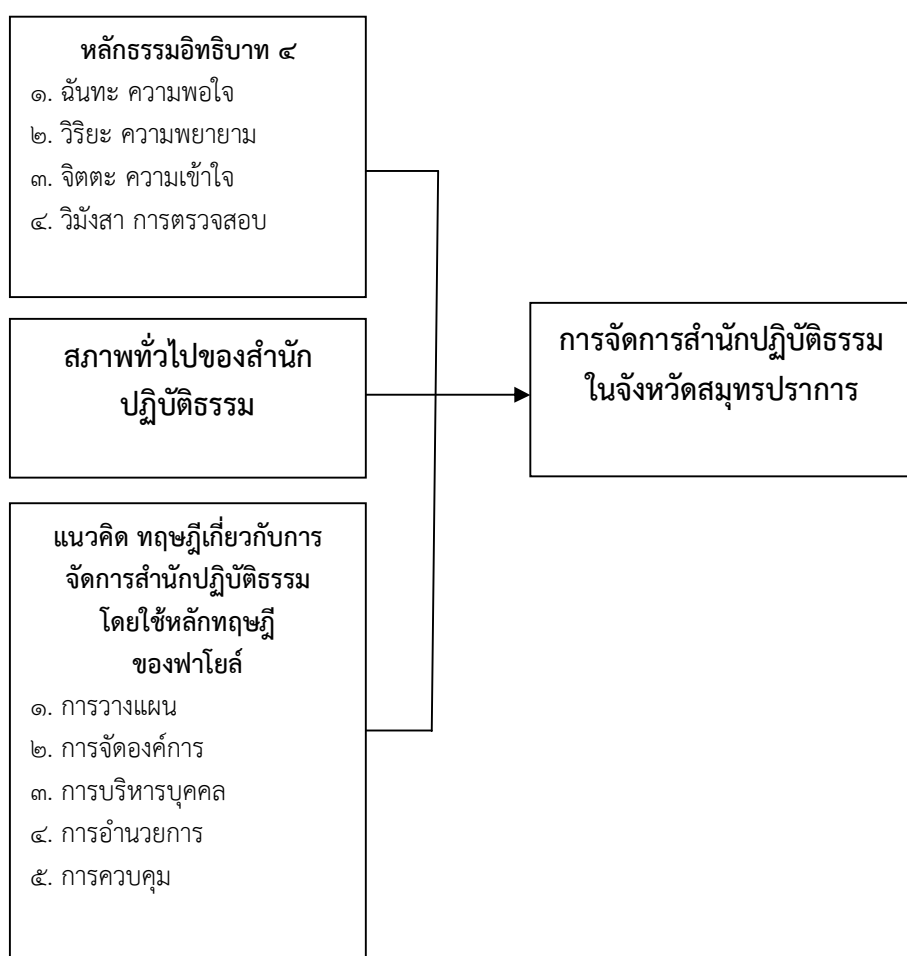
นักวิจัย	แนวคิดหลัก
สวัสดี เปี่ยมล้ำ, ๒๕๔๑	ได้วิจัยเรื่อง “สภาพและการแสวงหาความรู้ของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน : ศึกษากรณีอำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์” ผลการวิจัยพบว่า พระสงฆ์ส่วนใหญ่ไม่ได้ศึกษาสายสามัญที่ศึกษาสายสามัญน้อย ผู้ที่กำลังศึกษาสายสามัญส่วนใหญ่ศึกษาอยู่ในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย พระสงฆ์แสวงหาความรู้จากการอ่านหนังสือพิมพ์รายวัน อ่านวารสารทางด้านธรรม อ่านเอกสารต่างๆ ของทางโลกศึกษาตำราแพทย์แผนโบราณ มีค่าใช้จ่ายในการแสวงหาความรู้ได้มาจากกรณีประกอบพิธีกรรมสงฆ์ประมาณเดือนละ ๕๐๐ บาท วัดไม่มีห้องสมุดและมีหนังสือไม่เพียงพอวัดส่งเสริมสนับสนุนการแสวงหาความรู้ในระดับปานกลางวัดไม่ได้จัดทุนการศึกษาให้พระสงฆ์ต้องการให้รัฐจัดเงินงบประมาณเป็นค่าใช้จ่ายในการแสวงหาความรู้พระสงฆ์ส่วนใหญ่นำความรู้ไปใช้ประโยชน์ในการเผยแผร่ให้พุทธศาสนิกชนทราบและนำไปปฏิบัติ มีการกิจประจำวันในการปฏิบัติธรรม/เทศน์
นิคม สมบุตร, ๒๕๔๐	ได้รับการปรับปรุงมากที่สุด สำหรับสภาพการปฏิบัติการวางแผนโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาในจังหวัดลำพูน พบว่าขั้นเตรียมการวางแผนและขั้นตอน ลงมือปฏิบัติตามแผนมีการปฏิบัติอยู่ในระดับมาก ส่วนขั้นการวางแผน และขั้นติดตามและประเมินผล มีการปฏิบัติอยู่ในระดับกลาง
พระมหาสุวรรณ กระแสเทพ, ๒๕๔๕	ได้วิจัยเรื่อง “การบริหารงานวิชาการโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กรุงเทพมหานคร” ผลการวิจัยพบว่า ๑) ผู้บริหารและครูสอน มีความคิดเห็นเกี่ยวกับการบริหารงานวิชาการโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในด้านงานการสอนและกิจกรรมนักเรียน งานการวัดและการประเมินผล งานเกี่ยวกับสื่อการเรียนการสอน และงานส่งเสริมวิชาการมีการปฏิบัติอยู่ในระดับปานกลาง ๒) ผู้บริหารและครูสอน มีความคิดเห็นเกี่ยวกับการบริหารงานวิชาการโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษารายด้านมีการปฏิบัติไม่แตกต่างกัน โรงเรียนขนาดเล็กและขนาดกลาง มีการปฏิบัติเกี่ยวกับการบริหารงานวิชาการไม่แตกต่างกัน

ตารางที่ ๒.๑๘ (ต่อ)

นักวิจัย	แนวคิดหลัก
มงคล สิทธิหล่อ, ๒๕๔๕	ได้วิจัยเรื่อง “การจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาในจังหวัดเชียงราย” ผลการวิจัยพบว่า ความพร้อมในการจัดการศึกษา ด้านบุคลากร มีความเพียงพอในเชิงปริมาณ แต่ขาดแคลนในเชิงคุณภาพ ด้านอาคารสถานที่มีเพียงพอ ส่วนสภาพการบริหารโรงเรียนด้านการวางแผน ด้านการจัดองค์กร ด้านการประสานงาน และด้านการควบคุมงานโรงเรียน ได้ดำเนินการครอบคลุมทุกด้าน แต่ยังไม่สมบูรณ์ โดยเฉพาะในโครงสร้างการบริหารยังไม่สอดคล้องกับลักษณะเฉพาะของการจัดการศึกษาสำหรับพระสงฆ์ สำหรับสภาพการจัดการเรียนการสอนโรงเรียนได้ดำเนินการด้านการวางแผนการสอน ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน และด้านวัดผลประเมินผล ตามสภาพที่สามารถทำได้
พระนิมิต กลิ่นดอกแก้ว, ๒๕๔๙	ได้วิจัยเรื่อง “สภาพและปัญหาการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรม แผนกบาลีของสำนักศาสนศึกษาในจังหวัดนครสวรรค์” ผลการวิจัยพบว่า ปัญหาการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรม แผนกบาลีของสำนักศาสนศึกษาในจังหวัดนครสวรรค์ ๑) จำแนกตามสถานภาพในการปฏิบัติงาน ไม่แตกต่างกัน ๒) จำแนกตามวุฒิทางการศึกษาสูงสุดแผนกบาลี ไม่แตกต่างกัน ๓) จำแนกตามจำนวนปี/พรรษาที่บรรพชา/อุปสมบท ในภาพรวม ไม่แตกต่างกัน ส่วนด้านการประเมินผล แตกต่างกัน ๔) จำแนกตามสังกัดสำนักศาสนศึกษา แตกต่างกัน ในภาพรวม และด้านกิจกรรมการเรียนการสอน ด้านปัจจัยที่สนับสนุนต่อการเรียนการสอน และด้านการประเมินผล ๕) จำแนกตามระยะเวลาที่ศึกษาในแต่ละชั้น แตกต่างกัน ในภาพรวมและด้านหลักสูตร ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน ด้านปัจจัยที่สนับสนุนต่อการเรียนการสอน และด้านการประเมินผล และ ๖) จำแนกตามการสนับสนุนของเจ้าสำนักศาสนศึกษาเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอน แตกต่างกัน ในภาพรวมและด้านกิจกรรมการเรียนการสอน ด้านปัจจัยที่สนับสนุนต่อการเรียนการสอนและด้านการประเมินผล

๒.๖ กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การจัดการสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดสมุทรปราการ” ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการจัดการแนวคิดและหลักการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการสำนักปฏิบัติธรรมแนวคิดและหลักการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการของพระสังฆาธิการตามหลักอิทธิบาท ๔ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเป็นต้น จึงได้กำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัย (Conceptual Framework) ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

แผนภาพที่ ๒.๕ กรอบแนวคิดในการวิจัย